

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ
Α Π ' Ο Λ Ο
ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Το τετράδιο

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ
ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΣΤΗ ΣΕΙΡΑ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΑΠ' ΟΛΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

- Το κατά Ιησούν Ευαγγέλιον* (μυθιστόρημα), 1997
Ιστορία της Πολιορκίας της Λισαβόνας (μυθιστόρημα), 1998
Περί τυφλότητας (μυθιστόρημα), 1998
Όλα τα ονόματα (μυθιστόρημα), 1999
Η πέτρινη σχεδία (μυθιστόρημα), 2000
Η ιστορία της άγνωστης νήσου (διηγήματα), 2001
Η σπηλιά (μυθιστόρημα), 2003
Ο άνθρωπος αντίγραφο (μυθιστόρημα), 2005
Περί φωτίσεως (μυθιστόρημα), 2006
Περί θανάτου (μυθιστόρημα), 2007
Μικρές αναμνήσεις (αυτοβιογραφία), 2008
Το ταξίδι του ελέφαντα (διήγημα), 2009
Το τετράδιο (κείμενα που γράφτηκαν για το blog,
Σεπτέμβριος 2008 – Μάρτιος 2009), 2010

ΣΤΗ ΣΕΙΡΑ
ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

- Το μεγαλύτερο λουλούδι του κόσμου*
(Μια ιστορία για μεγάλους και μικρούς), 2006

ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

ΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ

*Κείμενα που γράφτηκαν για το blog,
Σεπτέμβριος 2008 – Μάρτιος 2009*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΚΑ
ΑΘΗΝΑ ΨΥΛΛΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: José Saramago, *O Caderno. Textos escritos para o blog*
(Setembro de 2008 – Março de 2009)

- © Copyright José Saramago & Editorial Caminho, S.A., Lisboa, 2008-2009.
By arrangement with Literarische Agentur Mertin Inh. Nicole Witt e. K.,
Frankfurt am Main, Germany
- © Copyright για την ελληνική γλώσσα Εκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε.,
Αθήνα 2009

Έτος 1ης έκδοσης: 2010

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βένηνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξοφυλλού και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιοδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ Α.Ε.
Ζαλόγγου 11, 106 78 Αθήνα
☎ 210-330.12.08 – 210-330.13.27 FAX: 210-384.24.31
e-mail: info@kastaniotis.com

www.kastaniotis.com

ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΥΠΟΘΗΚΕ
ΣΕ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ
ΧΑΡΤΙ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ του Ουμπέρτο Έκο	11
---------------------------------	----

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2008

15 – Λέξεις για μια πόλη	21
17 – Συγγνώμη στον Δαρβίνο;	24
18 – Τζορτζ Μπους ή Η εποχή του ψεύδους	25
19 – Μπερλουσκόνι και ΣΙΑ	27
20 – Στο νεκροταφείο του Πουλιάνας	28
22 – Αθνάο, το μαντείο	30
23 – Βιογραφίες	31
24 – Διαζύγια και βιβλιοθήκες	33
25 – Απλό φαινόμενο	34
26 – Η δοκιμή του βαμβακιού	35
29 – Διάφανο σαν το νερό	37
30 – Ελπίδες και ουτοπίες	40

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2008

1 – Πού είναι η Αριστερά;	41
2 – Εχθροί στο σπίτι	42
6 – Σχετικά με τον Φερνάντο Πεσσόα	44
7 – Η άλλη πλευρά	46
8 – Επανερχόμενος στο ίδιο θέμα	47
9 – Ο Θεός και ο Ράτζινγκερ	49
13 – Εντουάρντο Λορένσο	51
14 – Ζόρζε Αμάντο	53
15 – Κάρλος Φουέντες	55
16 – Φεδερίκο Μαγιόρ Θαραγόθα	57
17 – Ο Θεός ως πρόβλημα	59

20 – (Χρηματοοικονομικό) Έγκλημα κατά της ανθρωπότητας	63
21 – Συντάγματα και πραγματικότητες	66
22 – Σίκο Μπουάρκε ντε Ολάντα	67
23 – Έχουν ψυχή οι δήμιοι;	69
24 – Χοσέ Λουίς Σαμπέντρο	73
27 – Όταν μεγαλώσω θέλω να γίνω σαν τη Ρίτα	73
28 – Φερνάντο Μείρέλες & ΣΙΑ	75
29 – Νέος καπιταλισμός;	76
30 – Η ερώτηση	78

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2008

3 – Ψέμα, αλήθεια	79
4 – Ο πόλεμος που δεν ξέσπασε	79
5 – Γκουαντάναμο	81
6 – 106 χρόνων	82
7 – Λέξεις	83
9 – Ρόζα Παρκς	84
10 – Συνταγή για να σκοτώσετε έναν άνθρωπο	85
11 – Γέροι και νέοι	87
12 – Δόγματα	88
13 – RCP	89
16 – 86 χρόνια	89
18 – Ζωντανός, ολοζώντανος	90
19 – Πλημύρα	91
20 – Όλα τα ονόματα	91
22 – Στη Βραζιλία	92
23 – Κοπάδι	93
24 – Δύο ειδήσεις	94
25 – Η ατέρμονη σελίδα του Διαδικτύου	95
27 – Βιωμένη μέρα	95
28 – Σεξουαλική αγωγή	96
30 – Λιβραρία Κουλτούρα	97

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2008

1 – Διαφορές	99
3 – Ο Σολομών επιστρέφει στο Μπελέμ	100
4 – Προς κάθε ενδιαφερόμενο	101
4 – Σαβιάνο	101

9 – Calle Santa Fé	102
10 – Φόρος τιμής	103
11 – Μπαλτάσαρ Γκαρθόν (1)	104
12 – Μπαλτάσαρ Γκαρθόν (2)	105
15 – Μπόρχες	106
16 – Το τελικό χτύπημα	106
17 – Λέξεις	107
18 – Εκδότες	108
22 – Γάζα	110
23 – Ένα χρόνο μετά	110
24 – Χριστούγεννα	111
25 – Δείπνο	112
29 – Κουνιάδοι	112
30 – Βιβλίο	113
31 – Ισραήλ	114

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2009

5 – Πλάστιγγα	115
6 – Σαρκοζί, ο ανεύθυνος	116
7 – «No nos abandones»	116
8 – Από τις πέτρες του Δαβίδ στα τανκς του Γολιάθ	118
11 – Με τη Γάζα	122
12 – Ας φανταστούμε	123
13 – Άνχελ Γκονθάλεθ	124
14 – Πρόεδροι	126
15 – Λιθοβολισμός και άλλες φρικαλεότητες	126
19 – Η άλλη κρίση	127
20 – Ομπάμα	128
21 – Από πού;	129
22 – Το Ισραήλ και τα παράγωγά του	130
23 – Τι;	131
26 – Κλίντον;	131
27 – Ρόνταμ	132
28 – Χερβάσιο Σάντσεθ	132
29 – Σκυτάλη	133

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2009

2 – Ψωμί	135
3 – Νταβός	136

4 – Τραπεζίτες	137
5 – Άντολφ Άιχμαν	138
6 – Σαμπάιο	139
9 – Βατικανισμοί	140
10 – Σιγφρέντο	141
11 – Άθεοι	142
12 – Λέμε	143
13 – Κινέζικα πούπουλα	144
16 – Κακοποίηση	144
17 – Ο θάνατος στην πόρτα του σπιτιού	146
18 – Τι θα κάνουμε με τους Ιταλούς;	146
19 – Σούζι	147
20 – Πάκο	149
22 – Γράμμα στον Αντόνιο Ματσάδο	150
24 – Αριστερά	151
25 – Δικαιοσύνη	152
26 – Σκύλος Πορτογαλίας	152

ΜΑΡΤΙΟΣ 2009

2 – Γκονσάλο Μ. Ταβάρες	154
3 – Εκλογές	155
4 – Παρατηρώντας	155
5 – Παρατηρώντας ξανά	156
9 – 8 Μαρτίου	157
10 – Ντόρου - Ντουέρο	158
11 – Κοινό αίσθημα	159
12 – Φιλώ τα ονόματα	160
13 – Η δημοκρατία στο ταξί	161
15 – Η Πρόεδρος	162

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αμετανόητα οργισμένος, και τρυφερός

ΤΟΥ ΟΥΜΠΕΡΤΟ ΕΚΟ

ΠΕΡΙΕΡΓΟ άτομο αυτός ο Σαραμάγκου. Είναι ογδόντα επτά χρόνων, με κάποια (λέει ο ίδιος) σοβαρά προβλήματα υγείας, έχει κερδίσει το Νόμπελ, διάκριση που θα του επέτρεπε να μην παράγει πλέον τίποτε, αφού έτσι κι αλλιώς έχει εξασφαλισμένη την εισοδό του στο Πάνθεον (ο δύσκολος Χάρολντ Μπλουμ τον χαρακτήρισε ως τον «πιο ταλαντούχο μυθιστοριογράφο που βρίσκεται ακόμα εν ζωή... έναν από τους τελευταίους τιτάνες ενός λογοτεχνικού γένους υπό εξαφάνιση»), και να τος που αρχίζει να γράφει σε μια ιστοσελίδα επιτιθέμενος λίγο-πολύ σε όλο τον κόσμο, προκαλώντας πολεμικές και αναθέματα από πολλές πλευρές –συνήθως όχι επειδή λέει πράγματα που δεν θα έπρεπε να πει, αλλά επειδή δεν χάνει τον καιρό του για να μετρήσει τα λόγια του– κι ίσως αυτός ακριβώς να ήταν ο σκοπός του.

Μα πώς, αυτός; Αυτός που φροντίζει πάντα τη στίξη τόσο πολύ ώστε να την εξαφανίζει, αυτός που στην ηθική και κοινωνική κριτική του δεν πιάνει ποτέ το πρόβλημα από τα κέρατα αλλά το περνάει με ποιητικό τρόπο στο επίπεδο του φανταστικού και του αλληγορικού, έτσι ώστε ο αναγνώστης του (παρότι υποπτεύεται ότι *de te fabula narratur*) να χρειαστεί να βάλει κάτι από τον εαυτό του για να καταλάβει πού στοχεύει η αλληγορία, αυτός που –όπως στο *Περί τυφλότητας*– ταξιδεύει τον αναγνώστη σε μια γαλαξιακή ομίχλη στην οποία ακόμα και τα κύρια ονόματα δεν δίνουν ένα αναγνωρίσιμο στίγμα, αυτός που στο *Περί φωτίσεως* κάνει μια συγκεκριμένη πολιτική επιλογή στη βάση μιας αινιγματικής λευκής ψήφου;

Αυτός λοιπόν ο ευφάνταστος και μεταφορικός συγγραφέας έρχεται να πει με nonchalance ότι ο Μπους «είναι ίσως ο μικρότε-

ρος απ' όλους τους. Ευφυΐα μέτρια, άγνοια αβυσσαλέα, λεκτική έκφραση συγκεχυμένη και μονίμως παραστρατημένη, με μια ακαταμάχητη τάση προς την καθαρή ανοησία», ένας καιουμπόι που μπερδεύει τον κόσμο με κοπάδι βοδιών, και που δεν ξέρουμε αν είναι καν σε θέση να σκέφτεται (με την ευγενή έννοια της λέξης) ή αν είναι απλώς ένα κακά προγραμματισμένο ρομπότ που διαρκώς συγχέει και μπερδεύει τα μηνύματα που φέρει εγγεγραμμένα μέσα του, ένας εξέχων ψεύτης, ο κορυφαίος όλων εκείνων των ψευτών που τον χειροκρότησαν και τον υπηρέτησαν τα τελευταία χρόνια; Κι αυτός ο εκλεπτυσμένος υφαντουργός παραβολών χρησιμοποιεί λέξεις που δεν αφήνουν περιθώρια για αμφιβολίες όταν χαρακτηρίζει τον ιδιοκτήτη του εκδοτικού οίκου που εκδίδει τα βιβλία του; Κι αυτό το αθεϊστικό μανιφέστο, σύμφωνα με το οποίο ο Θεός «είναι η σιωπή του σύμπαντος και ο άνθρωπος η κραυγή που δίνει νόημα σ' αυτή τη σιωπή», το οποίο επαναφέρει στη σκηνή το Θεό μόνο και μόνο για να αναρωτηθεί τι σκέφτεται ο Ράτζινγκερ; Αυτός που ως ενεργός (με πείσμα ακόμα) κομμουνιστής δεν διστάζει να φωνάξει ότι «η Αριστερά δεν έχει την παραμικρή ιδέα σε ποιον κόσμο ζει», ενώ ταυτόχρονα παραπονιέται ότι κανένα κομμουνιστικό κόμμα, ξεκινώντας απ' αυτό του οποίου είναι μέλος, δεν βγήκε στις επάλξεις για να τον αντικρούσει; Και διακινδυνεύει να τον κατηγορήσουν ως αντισημίτη γιατί έκανε κριτική στην κυβέρνηση του Ισραήλ, ξεκινώντας, στα πλαίσια της υποστήριξής του στην παλαιστινιακή υπόθεση, να θυμηθεί –όπως θα ήθελε μια ισορροπημένη ανάλυση– ότι υπάρχουν κι αυτοί που αρνούνται το δικαίωμα ύπαρξης του Ισραήλ; Κανένας όμως δεν λαμβάνει υπόψη του πως, όταν μιλάει για το Ισραήλ, ο Σαραμάγκου σκέφτεται τον Γιαχβέ, τον «μνησίκακο και άγριο» Θεό, και με αυτή την έννοια δεν είναι περισσότερο αντισημίτης απ' όσο είναι αντιαρειανός και σίγουρα αντιχριστιανός, αφού για κάθε θρησκεία προσπαθεί να κλείσει τους λογαριασμούς του με το Θεό – ο οποίος, προφανώς, όπως κι αν ονομάζεται στις διάφορες γλώσσες, δεν του είναι καθόλου αρεστός. Κι όταν βεβαίως ο Θεός σου είναι αντιπαθής, έχεις κάθε λόγο να οργίζεσαι εναντίον όσων τον χρησιμοποιούν ως πανοπλία.

Αν λάμβανε υπόψη του όλα τα υπέρ και τα κατά, ο Σαραμάγκου θα ήξερε επίσης ότι υπάρχουν τρόποι και τρόποι για να λौδορείς. Μνημονεύω (από μνήμης) τον Μπόρχες, που συνήθιζε

να μνημονεύει (ίσως από μνήμης) τον δόκτορα Τζόνσον, ο οποίος μνημόνευε την ιστορία κάποιου δείνα που έβριζε ως εξής τον αντίπαλό του: «Κύριε, η σύζυγός σας, με τη δικαιολογία ότι έχει δικό της μπουρδέλο, πουλάει λαθραία υφάσματα». Αντίθετα, ο Σαραμάγκου αφήνει τις ευγένειες και, στα πλαίσια της εμμονής του να σχολιάζει καθημερινά την πραγματικότητα που τον περιβάλλει, παίρνει την εκδίκησή του για όλη αυτή την παράξενη ασάφεια των μύθων του.

Έχει γίνει κουβέντα για τον μαχόμενο αθεϊσμό του Σαραμάγκου. Στην πραγματικότητα η πολεμική του δεν στρέφεται κατά του Θεού: από τη στιγμή που δέχεται ότι «η αιωνιότητά του είναι αυτή ενός αιώνιου μη όντος», ο Σαραμάγκου θα μπορούσε να μην ξαναμιλήσει. Η έχθρα του στρέφεται κατά των θρησκειών (κι είναι γι' αυτό που τον κατηγορούν από πολλές πλευρές, αφού στον καθέναν επιτρέπεται να αρνείται το Θεό, αλλά όχι και να επιτίθεται κατά των θρησκειών, πράγμα που θέτει υπό αμφισβήτηση τις κοινωνικές δομές).

Μια φορά, ακριβώς μετά από μια αντιθρησκευτική παρέμβαση του Σαραμάγκου, είχα προβληματιστεί γύρω από τον διάσημο ορισμό του Μαξ ότι η θρησκεία είναι το όπιο των λαών. Είναι όμως αλήθεια ότι οι θρησκείες έχουν όλες και πάντα αυτή τη *virtus dormitiva*; Σε πάμπολλες περιπτώσεις ο Σαραμάγκου κατηγορήσε τις θρησκείες ότι παρακινούν συγκρούσεις: «Οι θρησκείες, όλες οι θρησκείες χωρίς εξαίρεση, δεν θα χρησιμεύσουν ποτέ στην προσέγγιση και τη συμφιλίωση των ανθρώπων, ενώ, αντίθετα, υπήρξαν και θα συνεχίσουν να είναι αιτία ανείπωτων κακουχιών, σφαγών, μιας τερατώδους φυσικής και πνευματικής βίας, που συνιστούν ένα από τα σκοτεινότερα κεφάλαια της ανθρώπινης ιστορίας» (*La Repubblica*, 20/9/2001).

Κάπου αλλού ο Σαραμάγκου κατέληγε ότι «αν ήμασταν όλοι άθεοι, θα ζούσαμε σε μια πιο ειρηνική κοινωνία». Δεν είμαι σίγουρος ότι έχει δίκιο, και φαίνεται ότι έμμεσα του απάντησε ο πάπας Ράτζινγκερ στην εγκύκλιό του *Spe salvi*, στην οποία υποστήριζε ότι ο αθεϊσμός του 19ου και του 20ού αιώνα, παρότι στην αρχή εμφανίστηκε ως διαμαρτυρία κατά των αδικιών του κόσμου και της παγκόσμιας ιστορίας, στη συνέχεια «προκάλεσε τις πιο μεγάλες αγριότητες και παραβιάσεις της δικαιοσύνης».

Ίσως ο Ράτζινγκερ να σκεφτόταν τους άθεους Λένιν και Στά-

λιν, ξεχνούσε όμως ότι στις ναζιστικές σημαίες υπήρχε η φράση GOTT MIT UNS (που σημαίνει «ο Θεός είναι μαζί μας»), ότι φάλαγγες από στρατιωτικούς ιερείς ευλογούσαν τα φασιστικά λάβαρα, ότι ο σφαγέας Φρανθίσκο Φράνκο εμπνεόταν από θρησκευτικές αρχές και υποστηριζόταν από τους Πολεμιστές του Βασιλιά Χριστού (υπήρξαν εγκλήματα και από την πλευρά των αντιπάλων του, αλλά αυτός ήταν που, εν πάση περιπτώσει, έκανε την αρχή), ότι θρησκευόμενοι ήταν οι Βανδεανοί που στράφηκαν εναντίον των δημοκρατικών και είχαν επινοήσει μια Θεά Λογική, ότι καθολικοί και διαμαρτυρόμενοι αλληλοσφάζονταν για χρόνια και χρόνια, ότι τόσο οι σταυροφόροι όσο και οι εχθροί τους υποκινούνταν από θρησκευτικούς λόγους, ότι για να υπερασπιστούν τη ρωμαϊκή θρησκεία έριχναν τους χριστιανούς στα λιοντάρια, ότι για θρησκευτικούς λόγους έριχναν ανθρώπους στην πυρά, ότι ιδιαίτερα θρησκευόμενοι είναι οι μουσουλμάνοι φονταμενταλιστές, οι τρομοκράτες των Δίδυμων Πύργων, ο Οσάμα και οι Ταλιμπάν που βομβάρδιζαν τους Βούδες, ότι για θρησκευτικούς λόγους συγκρούονται η Ινδία και το Πακιστάν, και ότι ο Μπους εισέβαλε στο Ιράκ επικαλούμενος το «God bless America».

Γι' αυτό πάντα σκεφτόμουν ότι η θρησκεία (στο ερώτημα αν είναι ή υπήρξε το όπιο των λαών) ήταν μάλλον η κοκαΐνη τους. Νομίζω ότι αυτή είναι και η άποψη του Σαραμάγκου και του χαρίζω τον ορισμό – και την ευθύνη του.

Ο blogger Σαραμάγκου είναι οργισμένος. Υπάρχει όμως άραγε μια χασμωδία ανάμεσα σ' αυτή την καθημερινή αγανάκτηση για τα εφήμερα και τη γραφή των «ηθικών έργων» του, που διατηρούν την αξία τους τόσο για το παρελθόν όσο και για το μέλλον; Γράφω αυτή την εισαγωγή γιατί νιώθω πως έχω μια κοινή εμπειρία με τον φίλο Σαραμάγκου, κι αυτή είναι ότι από τη μια γράφω βιβλία κι από την άλλη ασχολούμαι με την κριτική ηθών σε εβδομαδιαίο περιοδικό. Επειδή ο δεύτερος τύπος γραφής είναι πιο σαφής και εκλαιϊκευτικός από τον άλλο, πολλοί κατά καιρούς μ' έχουν ρωτήσει αν μεταγγίζω σε μικρά δημοσιογραφικά κείμενα τους ευρύτερου χαρακτήρα στοχασμούς που βάζω στα μεγαλύτερα βιβλία μου. Όχι, απαντώ, η εμπειρία με διδάσκει (αλλά πιστεύω το ίδιο διδάσκει οποιονδήποτε βρίσκεται σε μια ανάλογη κατάσταση) ότι είναι το ξέσπασμα του θυμού, η σατιρική διάθεση, η έντονη κριτική που στη συνέχεια θα προσφέρει υλικό

για έναν ευρύτερο δοκιμιακό ή αφηγηματικό στοχασμό. Είναι η καθημερινή γραφή αυτή που εμπνέει τα πιο φιλόδοξα έργα, όχι το αντίθετο.

Και να, θα έλεγα ότι σ' αυτά τα σύντομα γραπτά του ο Σαραμάγκου εξακολουθεί να αντλεί εμπειρίες από τον κόσμο όπως δυστυχώς είναι, για να τον επανεξετάσει αργότερα από απόσταση μ' ένα είδος ποιητικής ηθικότητας (και μερικές φορές χειρότερα απ' ό,τι αυτός είναι – παρότι κάτι τέτοιο μοιάζει απίθανο).

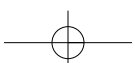
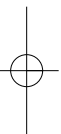
Είναι όμως τελικά τόσο οργισμένος αυτός ο δάσκαλος των φιλιππικών και των λιβέλλων; Έχω την αίσθηση ότι ασχολείται όχι μόνο με τον κόσμο που μισεί αλλά και με τον κόσμο που αγαπάει: ιδού λοιπόν τα τρυφερά κείμενα που είναι αφιερωμένα στον Πεσσόα (το πορτογαλικό αίμα νερό δεν γίνεται) ή στον Αμάντο, στον Φούντες, στον Φεδερίκο Μαγιόρ, στον Σίκο Μπουάρκε ντε Ολάντα, που μας δείχνουν πόσο ο συγγραφέας αυτός δεν ζηλεύει τους συναδέλφους του και ξέρει να υφαίνει λεπτές και τρυφερές μινιατούρες της προσωπικότητάς τους.

Για να μην αναφερθούμε (και ιδού η επιστροφή στα μεγάλα θέματα της λογοτεχνίας του) σ' εκείνες τις περιπτώσεις όταν από την ανάλυση της καθημερινότητας περνά στα μεγάλα μεταφυσικά προβλήματα, στην πραγματικότητα και στη φαινομενικότητα, στη φύση της ελπίδας, στο πώς τα πράγματα δεν είναι όπως τα βλέπουμε.

Τότε επιστρέφει στη σκηνή ο Σαραμάγκου φιλόσοφος-αφηγητής, όχι πλέον θυμωμένος, αλλά στοχαστικός και αβέβαιος.

Όμως δεν μας απογοητεύει ούτε όταν γίνεται θηρίο. Ακόμα και τότε είναι συμπαθής.

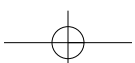
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΙΤΑΛΙΚΑ:
ΑΝΤΑΙΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΙΔΗΣ

Το βιβλίο αυτό αφιερώνεται στους συνεργάτες του Ιδρύματος Ζοζέ Σαραμάγκου, και ειδικά στον Σέρζιο Λετρία και τον Χαβιέ Μουνιόθ. Είναι εκείνοι που κάθε βράδυ, στη Λισαβόνα και στο Λανθαρότε, περιμένουν, κάποιες φορές ως αργά, τις σύντομες πρόζες που τους στέλνω, και που, σπυρί σπυρί, συμπλήρωσαν τελικά έναν τόμο που ποτέ δεν φαντάστηκα ότι θα έπαιρνε αυτή την έκταση. Είναι οι τεχνίτες του blog.

Το βιβλίο αυτό δεν έχει ανάγκη να αφιερωθεί στην Πιλάρ γιατί της ανήκε από την ημέρα που μου είπε: «Έχεις μια δουλειά να κάνεις, να γράψεις ένα blog».

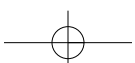
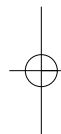
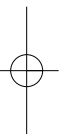
ZOZE ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

Όταν τον Φεβρουάριο του 1993 εγκατασταθήκαμε στο Λανθαρότε, διατηρώντας πάντα το σπίτι στη Λισαβόνα, οι κουνιάδοι μου Μαρία και Χαβιέ, που ζούσαν ήδη κάποια χρόνια εκεί, μαζί με τον Λουίς και τον Χουάνιο, νεοφερμένους ακόμα, μου χάρισαν ένα τετράδιο που θα χρησίμευε για να καταγράψω τις ημέρες μας στα Κανάρια. Έθεταν μόνο έναν όρο: πότε πότε να κάνω αναφορά στα πρόσωπά τους.

Ποτέ δεν έγραψα τίποτα στο εν λόγω τετράδιο, αλλά κατ' αυτό τον τρόπο, και όχι άλλες οδούς, γεννήθηκαν τα «Τετράδια του Λανθαρότε», που επί πέντε χρόνια έβγαιναν στο φως. Σήμερα, χωρίς να το περιμένω, βρίσκομαι σε μια παρόμοια κατάσταση. Τούτη τη φορά ωστόσο κινητήριες αιτίες είναι η Πιλάρ, ο Σέρζιο και ο Χαβιέ, που ασχολούνται με το blog. Μου είπαν πως έχουν κρατήσει για μένα στο blog χώρο και πως πρέπει να γράφω σ' αυτό ό,τι να 'ναι, σχόλια, συλλογισμούς, απλές απόψεις για το ένα ή το άλλο θέμα, τέλος πάντων ό,τι πιάσει η απόχη. Πολύ πιο πειθαρχημένος απ' όσο μοιάζω συνήθως, τους απάντησα πως μάλιστα λοιπόν, θα το έκανα αρκεί να μην απαιτηθεί από μένα για το Τετράδιο αυτό η επιμέλεια που εγώ ο ίδιος είχα απαιτήσει απ' τον εαυτό μου στα προηγούμενα. Ωστόσο, ό,τι κι αν σημαίνει αυτό, μπορούν να βασιστούν πάνω μου.

ZOZE ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

Σεπτέμβριος 2008

15 Σεπτεμβρίου

Ψαχουλεύοντας κάποια χαρτιά που έχουν χάσει πια τη φρεσκάδα του καινούργιου, βρήκα ένα άρθρο για τη Λισαβόνα γραμμένο πριν κάμποσα χρόνια και, δεν ντρέπομαι να το ομολογήσω, συγκινήθηκα. Ίσως γιατί δεν πρόκειται στην πραγματικότητα για άρθρο αλλά για ερωτική επιστολή, αυτή του έρωτά μου για τη Λισαβόνα. Αποφάσισα λοιπόν να τη μοιραστώ με αναγνώστες και φίλους δημοσιοποιώντας την ξανά, αυτή τη φορά στην αέναη σελίδα του Διαδικτύου, και μαζί της να εγκαινιάσω τον προσωπικό μου χώρο στο blog αυτό.

Λ Ε Ξ Ε Ι Σ Γ Ι Α Μ Ι Α Π Ο Λ Η

Υπήρξε κάποτε καιρός που η Λισαβόνα δεν είχε αυτό το όνομα. Την έλεγαν Ολίσιπο όταν οι Ρωμαίοι έφτασαν εκεί, Ολισμπόνα όταν την πήραν οι Μαυριτανοί, που αμέσως βάλθηκαν να την πουν Ασχιπούνα, ίσως γιατί δεν ήξεραν να προφέρουν τη βάρβαρη λέξη. Όταν το 1147, μετά από τρίμηνη πολιορκία, οι Μαυριτανοί νικήθηκαν, το όνομα της πόλης δεν άλλαξε αμέσως σε μια στιγμή: αν εκείνος που επρόκειτο να γίνει ο πρώτος βασιλιάς μας έστελνε στην οικογένειά του μια επιστολή για να αναγγείλει το κατόρθωμα, το πιθανότερο είναι πως θα είχε γράψει στην κορυφή Ασχιπούνα 24 Οκτωβρίου, ή Ολισμπόνα, επ' ουδενί όμως Λισαβόνα. Πότε άρχισε η Λισαβόνα να γίνεται Λισαβόνα πραγματικά και δικαιωματικά; Χρειάστηκε να περάσουν τουλάχιστον μερικά χρόνια ωστόσο γεννηθεί το νέο όνομα, όπως και οι κονκισταδόρες Γαλιέγοι ν' αρχίσουν να λέγονται Πορτογάλοι...

Αυτές οι ιστορικές λεπτολογίες λίγο ενδιαφέρουν, θα πει κα-

νείς, εμένα όμως μ' ενδιέφερε πολύ, όχι μόνο να ξέρω, αλλά να δω, με την ακριβή έννοια της λέξης, πώς έχει αλλάξει η Λισαβόνα από τις ημέρες εκείνες. Αν υπήρχε ήδη τότε ο κινηματογράφος, αν οι παλιοί χρονογράφοι ήταν οπερατέρ, αν οι χίλιες και μία αλλαγές απ' τις οποίες πέρασε η Λισαβόνα στη διάρκεια των αιώνων είχαν καταγραφεί, θα μπορούσαμε να δούμε τη Λισαβόνα αυτή των οκτώ αιώνων να μεγαλώνει και να κινείται σαν ζωντανή ύπαρξη, όπως τα λουλούδια που μας δείχνει η τηλεόραση ν' ανοίγουν μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα, απ' το κλειστό ακόμα μπουμπούκι στο τελικό μεγαλείο σχημάτων και χρωμάτων. Πιστεύω πως θ' αγαπούσα αυτή τη Λισαβόνα πάνω από κάθε τι.

Από άποψη φυσικού χώρου κατοικούμε ένα χώρο, αλλά συναισθηματικά κατοικούμαστε από μια μνήμη. Τη μνήμη ενός χώρου και ενός χρόνου, μνήμη στο εσωτερικό της οποίας ζούμε, σαν ένα νησί ανάμεσα σε δυο θάλασσες: τη μια που λέμε παρελθόν, την άλλη που λέμε μέλλον. Μπορούμε και πλέουμε στη θάλασσα του πρόσφατου παρελθόντος χάρη στην προσωπική μνήμη που διατήρησε την ανάμνηση απ' τις δύο ρότες, αλλά για να πλεύσουμε στη θάλασσα του απώτερου παρελθόντος πρέπει να χρησιμοποιήσουμε τις μνήμες που συσώρευσε ο χρόνος, τις μνήμες ενός χώρου διαρκώς μεταμορφούμενου, φευγαλέου όσο και ο ίδιος ο χρόνος. Αυτή η ταινία της Λισαβόνας, συμπυκνώνοντας το χρόνο και διευρύνοντας το χώρο, θα ήταν η τέλεια μνήμη της πόλης.

Ό,τι ξέρουμε για τους τόπους είναι να συμπίπτουμε μαζί τους για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα στο χώρο όπου υπάρχουν. Ο τόπος βρισκόταν εκεί, ο άνθρωπος εμφανίστηκε, μετά ο άνθρωπος έφυγε, ο τόπος συνέχισε, ο τόπος έφτιαξε τον άνθρωπο, ο άνθρωπος μεταμόρφωσε τον τόπο. Όταν έπρεπε να αναδημιουργήσω το χώρο και το χρόνο της Λισαβόνας όπου ο Ρικάρντο Ρέις* θα ζούσε τον τελευταίο χρόνο του, ήξερα εκ προοιμίου πως δεν ήταν συμπτωτικές οι δύο έννοιες του χρόνου και του τόπου: η μία του συνεσταλμένου εφήβου που υπήρξα, κλεισμένου στην κοινωνική συνθήκη του, κι η άλλη του διαηγούς και μεγαλοφυούς ποιητή που κατοικούσε στις πιο υψηλές περιοχές του πνεύματος. Η Λισαβόνα μου ήταν πάντα εκείνη των φτωχών συ-

* Αναφέρεται στο μυθιστόρημά του *Η χρονιά που πέθανε ο Ρικάρντο Ρέις*, με ήρωα τον αντίστοιχο ετερόνυμο του Φερνάντο Πεσσόα. (Σ.τ.Μ.)

νοικιών, και όταν, πολύ αργότερα, οι περιστάσεις μ' έφεραν να ζήσω σε άλλα περιβάλλοντα, η μνήμη που προτίμησα να κρατήσω ήταν της Λισαβόνας των πρώτων μου χρόνων, της Λισαβόνας του κόσμου που είχε λίγα κι ένιωθε πολλά, αγροτικής ακόμα στις συνήθειες και στην κατανόηση του κόσμου.

Ίσως δεν είναι δυνατό να μιλήσει κανείς για μια πόλη χωρίς να αναφέρει κάμποσες αξιοσημείωτες ημερομηνίες της ιστορικής της ύπαρξης. Εδώ, μιλώντας για τη Λισαβόνα, αναφέρθηκε μόνο μία, εκείνη της πορτογαλικής της αφετηρίας: δεν είναι και τόσο βαρύ το αμάρτημα του εκθειαςμού... Θα ήταν, όντως, αν υπέκυπτε στην πατριωτική εκείνη ανάταση που, ελλείψει πραγματικών εχθρών για να πέσει πάνω τους η υποτιθέμενη δύναμή της, αναζητά εύκολα υποβλητικά ρητορικά ερεθίσματα. Οι αναμνηστικές ρητορείες, ενώ δεν είναι αναγκαστικά κάτι κακό, ενέχουν ωστόσο ένα αίσθημα αυταρέσκειας που οδηγεί στη σύγχυση των λόγων με τα έργα, ενίοτε μάλιστα τοποθετεί τους μεν στη θέση που ανήκει μόνο στα δε.

Εκείνη την οκτωβριάτικη μέρα η Πορτογαλία, που μόλις τότε ξεκινούσε, έκανε ένα μεγάλο βήμα εμπρός, κι ήταν τόσο σταθερό ώστε η Λισαβόνα δεν πάθηκε ποτέ ξανά. Ας μην επιτρέψουμε όμως στους εαυτούς μας ναπολεόντεια ματαιοδοξία αναφωνώντας: «Από την κορυφή του κάστρου εκείνου μας θωρούν οχτακόσια χρόνια» – και να χειροκροτούμε αλλήλους που αντέξαμε τόσο... Ας σκεφτούμε καλύτερα πως απ' το αίμα που χύθηκε από τη μια κι από την άλλη πλευρά είναι φτιαγμένο το αίμα που έχουμε στις φλέβες μας, εμείς, οι κληρονόμοι αυτής της πόλης, τέκνα χριστιανών και Μαυριτανών, μαύρων και Εβραίων, Ινδιάνων και κίτρινων, και τέλος πάντων όλων των φυλών και πίστewων που λογίζονται καλές και όλων των φυλών και πίστewων που αποκαλούνται κακές. Ας αφήσουμε στην ειρωνική γαλήνη των τάφων τα παραστρατημένα εκείνα πνεύματα που, σε ένα όχι τόσο μακρινό παρελθόν, επινόησαν για τους Πορτογάλους μια «μέρα της φυλής» και ας διεκδικήσουμε ξανά την υπέροχη επιμιξία, όχι μόνο αίματος, αλλά κυρίως πολιτισμών, που ίδρυσε την Πορτογαλία και την έκανε να διαρκεί ως σήμερα.

Η Λισαβόνα έχει μεταμορφωθεί τα τελευταία χρόνια, κατάφερε να ξυπνήσει στη συνείδηση των πολιτών της μια ανανέωση δυνάμεων που την ξεκόλλησε από το μαρασμό στον οποίο είχε

πέσει. Στο όνομα του εκσυγχρονισμού υψώνονται τείχη από μπετόν πάνω σε αρχαίες πέτρες, παραμορφώνονται τα περιγράμματα των λόφων, αλλάζουν τα πανοράματα,* διαφοροποιούνται οι γωνίες όρασης. Αλλά το πνεύμα της Λισαβόνας επιβιώνει, κι είναι το πνεύμα αυτό που κάνει τις πόλεις αιώνιες. Παρασυρμένος απ' τον τρελό έρωτα και τον θεικό ενθουσιασμό που κατοικούν στους ποιητές, ο Καμόες έγραψε κάποτε μιλώντας για τη Λισαβόνα: «[...] πόλη που ανάμεσα στις άλλες είναι άκοπα η πριγκίπισσα». Ας του συγχωρήσουμε την υπερβολή. Αρκεί η Λισαβόνα να είναι απλώς αυτό που οφείλει να είναι: πολιτισμένη, σύγχρονη, καθαρή, οργανωμένη – χωρίς να χάνει τίποτε απ' την ψυχή της. Κι αν όλες αυτές οι καλοσύνες την κάνουν εντέλει μια βασίλισσα, ας είναι. Στη δημοκρατία όπου βρισκόμαστε, τέτοιες βασίλισσες είναι πάντα καλοδεχούμενες.

17 Σεπτεμβρίου

ΣΥΓΓΝΩΜΗ ΣΤΟΝ ΔΑΡΒΙΝΟ;

Μια καλή είδηση, θα πουν οι αφελείς αναγνώστες, αν υποθέσουμε πως μετά από τόση εξαπάτηση υπάρχουν ακόμα κάποιιοι. Η Αγγλικανική Εκκλησία, η βρετανική αυτή εκδοχή του θεσμικού καθολικισμού και επίσημη θρησκεία του βασιλείου την εποχή του Ερρίκου Η', εξήγγειλε μια σπουδαία απόφαση: να ζητήσει συγγνώμη από τον Κάρολο Δαρβίνο, τώρα που γιορτάζονται τα διακόσια χρόνια από τη γέννησή του, για την κακομεταχείρισή του μετά την έκδοση της *Καταγωγής των ειδών* και, κυρίως, μετά την *Καταγωγή του ανθρώπου*. Δεν έχω τίποτα εναντίον των αιτημάτων συγχώρεσης που προκύπτουν σχεδόν καθημερινά για τον έναν ή τον άλλο λόγο, θέτω μόνο σε αμφισβήτηση τη χρησιμότητά τους. Ακόμα κι αν ο Δαρβίνος ήταν ζωντανός και, με διάθεση να φανεί καλοπροαίρετος, έλεγε «Ναι, σας συγχωρώ», η γενναιόδωρη κουβέντα δεν θα μπορούσε να σβήσει ούτε μία προσβολή, ούτε μία συκοφαντία, ούτε μία κατάκριση απ' τις πολλές που έριξαν

* Η Λισαβόνα είναι χτισμένη σε επτά λόφους: από την κορυφή του καθενός η θέα είναι πανοραμική. (Σ.τ.Μ.)

πάνω του. Ο μόνος που θα μπορούσε να βγάλει όφελος απ' αυτό είναι η Αγγλικανική Εκκλησία, που θα δει να αυξάνεται ανέξοδα το κεφάλαιό της σε καλή συνείδηση. Παρ' όλα αυτά, ας την ευχαριστήσουμε για τη μεταμέλεια, έστω και καθυστερημένη, που ίσως παρακινήσει τον πάπα Βενέδικτο ΙΣΤ', που έχει τώρα λανσάρει ένα διπλωματικό ελιγμό σε σχέση με την εκκοσμίκευση, να ζητήσει συγγνώμη από τον Γαλιλαίο και τον Τζορτζ Μπρούνο, ιδιαίτερα τον δεύτερο, που βασανίστηκε χριστιανικά, με μεγάλη ευσπλαχνία, μέχρι την πυρά στην οποία κάηκε.

Αυτό το αίτημα συγχώρεσης διόλου δεν θα ευχαρίστησε τους Βορειοαμερικανούς κρεασιονιστές. Θα προσποιηθούν αδιαφορία, είναι όμως προφανές πως πρόκειται για παρεμβολή στα σχέδιά τους. Για τους ρεπουμπλικάνους εκείνους που, όπως η υποψήφιά τους για την αντιπροεδρία, σηκώνουν το άρμπουρο αυτής της ψευδοεπιστημονικής εκτροπής που αποκαλείται κρεασιονισμός.

18 Σεπτεμβρίου

ΤΖΟΡΤΖ ΜΠΟΥΣ ή Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΨΕΥΔΟΥΣ

Αναρωτιέμαι γιατί οι ΗΠΑ, μια χώρα σε όλα μεγάλη, είχαν τόσες φορές τόσο μικρούς προέδρους. Ο Τζορτζ Μπους είναι ίσως ο μικρότερος απ' όλους τους. Ευφυΐα μέτρια, άγνοια αβυσσαλέα, λεκτική έκφραση συγκεχυμένη και μονίμως παραστρατημένη, με μια ακαταμάχητη τάση προς την καθαρή ανοησία, ο άνθρωπος αυτός παρουσιάστηκε στην ανθρωπότητα με την κωμικοτραγική πόζα ενός καουμπόι που κληρονόμησε τον κόσμο και τον μπερδεύει με κοπάδι βοδιών. Δεν ξέρουμε τι πραγματικά σκέφτεται, δεν ξέρουμε καν αν σκέφτεται (με την ευγενή έννοια της λέξης), δεν ξέρουμε μήπως είναι απλώς ένα κακά προγραμματισμένο ρομπότ που διαρκώς συγγέει και μπερδεύει τα μηνύματα που φέρει εγγεγραμμένα μέσα του. Όμως, αν πρέπει να του αναγνωρίσουμε κάτι τουλάχιστον μια φορά στη ζωή του, υπάρχει μέσα στο ρομπότ Τζορτζ Μπους, πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, ένα πρόγραμμα που λειτουργεί στην εντέλεια: αυτό του ψεύδους. Ξέρει πως ψεύδεται, ξέρει πως ξέρουμε πως ψεύδεται, αλλά, καθώς ανήκει στον χαρακτηριστικό τύπο του ψυχαναγκαστικού

ψεύτη, θα συνεχίσει να ψεύδεται ακόμα κι αν μπροστά στα μάτια του υπάρχει η πιο γυμνή αλήθεια, θα συνεχίσει να ψεύδεται ακόμα και αφού η αλήθεια σκάσει κάποτε στα μούτρα του. Είπε ψέματα για να κάνει τον πόλεμο στο Ιράκ όπως είχε πει ψέματα και για το τρικυμιώδες και αμφίσημο παρελθόν του, δηλαδή με την ίδια ξεδιαντροπιά. Το ψέμα στον Μπους έρχεται από μακριά, είναι στο αίμα του. Ως εξέχων ψεύτης, είναι ο κορυφαίος όλων εκείνων των ψευτών που τον περιτριγύρισαν, τον χειροκρότησαν και τον υπηρέτησαν τα τελευταία χρόνια.

Ο Τζορτζ Μπους εξόρισε την αλήθεια απ' τον κόσμο ώστε στη θέση της να καρποφορήσει η εποχή του ψεύδους. Η σύγχρονη ανθρώπινη κοινωνία έχει μολυνθεί από το ψέμα σαν να ήταν η χειρότερη από τις ηθικές αρρώστιες, κι ο ίδιος είναι από τους κύριους υπεύθυνους. Το ψέμα κυκλοφορεί ατιμώρητα παντού, έγινε πια ένα είδος *άλλης αλήθειας*. Όταν πριν από μερικά χρόνια κάποιος Πορτογάλος πρωθυπουργός, το όνομα του οποίου από ευσπλαχνία θα παραλείψω, δήλωσε πως «η πολιτική είναι η τέχνη να μη λέει κανείς την αλήθεια», δεν μπορούσε να φανταστεί πως ο Τζορτζ Μπους, πολύ καιρό αργότερα, θα μεταμόρφωνε τη σοκαριστική αυτή δήλωση σε μια αθώα σκανταλιά περιφερειακού πολιτικού χωρίς πραγματική συνείδηση της αξίας και της σημασίας των λέξεων. Για τον Μπους η πολιτική είναι απλώς ένας μοχλός των επιχειρήσεων, ή μάλλον ο καλύτερος απ' όλους, το ψέμα ως όπλο, το ψέμα ως εμπροσθοφυλακή των τανκς και των κανονιών, το ψέμα για τα συντρίμια, για τους νεκρούς, για τις εξαθλιωμένες και πάντα ματαιωμένες ελπίδες της ανθρωπότητας. Δεν είναι βέβαιο πως ο κόσμος είναι σήμερα πιο ασφαλής, ας μην αμφιβάλουμε όμως καθόλου πως θα ήταν πολύ πιο καθαρός χωρίς την ιμπεριαλιστική και αποικιοκρατική πολιτική του προέδρου των ΗΠΑ, Τζορτζ Γουόκερ Μπους, και όλων αυτών που, γνώστες της απάτης που διέπρατταν, του άνοιξαν το δρόμο για τον Λευκό Οίκο. Η Ιστορία θα τους ζητήσει το λογαριασμό.

19 Σεπτεμβρίου

ΜΠΕΡΛΟΥΣΚΟΝΙ ΚΑΙ ΣΙΑ

Σύμφωνα με το αμερικανικό περιοδικό *Forbes*, την Γκότα του παγκόσμιου πλούτου, η περιουσία του Μπερλουσκόνι ανέρχεται σχεδόν στα 10 δις. δολάρια. Έντιμα κερδισμένα, βέβαια, με ουκ ολίγη έξωθεν βοήθεια πάντως, μεταξύ της οποίας, για παράδειγμα, τη δική μου. Μιας και εκδίδομαι στην Ιταλία από τον εκδοτικό οίκο Einaudi, ιδιοκτησίας του εν λόγω Μπερλουσκόνι, όλο και κάποια χρήματα θα του έχω αποφέρει. Μια απειροελάχιστη σταγόνα στον ωκεανό, προφανώς, που τουλάχιστον όμως θα πρέπει να του φτάνει για να πληρώνει τα πούρα του, αν υποθέσουμε πως η διαφθορά δεν είναι η μόνη του έξη. Πέρα απ' όσα είναι γενικά γνωστά, ελάχιστα γνωρίζω για τη ζωή και τα θαύματα του Σίλβιο Μπερλουσκόνι, του Cavaliere. Πολύ περισσότερα θα γνωρίζει ασφαλώς ο ιταλικός λαός, που μία, δύο, τρεις φορές τον κάθισε στην πρωθυπουργική καρέκλα. Κι όπως συνηθίζεται να λέγεται, οι λαοί είναι κυρίαρχοι, και όχι μόνο κυρίαρχοι αλλά, επίσης, σοφοί και συνετοί, κυρίως από τότε που η διαρκής άσκηση της δημοκρατίας επέτρεψε στους πολίτες να αποκτήσουν χρήσιμες γνώσεις σχετικά με το πώς λειτουργεί η πολιτική και με τις διάφορες μορφές επίτευξης της εξουσίας. Αυτό σημαίνει πως ο λαός ξέρει πολύ καλά τι θέλει όταν τον καλούν να ψηφίσει. Στην περίπτωση, συγκεκριμένα, του ιταλικού λαού, αφού γι' αυτόν μιλάμε τώρα, και όχι για άλλον (που θα 'ρθει κι η σειρά του), έχει αποδειχθεί πως η συναισθηματική κλίση που έχει για τον Μπερλουσκόνι, και η οποία έχει εκδηλωθεί τρεις φορές, είναι αδιάφορη σε οποιοδήποτε κριτήριο ηθικής φύσης. Πραγματικά, στον τόπο της μαφίας και της Καμόρας, ποια σημασία μπορεί να έχει το αποδεδειγμένο γεγονός πως ο πρωθυπουργός είναι παραβατικός; Σε έναν τόπο όπου η δικαιοσύνη ποτέ δεν είχε καλή φήμη, τι πειράζει αν ο πρωθυπουργός φροντίζει να εγκρίνονται νόμοι στα μέτρα των συμφερόντων του, προστατευόμενος ενάντια σε κάθε απόπειρα τιμωρίας της ανυπακοής του και των καταχρήσεων της εξουσίας;

Ο Έσα ντε Κεϊρός* έλεγε πως, αν βγάξαμε περίπατο το γέλιο

* Ο κορυφαίος Πορτογάλος συγγραφέας του 19ου αιώνα, θεωρείται από

γύρω από ένα θεσμό, αυτός θα κατεδαφιζόταν, θα γινόταν κομμάτια. Αυτό ίσχυε παλιά. Τι να πούμε για την πρόσφατη απαγόρευση, διατεταγμένη απ' τον Μπερλουσκόνι, να προβληθεί εκεί η ταινία *W* του Όλιβερ Στόουν; Μέχρι εκεί έφτασαν οι εξουσίες του Cavaliere; Πώς είναι δυνατό να διέπραξε τέτοια αυθαιρεσία, ενώ, επιπλέον, γνωρίζουμε πως, όσο κι αν ξεκαρδιστούμε στα γέλια γύρω από το Κυρινάλιο, αυτό δεν θα πέσει; Είναι δίκαιη η αγανάκτησή μας, αν και θα πρέπει να κάνουμε μια προσπάθεια να καταλάβουμε την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης καρδιάς. Το *W* είναι μια ταινία που χτυπάει τον Μπους, και ο Μπερλουσκόνι, άνθρωπος της καρδιάς όπως μπορεί να είναι ένας μαφιόζος αρχηγός, είναι φίλος, συνάδελφος, καρντάσι του ακόμα προέδρου των ΗΠΑ. Είναι μια χαρά ο ένας για τον άλλο. Αυτό που δεν είναι μια χαρά είναι να φέρει ο ιταλικός λαός τα πισινά του Μπερλουσκόνι για τέταρτη φορά στην καρέκλα της εξουσίας. Γιατί τότε κανένα γέλιο δεν μας σώζει.

20 Σεπτεμβρίου

ΣΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΠΟΥΛΙΑΝΑΣ

Μια μέρα, πάνε ίσως επτά ή οκτώ χρόνια, μας αναζήτησε, την Πιλάρ κι εμένα, ένας Λεονέζος που λεγόταν Εμίλιο Σίλβα, ζητώντας υποστήριξη για την επιχείρηση στην οποία ετομαζόταν να βάλει πλάτες, να ανακτήσει ό,τι απέμενε απ' τον παππού του, που είχε δολοφονηθεί απ' τους φρανκιστές στην αρχή του εμφυλίου πολέμου. Μας ζητούσε ηθική υποστήριξη, τίποτε άλλο. Η γιαγιά του είχε εκδηλώσει την επιθυμία να επιστρέψουν τα οστά του παππού και να έχουν αξιοπρεπή ταφή. Περισσότερο κι από επιθυμία μιας ασυμβίβαστης γερόντισσας, ο Εμίλιο Σίλβα έλαβε τις κουβέντες αυτές ως εντολή που ήταν καθήκον του να εκπληρώσει, ότι κι αν γινόταν. Αυτό ήταν το πρώτο βήμα ενός συλλογικού κινή-

τους σημαντικότερους Ευρωπαίους ρεαλιστές. Στα ελληνικά κυκλοφορούν τα έργα του *Ένας λυρικός ποιητής* (μτφρ. Α. Σπυράκου, Αλεξάνδρεια) και *Το έγκλημα του Πάδρε Αμάρο* (μτφρ. Σ. Παντελάκης, Μέδουσα). (Σ.τ.Μ.)

ματος που γρήγορα εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την Ισπανία: να συλληχθούν από λάκκους και ρέματα, όπου είχαν θαφτεί, τα δεκάδες χιλιάδες θύματα του φασιστικού μίσους, να αναγνωριστούν και να παραδοθούν στις οικογένειες. Ένα τεράστιο έργο που δεν βρήκε μόνο υποστηρικτές, αρκεί μόνο να θυμηθεί κανείς τις διαρκείς προσπάθειες της ισπανικής δεξιάς πολιτικής και κοινωνιολογίας να φρενάριε κάτι που ήταν ήδη μια συνταρακτική και συγκινητική πραγματικότητα, να βγουν απ' το σκαμμένο και ανακατωμένο χώμα τα απομεινάκια εκείνων που είχαν πληρώσει με τη ζωή την πίστη στις ιδέες τους και στη δημοκρατική νομιμότητα. Επιτρέψτε μου να καταθέσω εδώ, ως συμβολική υπόκληση σε όλους όσοι αφιερώθηκαν στη δουλειά αυτή, το όνομα του Άγγελ ντελ Ρίο, του κουνιάδου μου που της χάρισε τα καλύτερα χρόνια του, καθώς επίσης και δύο βιβλία έρευνας σε σχέση με τους εξαφανισμένους και τα θύματα αντιποίνων.

Όπως ήταν αναπόφευκτο, η διάσωση των οστών του Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα, θαμμένον όπως χιλιάδες άλλοι στο ρέμα του Βιθνάρ, στην επαρχία της Γρανάδας, εξελίχθηκε γρήγορα σε πραγματικό εθνικό πρόσταγμα. Ένας από τους μεγαλύτερους ποιητές της Ισπανίας, ο πιο γνωστός παγκοσμίως, βρίσκεται εκεί, σ' αυτή την ερημιά, σ' έναν τόπο για τον οποίο υπάρχει σχεδόν η βεβαιότητα πως είναι ο λάκκος όπου κείται ο δημιουργός του *Ρομανθέρο Χιτάνο*, μαζί με άλλους τρεις τουφεκισμένους, ένα δάσκαλο με το όνομα Ντιόσκορο Γκαλίντο και δύο αναρχικούς αντάρτες, τον Χοακίν Αρκόγιας Καμπέθας και τον Φρανθίσκο Γκαλαντί Μελγκάρ. Περιέργως, η οικογένεια του Γκαρθία Λόρκα πάντα ήταν αντίθετη να προχωρήσει σε εκταφή. Τα επιχειρήματα που επικαλούνταν σχετιζονταν όλα, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, με ζητήματα που θα μπορούσαμε να κατατάξουμε ως κοινωνικής αξιοπρέπειας, όπως η κακόβουλη περιέργεια των μέσων μαζικής ενημέρωσης, το θέαμα στο οποίο θα εξελισσόταν η εκταφή των οστών, λόγοι αναμφίβολα σεβαστοί, που όμως, ας μου επιτραπεί να πω, χάνουν σήμερα βαρύτητα μπροστά στην απλότητα με την οποία απάντησε η εγγονή του Ντιόσκορο Γκαλίντο όταν σε μια ραδιοφωνική συνέντευξη τη ρώτησαν πού θα πήγαινε τα οστά του παππού της αν τελικά βρισκονταν: «Στο νεκροταφείο του Πουλιάνας». Θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι το Πουλιάνας, στην επαρχία της Γρανάδας, είναι το χωριό όπου δού-

λευε ο Ντιόσκορο Γκαλίντο και όπου συνεχίζει να ζει η οικογένειά του. Μόνο οι σελίδες των βιβλίων γυρίζουν, της ζωής όχι.

22 Σεπτεμβρίου

ΑΘΝΑΡ, ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ

Μπορούμε να κοιμόμαστε ήσυχοι, η υπερθέρμανση του πλανήτη δεν υπάρχει, είναι μια πονηρή επινόηση των οικολόγων στη στρατηγική γραμμή μας «ιδεολογίας απολυταρχικής προέλευσης», όπως την όρισε ο αδέκαστος παρατηρητής της παγκόσμιας πολιτικής και των φαινομένων του σύμπαντος Χοσέ Μαρία Αθνάρ. Δεν ξέρουμε τι θα κάναμε χωρίς αυτό τον άνθρωπο. Δεν έχει σημασία αν κάποια απ' αυτές τις μέρες αρχίσουν να φυτρώνουν λουλούδια στην Αρκτική, δεν έχει σημασία αν τα παγόβουνα της Παταγονίας μειώνονται κάθε φορά που κάποιος φταρνίζεται και ανεβραίνει η ατμοσφαιρική θερμοκρασία κατά ένα χιλιοστό του βαθμού, δεν έχει σημασία αν η Γροιλανδία έχασε ένα μεγάλο μέρος του εδάφους της, δεν έχει σημασία η ξηρασία, δεν έχουν σημασία οι πλημμύρες που ισοπεδώνουν τα πάντα παίρνοντας μαζί τους τόσες ζωές, δεν έχει σημασία η όλο και προφανέστερη εξομοίωση των εποχών του χρόνου, τίποτε απ' όλα αυτά δεν έχει σημασία αφού ο ειδήμων σοφός Χοσέ Μαρία έρχεται να αρνηθεί την ύπαρξη της υπερθέρμανσης του πλανήτη, βασιζόμενος στις σπάνιες σελίδες ενός βιβλίου του Τσέχου προέδρου Βάτσλαβ Κλάους, που ο ίδιος ο Αθνάρ, σε μια όμορφη στιγμή επιστημονικής και θεσμικής αλληλεγγύης, θα παρουσιάσει σύντομα. Είναι ήδη σαν να τον ακούμε. Στο μεταξύ μια πολύ σοβαρή αμφιβολία μάς τυραννά και είναι ώρα να την υποβάλουμε στην κρίση του αναγνώστη. Πού βρίσκεται η προέλευση, το νόημα, η πηγή αυτής της συστηματικής στάσης άρνησης; Μήπως άραγε προέκυψε από ένα διαλεκτικό αυγό που έθεσε ο Αθνάρ στη μήτρα του Λαϊκού Κόμματος όταν ήταν αφέντης και κύρης του; Όταν ο Ραχόι, μ' εκείνη τη συγκροτημένη σοβαρότητα που τον χαρακτηρίζει, μας πληροφόρησε πως ένας ξάδερφός του ακαδημαϊκός, μάλλον της φυσικής, του είχε πει πως όλα αυτά τα περί υπερθέρμανσης του πλανήτη είναι μια μπουρδα, η τόσο τολμηρή δήλωση ήταν απλώς

καρπός μιας υπερθερμασμένης κέλτικης φαντασίας που δεν μπόρεσε να καταλάβει τι του εξηγούσαν, ή, για να επιστρέψουμε στο διαλεκτικό αυγό, είναι αυτό ένα δόγμα, ένας κανόνας, μια αρχή τυπωμένη με μικρά γράμματα στο βιβλιαράκι του Λαϊκού Κόμματος, στην οποία περίπτωση ο Ραχόι υπήρξε απλώς ο ατυχής που επανέλαβε την κουβέντα του ακαδημαϊκού ξαδέρφου, και το μαντείο στο οποίο μεταμορφώθηκε ο πρώην αρχηγός του δεν θέλησε να χάσει την ευκαιρία για να προπορευτεί ακόμα μια φορά του αμαθούς πιστού του;

Δεν έχω μεγάλα περιθώρια, ίσως όμως να χωρέσει εδώ μια έκκληση στον κοινό νου. Οντας βέβαιο πως ο πλανήτης στον οποίο ζούμε έχει περάσει από έξι ή επτά εποχές παγετώνων, μήπως βρισκόμαστε στα πρόθυρα άλλης μίας τέτοιας εποχής; Μήπως η σύμπτωση μεταξύ μιας τέτοιας πιθανότητας και των διαρκών ενεργειών του ανθρώπινου είδους ενάντια στο περιβάλλον μοιάζει πολύ με τις περιπτώσεις εκείνες όπου μια αρρώστια κρύβει μια άλλη αρρώστια; Σκεφτείτε το, σας παρακαλώ. Στην επόμενη εποχή παγετώνων, ή σ' αυτή που τώρα ξεκινά, ο πάγος θα σκεπάσει το Παρίσι. Ας εφησυχάσουμε όμως, δεν θα γίνει αύριο. Έχουμε ωστόσο τουλάχιστον ένα χρέος σήμερα: να μη βοηθήσουμε την εποχή παγετώνων που έρχεται εκεί. Και να θυμάστε, ο Αθνάρ είναι μεμονωμένο επεισόδιο. Μην τρομάζετε.

23 Σεπτεμβρίου

ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

Πιστεύω πως όλες οι λέξεις που διαρκώς προφέρουμε, όλες οι κινήσεις και οι χειρονομίες, ολόκληρες ή αδρές, που διαρκώς κάνουμε, η κάθε μία και όλες μαζί, μπορούν να νοηθούν ως σκόρπια κομμάτια μιας μη εσκεμμένης αυτοβιογραφίας, που, παρότι ακούσια, ή γι' αυτό ακριβώς, δεν θα ήταν λιγότερο ειλικρινής και αληθινή από τη λεπτομερέστερη αναφορά ζωής που πέρασε ποτέ στο γραπτό και στο χαρτί. Η πεποίθηση αυτή πως όλα όσα λέμε και κάνουμε μέσα στο χρόνο, ακόμα κι αν μοιάζουν να στερούνται σημασίας και σπουδαιότητας, είναι, και κανείς δεν μπορεί να το αποτρέψει, βιογραφική έκφραση, με οδήγησε κάποια μέρα να

προτείνω, με περισσότερη σοβαρότητα απ' όση με μια πρώτη ματιά μπορεί να φαίνεται, πως όλα τα ανθρώπινα όντα θα έπρεπε ν' αφήσουν γραπτές αναφορές της ζωής τους, και πως αυτά τα δισεκατομμύρια τόμοι, όταν θ' άρχιζαν να μη χωρούν πια στη Γη, θα οδηγούνταν στη Σελήνη. Αυτό σημαίνει πως η μεγάλη, τεράστια, γιγάντια, απροσμέτρητη, η απέραντη βιβλιοθήκη της ανθρωπίνης ύπαρξης θα έπρεπε να διαιρεθεί πρώτα σε δύο μέρη και μετά, με το πέρασμα του χρόνου, σε τρία, σε τέσσερα, ή ακόμα και σε εννέα, υποθέτοντας πως στους οκτώ υπόλοιπους πλανήτες του ηλιακού συστήματος θα υπήρχαν περιβαλλοντικές συνθήκες τόσο ευμενείς ώστε να σεβαστούν την ευαισθησία του χαρτιού. Φαντάζομαι πως οι αναφορές των πάμπολλων εκείνων ζώων που, επειδή είναι απλές και ταπεινές, θα χωρούσαν μονάχα σε μισή ντουζίνα σελίδες ή και λιγότερες, θα αποστέλλονταν στον Πλούτωνα, το πιο μακρινό παιδί του Ήλιου, όπου σίγουρα σπανίως θα ήθελαν να ταξιδέψουν οι ερευνητές.

Σίγουρα θα εγείρονταν προβλήματα και απορίες την ώρα του ορισμού και διευκρίνισης των κριτηρίων της σύνθεσης των εν λόγω «βιοβιβλιοθηκών». Θα ήταν αδιαμφισβήτητο, για παράδειγμα, πως έργα όπως τα ημερολόγια του Αμιέλ, του Κάφκα ή της Βικτόρια Γουλφ, η βιογραφία του Σάμιουελ Τζόνσον, η αυτοβιογραφία του Τσελίνι, τα απομνημονεύματα του Καζανόβα ή οι εκμυστηρεύσεις του Ρουσώ, δίπλα σε τόσα άλλα παρόμοιας ανθρωπίνης και λογοτεχνικής σημασίας, θα έπρεπε να παραμείνουν στον πλανήτη όπου είχαν γραφτεί, ώστε να αποτελούν μαρτυρία του περάσματος απ' αυτό τον κόσμο ανδρών και γυναικών που, για καλούς ή κακούς λόγους απ' όσα έζησαν, άφησαν ένα σημάδι, μια παρουσία, μια επιρροή που, αφού άντεξαν ως σήμερα, θα συνεχίσουν ν' αφήνουν ίχνη στις επερχόμενες γενιές. Πρόβλημα θα προέκυπτε όταν, σε σχέση με την επιλογή τι πρέπει να μείνει ή να σταλεί στο απώτερο διάστημα, θ' άρχιζαν να προκύπτουν οι αναπόφευκτες υποκειμενικές αξιολογήσεις, οι προκαταλήψεις, οι φόβοι, οι μνησικακίες παλιές ή πρόσφατες, οι ανέφικτες αφέσεις, οι καθυστερημένες δικαιολογίες, όλη η κατάπληξη, απελπισία και αγωνία που υπάρχει στη ζωή, εντέλει, η ανθρώπινη φύση. Πιστεύω πως τελικά το καλύτερο θα ήταν ν' αφήσουμε τα πράγματα όπως έχουν. Όπως οι περισσότερες από τις καλύτερες ιδέες, έτσι κι η δική μου είναι ανεφάρμοστη. Τι να γίνει.

24 Σεπτεμβρίου

ΔΙΑΖΥΓΙΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

Μια-δυο φορές, ή ίσως να ήταν τρεις, συνάντησα τα προηγούμενα χρόνια στη Γιορτή Βιβλίου της Λισαβόνας ισάριθμους αναγνώστες, δύο ή τρεις, ζεμένους στο φορτίο καμιάς δεκαριάς νέων τόμων, φρεσκοαγορασμένων και συνήθως φυλαγμένων ακόμα στις σακούλες προέλευσής τους. Στον πρώτο απ' αυτούς που συνάντησα έκανα την ερώτηση που μου φάνηκε πιο λογική, δηλαδή αν η συνάντησή του με τη δουλειά μου ως συγγραφέα υπήρξε γι' αυτόν πρόσφατη και, κατά τα φαινόμενα, κεραυνοβόλα. Μου απάντησε πως όχι, με διάβαζε εδώ και πολύ καιρό, αλλά είχε πάρει διαζύγιο, και η πρώτην γυναίκα του, επίσης ενθουσιώδης αναγνώστριά, είχε πάρει μαζί στην καινούργια της ζωή τη διαλυμένη πλέον οικογενειακή βιβλιοθήκη. Μου πέρασε τότε απ' το νου, κι έγραφα γι' αυτό μερικές γραμμές στα παλιά *Τετράδια του Λανθαρότε*, πως θα ήταν ενδιαφέρον να μελετήσει κανείς το θέμα από τη σκοπιά που περιέγραφα τότε ως «η σημασία των διαζυγίων στον πολλαπλασιασμό των βιβλιοθηκών». Αναγνωρίζω πως η ιδέα ήταν κάπως προβοκατόρικη, γι' αυτό την άφησα στην ησυχία της, αν μη τι άλλο για να μη βρεθώ να κατηγορούμαι πως βάζω τα υλικά μου συμφέροντα πάνω από την αρμονία των ζευγαριών. Δεν ξέρω, ούτε φαντάζομαι, πόσοι άραγε συζυγικοί χωρισμοί έδωσαν το έναυσμα για τη δημιουργία νέων βιβλιοθηκών χωρίς ζημία για τις παλιές. Δύο ή τρεις περιπτώσεις, γιατί τόσες είναι αυτές που γνώρισα, δεν στάθηκαν αρκετές για να φέρουν την άνοιξη, ή, με λόγια πιο σαφή, δεν βελτίωσαν τόσο ούτε τα κέρδη του εκδότη, ούτε τη δική μου αμοιβή από τα συγγραφικά δικαιώματα.

Αυτό που ειλικρινά δεν περίμενα ήταν ότι η κρίση που μας κρατά σε κατάσταση διαρκούς συναγεριμού θα ερχόταν να δυσχεράνει ακόμα περισσότερο τα διαζύγια και, επομένως, τη φιλόδοξη αριθμητική πρόοδο των βιβλιοθηκών, πράγμα που, στο σημείο αυτό ασφαλώς θα είμαστε όλοι σύμφωνοι, σημαίνει πραγματική επίθεση εναντίον του πολιτισμού. Τι να πω, για παράδειγμα, για το σύνθετο και ουκ ολίγες φορές άλυτο πρόβλημα να βρει κανείς σήμερα αγοραστή για διαμέρισμα; Αν πολλές υποθέσεις διαζυγίων αυτή τη στιγμή λιμνάζουν, αν δεν οδηγούνται στα δικαστή-

ρια, η αιτία είναι αυτή και όχι άλλη. Ακόμα χειρότερα, πώς θα πρέπει να ενεργεί κανείς απέναντι σε συγκεκριμένες συμπεριφορές δημόσιου πλέον ενδιαφέροντος, όπως στην περίπτωση, δυστυχώς συχνή και απολύτως ανήθικη, να συνεχίζουν να ζουν στο ίδιο σπίτι, ίσως χωρίς να κοιμούνται στο ίδιο κρεβάτι, αλλά να χρησιμοποιούν την ίδια βιβλιοθήκη; Έχει χαθεί ο σεβασμός, έχει χαθεί το αίσθημα της ντροπής, ιδού ο ξεπεσμός στον οποίο έχουμε φτάσει. Κι ας μην πει κανείς πως φταίει η Γουόλ Στριτ: στις κωμωδίες της τηλεόρασης που αυτοί χρηματοδοτούν δεν υπάρχει ούτε ένα βιβλίο.

25 Σεπτεμβρίου

Α Π Λ Ο Φ Α Ι Ν Ο Μ Ε Ν Ο

Υποθέτω πως στην αρχή της αρχής, προτού επινοήσουμε την ομιλία, που είναι, όπως ξέρουμε, η ύψιστη δημιουργός της αβελβαιότητας, δεν μας βασάνιζε καμία αμφιβολία σχετικά με το ποιοί ήμασταν, ή για την προσωπική και συλλογική μας σχέση με τον τόπο στον οποίο βρισκόμασταν. Ο κόσμος, προφανώς, μπορούσε να είναι μόνο αυτό που τα μάτια έβλεπαν την κάθε στιγμή, και επίσης, ως σημαντική συμπληρωματική πληροφορία, εκείνο που οι υπόλοιπες αισθήσεις –η ακοή, η αφή, η όσφρηση, η γεύση– κατάφεραν να αντιληφθούν απ' αυτόν. Εκείνη την εναρκτήρια ώρα ο κόσμος ήταν απλό φαινόμενο και απλή επιφάνεια. Η ύλη ήταν απλώς τραχιά ή λεία, πικρή ή γλυκιά, ξινή ή άγευστη, ηχηρή ή σιωπηλή, με οσμή ή άοσμη. Όλα τα πράγματα ήταν αυτό που φαινόταν ότι ήταν, για τον μοναδικό λόγο πως δεν είχαν κανένα κίνητρο να φανούν αλλιώς ή ότι ήταν κάτι άλλο. Εκείνες τις πανάρχαιες εποχές δεν μας περνούσε απ' το μυαλό πως η ύλη είναι «πορώδης». Σήμερα ωστόσο, παρότι γνωρίζουμε ότι, από τον τελευταίο ιό ως το σύμπαν, δεν είμαστε παρά συνθέσεις ατόμων, και πως στο εσωτερικό τους, εκτός από τη μάζα που τους ανήκει και τα καθορίζει, περισσεύει χώρος για το κενό (το απόλυτο συμπαγές δεν υπάρχει, όλα είναι διαπερατά), συνεχίζουμε, όπως είχαν κάνει οι πρόγονοί μας των σπηλαίων, να μαθαίνουμε, να ταυτοποιούμε και να αναγνωρίζουμε τον κόσμο σύμφωνα με το φαι-

νόμενο με το οποίο κάθε φορά μάς παρουσιάζεται. Φαντάζομαι πως το φιλοσοφικό πνεύμα και το επιστημονικό πνεύμα θα εκδηλώθηκαν τη μέρα που κάποιος θα είχε τη διαίσθηση πως αυτό το φαινόμενο, ταυτόχρονα εξωτερική εικόνα αντιληπτή από τη συνείδηση και χρησιμοποιούμενη από αυτήν ως χάρτης γνώσεων, μπορούσε, επίσης, να είναι μια πλάνη των αισθήσεων. Αν και συνήθως χρησιμοποιείται περισσότερο αναφερόμενη στον ηθικό κόσμο παρά στον φυσικό, είναι γνωστή η λαϊκή έκφραση που το αποτύπωσε όλο αυτό: «Τα φαινόμενα απατούν». Ή παραπλανούν, που κάνει το ίδιο. Δεν θα έλειπαν τα παραδείγματα αν είχαμε χώρο για κάτι τέτοιο.

Το γραφιά ετούτον πάντα τον απασχολούσε τι κρύβεται πίσω απ' τα απλά φαινόμενα, και τώρα δεν μιλώ για άτομα ή για υποατομικά σωματίδια, που, ως τέτοια, είναι πάντα φαινόμενο αυτού που κρύβεται. Μιλώ όμως για τρέχοντα, συνηθισμένα, καθημερινά ζητήματα, όπως, λόγου χάρι, το πολιτικό σύστημα που ονομάζουμε δημοκρατία, το ίδιο αυτό για το οποίο ο Τσόρτσιλ έλεγε πως είναι το λιγότερο κακό από τα γνωστά συστήματα. Δεν είπε το καλύτερο, είπε το λιγότερο κακό. Απ' όσο βλέπουμε στην πορεία, θα έλεγε κανείς πως το θεωρούμε το πιο επαρκές, και αυτό, πιστεύω, είναι ένα σφάλμα αντίληψης που, χωρίς να το αντιλαμβανόμαστε, το πληρώνουμε καθημερινά. Θα επανέλθω στο ζήτημα.

26 Σεπτεμβρίου

Η ΔΟΚΙΜΗ ΤΟΥ ΒΑΜΒΑΚΙΟΥ

Σύμφωνα με το άρθρο 12 της *Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*: «Κανείς δεν επιτρέπεται να υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή, την οικογένεια, την κατοικία ή την αλληλογραφία του, ούτε προσβολές της τιμής και της υπόληψής του». Και επίσης: «Καθένας έχει το δικαίωμα να απολαμβάνει την προστασία των νόμων από επεμβάσεις και προσβολές αυτού του είδους». Έτσι είναι γραμμένο. Το χαρτί φέρει, μεταξύ άλλων, την υπογραφή του αντιπροσώπου των ΗΠΑ, ο οποίος αναλαμβάνει, κατά συνέπεια, τη δέσμευση των ΗΠΑ σε ό,τι αφορά στην αποτελεσματική τήρηση των προθέσεων που περιέχο-

νται στην ίδια Διακήρυξη, ωστόσο, ντροπή δική τους και δική μας, οι προθέσεις αυτές δεν έχουν καμία αξία, κυρίως όταν ο ίδιος νόμος που θα έπρεπε να τις προστατεύει όχι μόνο δεν το κάνει, αλλά και επικυρώνει με την εξουσία του τις μεγαλύτερες αυθαιρεσίες, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που το εν λόγω άρθρο 12 απαριθμεί ως καταδικαστέες. Για τις ΗΠΑ, οποιοσδήποτε άνθρωπος, είτε είναι μετανάστης είτε απλώς τουρίστας, αδιάφορο ποια είναι η επαγγελματική του δράση, είναι ένας εν δυνάμει παραβάτης που υποχρεώνεται, όπως στον Κάφκα, να αποδείξει την αθωότητά του χωρίς να ξέρει για τι τον κατηγορούν. Τιμή, αξιοπρέπεια, υπόληψη είναι λέξεις ξεκαρδιστικές για τους κέρβερους που φυλούν τις εισόδους της χώρας. Αυτό το γνωρίζαμε, το είχαμε ήδη γευτεί σε ανακρίσεις που διεξάγονταν εσκεμμένα με τρόπο ταπεινωτικό, μας είχε ήδη κοιτάξει ο αξιωματικός υπηρεσίας σαν να 'μασταν το πιο βδελυρό σκουλήκι. Εν πάση περιπτώσει, είχαμε πια συνηθίσει να μας κακομεταχειρίζονται.

Τώρα όμως προκύπτει κάτι καινούργιο, ένα σφίξιμο παραπάνω στη βίδα της καταπίεσης. Ο Λευκός Οίκος, όπου φιλοξενείται ο πιο δυνατός άνθρωπος του πλανήτη, όπως λένε οι εφημερίδες σε κρίση έμπνευσης, ο Λευκός Οίκος, επιμένουμε, εξουσιοδότησε τους αστυνομικούς των συνόρων να ξεετάζουν και να επιθεωρούν έγγραφα οποιουδήποτε αλλοδαπού ή Βορειοαμερικανού πολίτη, ακόμα κι αν δεν υπάρχουν υποψίες πως ο άνθρωπος αυτός έχει την πρόθεση να συμμετάσχει σε επίθεση. Τέτοια έγγραφα θα φυλάσσονται «για εύλογο χρονικό διάστημα» σε μια θεόρατη βιβλιοθήκη όπου φυλάσσονται κάθε είδους προσωπικά δεδομένα, από τις απλές ατζέντες επαφών ως την ηλεκτρονική αλληλογραφία, που υποτίθεται πως είναι εμπιστευτική. Εκεί θα φυλάσσεται επίσης μια ανυπολόγιστη ποσότητα αντιγράφων σκληρών δίσκων των υπολογιστών μας κάθε φορά που θα παρουσιάζομαστε σε οποιοδήποτε σύνορο των ΗΠΑ για να μπούμε στη χώρα. Με όλα τους τα περιεχόμενα: έργα επιστημονικής, τεχνολογικής, δημιουργικής έρευνας, ακαδημαϊκές διατριβές ή ένα απλό ερωτικό ποίημα. «Κανείς δεν επιτρέπεται να υποστεί αυθαίρετες επεμβάσεις στην ιδιωτική του ζωή», λέει το ταλαιπωρο άρθρο 12. Κι εμείς λέμε: δείτε πόσο λίγο αξίζει η υπογραφή του προέδρου της μεγαλύτερης δημοκρατίας του κόσμου.

Ορίστε λοιπόν. Υποβάλαμε τις ΗΠΑ στην αλάνθαστη δοκιμα-

σία του βαμβακιού, και ιδού τι διαπιστώσαμε: δεν είναι απλά ακάθαρτες, είναι βρομερές.

29 Σεπτεμβρίου

ΔΙΑΦΑΝΟ ΣΑΝ ΤΟ ΝΕΡΟ

Όπως πάντα συνέβαινε και θα συμβαίνει, το κεντρικό ζήτημα κάθε τύπου ανθρώπινης κοινωνικής οργάνωσης, από το οποίο εκπορεύονται όλα τα υπόλοιπα και στο οποίο καταλήγουν, είναι το ζήτημα της εξουσίας, και το θεωρητικό και πρακτικό πρόβλημα που έχουμε ν' αντιμετωπίσουμε είναι να εξακριβώσουμε ποιος την κρατά, να διερευνήσουμε πώς έφτασε σ' αυτόν, να διαπιστώσουμε τι χρήση τής κάνει, ποια μέσα χρησιμοποιεί και σε ποιους σκοπούς στοχεύει. Αν η δημοκρατία ήταν όντως αυτό που με αυθεντική ή προσποιητή αφέλεια εξακολουθούμε να λέμε ότι είναι, η διακυβέρνηση του λαού από το λαό και για το λαό, οποιαδήποτε συζήτηση σε σχέση με το θέμα της εξουσίας θα έχανε το νόημά της, μιας και, αφού η εξουσία εδράζεται στο λαό, στο λαό θα ανήκε και η διαχείρισή της, κι αφού ο λαός θα διαχειριζόταν την εξουσία, είναι σαφές πως θα το έκανε για δικό του καλό και δική του ευτυχία και μόνο, όπως θα τον υποχρέωνε αυτό που ονομάζω, χωρίς καμία απαίτηση εννοιολογικής ακρίβειας, νόμο της διατήρησης της ζωής. Ωστόσο μόνο ένα διεστραμμένο πνεύμα, ένας κυνικά αισιόδοξος Πανγκλός,* θα τολμούσε να διακηρύξει την ευτυχία ενός κόσμου που, αντίθετα, κανείς δεν θα 'πρεπε να τον δέχεται όπως είναι, μόνο και μόνο για το γεγονός ότι είναι, υποτίθεται, ο καλύτερος δυνατός κόσμος. Είναι η ιδιαίτερη και συγκρομημένη κατάσταση του κόσμου που ονομάζεται δημοκρατικός, γιατί μπορεί βέβαια να είναι αλήθεια πως οι λαοί κυβερνώνται, είναι επίσης όμως αλήθεια πως δεν κυβερνώνται από τους ίδιους ούτε για τους ίδιους. Δεν ζούμε σε δημοκρατία, αλλά σε μια πλου-

* Ο αισιόδοξος ήρωας του Βολταίρου στο έργο του *Καντίτ*: η αισιοδοξία του απηχεί την άποψη του Λάμπνιτς ότι ο κόσμος είναι ο καλύτερος δυνατός και αμφισβητήθηκε από τον Βολταίρο. (Σ.τ.Μ.)

τοκρατία που έπαψε να είναι τοπική και κοντινή για να καταστεί παγκόσμια και απροσπέλαστη.

Εξ ορισμού, η δημοκρατική εξουσία θα πρέπει να είναι πάντα παροδική και συγκυριακή, να εξαρτάται από τη σταθερότητα της ψήφου, τη διακύμανση των ιδεολογιών και των ταξικών συμφερόντων, και, ως τέτοια, μπορεί να γίνει κατανοητή ως ένα οργανικό βαρόμετρο που καταγράφει τις διακυμάνσεις της πολιτικής θέλησης της κοινωνίας. Αλλά χθες όπως και σήμερα, και σήμερα σε όλο και ευρύτερη κλίμακα, αφθονούν οι περιπτώσεις επιφανειακά ριζοσπαστικών πολιτικών αλλαγών που είχαν ως αποτέλεσμα ριζοσπαστικές αλλαγές στη διακυβέρνηση, αλλά που δεν τις ακολούθησαν οι οικονομικές, πολιτιστικές και κοινωνικές ριζοσπαστικές αλλαγές που υποσχόταν το αποτέλεσμα της κάλπης. Όταν λέμε σήμερα «σοσιαλιστική» κυβέρνηση, ή «σοσιαλδημοκρατική», ή «συντηρητική», ή «φιλελεύθερη», και αποκαλώντας την εξουσία, είναι σαν να ονοματίζουμε κάτι που στην πραγματικότητα δεν βρίσκεται εκεί που φαίνεται, αλλά σε κάποιο άλλο απρόσιτο μέρος – σ' αυτό της οικονομικής εξουσίας, της οποίας αντιλαμβανόμαστε το περίγραμμα, σαν ψιλό κέντημα, μας διαφεύγει όμως αδιακρίτως όταν προσπαθούμε να την πλησιάσουμε από πιο κοντά και αναπόφευκτα αντεπιτίθεται αν έχουμε το θράσος να θελήσουμε να την περιορίσουμε ή να ρυθμίσουμε την κυριαρχία της, υποτάσσοντάς τη στο γενικό συμφέρον. Μ' άλλα λόγια, πιο ξεκάθαρα, λέω πως οι λαοί δεν εκλέγουν τις κυβερνήσεις τους ώστε αυτές να τους «οδηγήσουν» στην Αγορά, αλλά είναι η Αγορά που ρυθμίζει με όλους τους τρόπους τις κυβερνήσεις ώστε να «οδηγήσουν» τους λαούς σ' αυτήν. Κι αν μιλώ έτσι για την Αγορά, είναι γιατί αυτή σήμερα, και κάθε μέρα που περνά περισσότερο από ποτέ, είναι το κατεξοχήν όργανο της αυθεντικής, μοναδικής και αναντίρροπτης εξουσίας, της παγκόσμιας οικονομικής εξουσίας, που δεν είναι δημοκρατική γιατί δεν την εξέλεξε ο λαός, που δεν είναι δημοκρατική γιατί δεν ασκείται από το λαό, και που, τέλος, δεν είναι δημοκρατική γιατί δεν αποβλέπει στην ευτυχία του λαού.

Ο πρόγονός μας των σπηλαιών θα έλεγε: «Αυτό είναι διάφανο σαν το νερό». Κι εμείς, λίγο πιο σοφοί, θα προειδοποιούσαμε: «Ναι, αλλά είναι μολυσμένο».

30 Σεπτεμβρίου

ΕΛΠΙΔΕΣ ΚΑΙ ΟΥΤΟΠΙΕΣ

Σχετικά με τις αρετές της ελπίδας, πολλά είναι τα γραμμένα και περισσότερα ακόμα τα ειπωμένα. Όπως ακριβώς συνέβη και θα εξακολουθήσει να συμβαίνει με τις ουτοπίες, η ελπίδα υπήρξε πάντα, στο πέρασμα του χρόνου, ένα είδος ονειρεμένου παραδείσου για τους σκεπτικιστές. Κι όχι μόνο για τους σκεπτικιστές. Θερμίοι πιστοί, όπως αυτοί της λειτουργίας και της θείας κοινωνίας, που πιστεύουν πως πάνω απ' τα κεφάλια τους έχουν το συμπονετικό χέρι του Θεού να τους υπερασπίζεται από τη βροχή και τη ζέστη, δεν παραλείπουν να ικετεύσουν να εκπληρώσει σε τούτη τη ζωή έστω ένα μικρό μέρος της καλοτυχίας που τους υποσχέθηκε για την άλλη. Γι' αυτό, όποιος δεν είναι ικανοποιημένος μ' αυτό που του έλαχε στην άνιση κατανομή των αγαθών του πλανήτη, κυρίως των υλικών, γραπώνεται απ' την ελπίδα πως πίσω από την πόρτα δεν μπορεί πάντα να καρτερά ο διάβολος και πως μια μέρα θα μπει, το γοργόν και χάριν έχει, ο πλούτος απ' το παράθυρο. Όποιος έχασε τα πάντα, είχε όμως τουλάχιστον την τύχη να κρατήσει τη θλιβερή ζωή του, θεωρεί πως η αυριανή μέρα δεν θα είναι τόσο ατυχής όσο είναι η σημερινή. Αν υποθέσουμε, φυσικά, πως υπάρχει δικαιοσύνη σ' αυτό τον κόσμο. Ε λοιπόν, αν σε τούτα τα μέρη και τους καιρούς υπήρχε κάτι που ν' αξίζει να ονομάζεται έτσι, και όχι ο συνήθης αντικατοπτρισμός απ' τον οποίο εξαπατώνται τα μάτια και ο νους, αλλά μια αλήθεια που να μπορούμε ν' αγγίξουμε με τα χέρια, είναι προφανές πως δεν θα χρειαζόταν να ζούμε κάθε μέρα με την ελπίδα αγκαλιά, νανουρίζοντάς τη, ή μάλλον μ' εκείνη να μας νανουρίζει στην αγκαλιά της. Η απλή δικαιοσύνη (όχι των δικαστηρίων, αλλά του θεμελιώδους σεβασμού που θα 'πρεπε να επικρατεί στις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων) θα αναλάμβανε να βάλει τα πράγματα στη θέση τους. Παλιά στον φτωχό, μόλις κάποιος τού είχε αρνηθεί την ελεημοσύνη, του πρόσθετε υποκριτικά «να κάνει υπομονή». Σκέφτομαι πως, πρακτικά, όταν συμβουλευεί κανείς κάποιον να ελπίζει, δεν είναι πολύ διαφορετικό απ' το να τον συμβουλευεί να κάνει υπομονή. Είναι πολύ συνηθισμένο ν' ακούει κανείς απ' το στόμα νεοεγκατεστημένων πολιτικών πως η ανυπομονησία είναι αντεπα-

ναστατική. Ίσως και να 'ναι, ίσως, εγώ όμως κλίνω περισσότερο στη σκέψη πως, αντίθετα, πολλές επαναστάσεις χάθηκαν από την υπερβολική υπομονή. Προφανώς, δεν έχω τίποτα προσωπικά εναντίον της ελπίδας, αλλά προτιμώ την ανυπομονησία. Είναι ώρα πια να φανεί στον κόσμο, ώστε να μάθουν κάτι αυτοί που προτιμούν να μας ταΐζουν ελπίδες. Ή ουτοπίες.

Οκτώβριος 2008

1 Οκτωβρίου

ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ;

Πριν από τρία-τέσσερα χρόνια, σε μια συνέντευξή μου σε μια νοτιοαμερικάνικη εφημερίδα, αργεντίνικη νομίζω, μου βγήκε πάνω στις διαδοχικές ερωταποκρίσεις μια δήλωση που κατόπιν φαντάστηκα πως θα προκαλούσε αναταραχή, διαμάχη, σκάνδαλο (μέχρι αυτού του σημείου έφτανε η αφέλιά μου), ξεκινώντας από τις τοπικές στρατιές της Αριστεράς και μετά, ποιος ξέρει, σαν ένα κύμα που εξαπλώνεται σε κύκλους, στα διεθνή μέσα, είτε αυτά ήταν πολιτικά, συνδικαλιστικά ή πολιτιστικά, τα οποία πρόσκεινται στην εν λόγω Αριστερά. Με όλη της τη σκληρότητα, χωρίς να κάνει βήμα πίσω μπροστά στην ίδια της την αισχρότητα, η φράση, όπως αναπαράχθηκε με ακρίβεια από την εφημερίδα, ήταν η εξής: «Η Αριστερά δεν έχει την παραμικρή ιδέα σε ποιον κόσμο ζει». Στην πρόθεσή μου, εσκεμμένα προκλητική, η Αριστερά, επερωτώμενη έτσι, απάντησε με την πιο παγωμένη σιωπή. Κανένα κομμουνιστικό κόμμα, για παράδειγμα, ξεκινώντας απ' αυτό του οποίου είμαι μέλος, δεν βγήκε στις επάλξεις για να αντικρούσει ή απλώς να επιχειρηματολογήσει σχετικά με την καταλληλότητα ή τη μη καταλληλότητα των λέξεων που πρόφερα. Κατά μείζονα λόγο, επίσης, κανένα από τα σοσιαλιστικά κόμματα που βρίσκονται στην κυβέρνηση των αντίστοιχων χωρών, σκέφτομαι κυρίως των δικών μας, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας, δεν θεώρησε απαραίτητο να απαιτήσει ένα ξεκαθάρισμα από τον παράτολμο συγγραφέα που τόλμησε να ρίξει μια πέτρα στον μουχλιασμένο βούρκο της αδιαφορίας. Τίποτε απολύτως, σιωπή καθολική, λες και στους ιδεολογικούς τάφους όπου κατέφυγαν δεν υπήρχε τίπο-

τε άλλο παρά μόνο σκόνη και αράχνες, ή το πολύ κάποιο αρχαϊκό οστό που δεν έκανε ούτε για ιερό λείψανο πια. Για κάμποσες μέρες αισθάνθηκα αποκλεισμένος από την ανθρώπινη κοινωνία σαν να 'χα χολέρα, θύμα κάποιου είδους διανοητικής κίρρωσης όπου τίποτα δεν έβγαζε νόημα. Έφτασα μάλιστα να σκεφτώ πως η συμπονετική κουβέντα που θα κυκλοφορούσε μεταξύ αυτών που σιωπούσαν ήταν περίπου η εξής: «Τον κακομοίρη, τι να περμένει κανείς σε τέτοια ηλικία;» Ήταν σαφές πως δεν θεωρούσαν ότι δικαιούμουν να εκφράσω γνώμη σ' αυτή τη φάση.

Ο καιρός περνούσε, περνούσε, η κατάσταση στον κόσμο γινόταν όλο και πιο περίπλοκη, και η Αριστερά, απρόμητη, συνέχιζε να παίζει τους ρόλους που, είτε στην εξουσία είτε στην αντιπολίτευση, της είχαν διανεμηθεί. Εγώ, που στο μεταξύ είχα κάνει μια άλλη ανακάλυψη, πως ο Μαρξ ποτέ δεν είχε τόσο πολύ δίκιο όσο σήμερα, φαντάστηκα, όταν πριν από ένα χρόνο ξέσπασε η καρκινική απάτη των υποθηκών στις ΗΠΑ, πως η Αριστερά, όπου κι αν βρίσκεται, αν είναι ακόμα ζωντανή, θ' ανοίξει επιτέλους το στόμα για να πει τι σκέφτεται γι' αυτή την περίπτωση. Έχω πια την εξήγηση: η Αριστερά δεν σκέφτεται, δεν δρα, δεν διακινδυνεύει ούτε βήμα. Έχει γίνει ό,τι έχει γίνει από τότε, και μέχρι σήμερα η Αριστερά, με δειλία, εξακολουθεί να μη σκέφτεται, να μη δρα, να μη διακινδυνεύει ένα βήμα. Γι' αυτό ας μην παραξενευτεί κανείς για την αναϊδή ερώτηση του τίτλου: «Πού είναι η Αριστερά;» Δεν τάζω τίποτα για την απάντηση, πλήρως ήδη πολύ ακριβά τις αυταπάτες μου.

2 Οκτωβρίου

ΕΧΘΡΟΙ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ

Ότι η οικογένεια βρίσκεται σε κρίση κανείς δεν θα τολμήσει να το αρνηθεί, όσο κι αν η Καθολική Εκκλησία προσπαθεί να κρύψει την καταστροφή κάτω από ένα μανδύα μελίρρουτης ρητορικής που ούτε την ίδια πια δεν ξεγελά, κι ότι πολλές από τις επονομαζόμενες παραδοσιακές αξίες της κοινωνικής και οικογενειακής συμβίωσης έχουν γκρεμιστεί παρασύροντας μαζί τους ακόμα κι αυτούς που θα 'πρεπε να έχουν γλιτώσει από τις επιθέσεις στην

υπερβολικά συγκρουσιακή κοινωνία στην οποία ζούμε, κι ότι το σύγχρονο σχολείο, συνεχιστής του παλιού σχολείου, αυτού που για γενιές διαδοχικά είχε άρρητα επιφορτιστεί, ελλείπει εναλλακτικής, να αναπληρώσει τις εκπαιδευτικές ελλείψεις των οικογενειακών συναθροίσεων, έχει παραλύσει, συσσωρεύοντας αντιφάσεις, λάθη, αναποφασιστικότητα μεταξύ παιδαγωγικών μεθόδων που στην πραγματικότητα δεν είναι τέτοιες και που πάρα πολλές φορές είναι απλές περαστικές μόδες ή ιδιόρρυθμοι πειραματισμοί καταδικασμένοι σε αποτυχία από την ίδια την έλλειψη διανοητικής ωριμότητας και από τη δυσκολία να διατυπώσουμε αλλά και να απαντήσουμε στην ερώτηση, στοιχειώδη κατά τη γνώμη μου: τι πολίτες θέλουμε να διαμορφώσουμε; Το πανόραμα που ανοίγεται μπροστά μας δεν είναι ευχάριστο. Ειδικά οι λιγότερο ή περισσότερο αξιότιμοι κυβερνώντες δεν φαίνονται ν' απασχολούνται με τέτοια προβλήματα όσο θα όφειλαν, ίσως γιατί σκέφτονται πως, αφού τα εν λόγω προβλήματα είναι οικουμενικά, η λύση, όταν κάποτε βρεθεί, θα είναι αυτόματη, για όλους.

Δεν συμφωνώ. Ζούμε σε μια κοινωνία που από τη βία μοιάζει να φτιάχνει συστήματα σχέσεων. Η εκδήλωση κάποιας επιθετικότητας που είναι εγγενής στο είδος όπου ανήκουμε και την οποία κατά καιρούς νομίσαμε, μέσω της εκπαίδευσης, πως είχαμε ελέγξει, ξέσπασε άγρια απ' τα βάθη τα τελευταία είκοσι χρόνια σε όλο τον κοινωνικό χώρο, κινητοποιημένη από καταστάσεις μίσους που έχουν γυρίσει την πλάτη στον απλό ηδονισμό για να μεταμορφωθούν σε ρυθμιστικούς παράγοντες της ίδιας της νοοτροπίας του καταναλωτή: η τηλεόραση, εν πρώτοις, όπου όλο και χειρότερες απομιμήσεις αίματος ξεπηδούν σε πίδακες κάθε ώρα της μέρας ή της νύχτας, τα βιντεοπαιχνίδια που μοιάζουν με εγχειρίδια απόλυτης μισαλλοδοξίας και ολοκληρωτικής σκληρότητας, και, επειδή όλα αυτά συνδέονται, η χιονοστιβάδα της διαφήμισης ερωτικών υπηρεσιών την οποία οι εφημερίδες, συμπεριλαμβανομένων και των πλέον σκεπτόμενων, καλωσορίζουν, ενώ στις σοβαρές τους σελίδες (υπάρχουν άραγε τέτοιες;) αφθονούν υποκριτικά μαθήματα καλής διαγωγής στην κοινωνία. Μήπως υπερβάλλω; Εξηγήστε μου τότε πώς γίνεται και φτάσαμε στην κατάσταση πολλοί γονείς να φοβούνται τα παιδιά τους, τους ευγενικούς αυτούς εφήβους, τις ελπίδες του αύριο, όπου ένα «όχι» του πατέρα ή της μητέρας, κουρασμένων από τις παράλογες απαιτή-

σεις, αυτομάτως ξετυλίγει θύελλα προσβολών, ταπεινώσεων και επιθέσεων. Σωματικών, ας διευκρινίσω. Πολλοί γονείς έχουν τους χειρότερους εχθρούς μέσα στο σπίτι: είναι τα ίδια τα παιδιά τους. Αφελώς, ο Ρουμπέν Νταρίο έγραψε εκείνο το «juventud, divino tesoro», «νεότητα, θεϊκό θησαυρό». Σήμερα δεν θα το έγραφε.

6 Οκτωβρίου

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΠΕΣΣΟΑ

Ήταν ένας άντρας που ήξερε γλώσσες κι έφτιαχνε στίχους. Έβγαζε το ψωμί και το κρασί του βάζοντας λέξεις εκεί που μπαίνουν οι λέξεις, έφτιαχνε στίχους όπως φτιάχνονται οι σίχοι, σαν να 'ταν η πρώτη φορά. Στην αρχή τον έλεγαν Φερνάντο, άνθρωπο* σαν όλους. Μια μέρα τού ήρθε ν' αναγγείλει την επικείμενη εμφάνιση ενός υπερ-Καμόες, ενός Καμόες πολύ μεγαλύτερου από τον αρχαίο, αλλά, καθώς ήταν άνθρωπος εγνωσμένα διακριτικός, που συνήθιζε να κυκλοφορεί στην οδό Ντοραδόρες με ανοιχτόχρωμη γκαμπαρντίνα, γραβάτα με γιακαδάκι και καπέλο χωρίς φτερά, δεν είπε πως ο υπερ-Καμόες ήταν ο ίδιος. Κι ύστερα ένας υπερ-Καμόες δεν μπορούσε παρά να ήταν ένας μεγαλύτερος καμόες,** κι εκείνος είχε κάνει κράτηση για να γίνει Φερνάντο Πεσσόα, φαινόμενο πρωτόγνωρο για την Πορτογαλία. Φυσικά, η ζωή του ήταν καμωμένη από μέρες, και για τις μέρες ξέρουμε πως είναι όλες ίδιες αλλά δεν επαναλαμβάνονται, γι' αυτό δεν μας εκπλήσσει που μια απ' αυτές, περνώντας ο Φερνάντο Πεσσόα μπροστά από έναν καθρέφτη, αντιλήφθηκε μέσα του, σε μια ματιά, άλλον άνθρωπο. Σκέφτηκε πως ήταν άλλη μια οπτική ψευδαίσθηση, απ' αυτές που συμβαίνουν συνέχεια χωρίς να τους δίνουμε σημασία, ή πως το τελευταίο ποτήρι με αγκουαρδέντε τού έπεσε βαρύ στο σκυτί και στο κεφάλι, όμως, για προφύλαξη, έκανε ένα βήμα πίσω για να επιβεβαιώσει αν, όπως λέγεται συνήθως, οι κα-

* Λογοπαίγνιο με το επώνυμο του μεγάλου ποιητή, που στα πορτογαλικά σημαίνει *άνθρωπος*. (Σ.τ.Μ.)

** Camões: ποικιλία μήλου, εκτός από το επώνυμο του ποιητή των *Λουσιάδων*. (Σ.τ.Μ.)

θρέφτες δεν γελοούνται σ' ό,τι δείχνουν. Αυτός όμως είχε γελαστεί: υπήρχε ένας άντρας που κοιτούσε μέσα απ' τον καθρέφτη, κι ο άντρας αυτός δεν ήταν ο Φερνάντο Πεσσόα. Ήταν μάλιστα λίγο πιο κοντός, το πρόσωπό του ήταν μάλλον μελαχρινό, κι ήταν ξυρισμένος κόντρα. Με μια κίνηση ασυνείδητη, ο Φερνάντο έφερε το χέρι στο πάνω χείλος, μετά ανάσανε βαθιά με παιδιάστικη ανακούφιση, το μουστάκι του ήταν εκεί. Πολλά μπορεί να περιμένει κανείς από μορφές που εμφανίζονται σε καθρέφτες, όχι όμως και να μιλήσουν. Κι επειδή αυτοί, ο Φερνάντο και η εικόνα που δεν ήταν δική του, δεν θα έμεναν εκεί αιωνίως να κοιτάζονται, ο Φερνάντο Πεσσόα είπε: «Με λένε Ρικάρντο Ρέις». Ο άλλος χαμογέλασε, χαιρέτησε με το κεφάλι κι εξαφανίστηκε. Για μια στιγμή ο καθρέφτης έμεινε κενός, γυμνός, αμέσως μετά όμως εμφανίστηκε άλλη εικόνα, αυτή ενός άνδρα αδύνατου, ωχρού, με όψη κάποιου που δεν έχει πολλή ζωή μπροστά του για να ζήσει. Ο Φερνάντο σκέφτηκε πως αυτός πρέπει να ήταν ο πρώτος, ωστόσο δεν έκανε κανένα σχόλιο, είπε μόνο: «Με λένε Αλμπέρτο Καέιρο». Ο άλλος δεν χαμογέλασε, έγενεψε μόνο, χαλαρά, συμφωνώντας, κι έφυγε. Ο Φερνάντο Πεσσόα έμεινε να περιμένει, γιατί είχε ακούσει που λένε πως όπου δυο και τρεις. Η τρίτη φιγούρα άργησε μερικά δευτερόλεπτα, ήταν ένας άντρας που η υγεία τού έτρεχε απ' τα μπατζάκια, με το χαρακτηριστικό ύφος μηχανικού διπλωματούχου της Αγγλίας. Ο Φερνάντο είπε: «Με λένε Άλβαρο ντε Κάμπος», αυτή τη φορά όμως δεν περίμενε να εξαφανιστεί η εικόνα στον καθρέφτη, απομακρύνθηκε εκείνος, ίσως να είχε κουραστεί που είχε υπάρξει τόσο μέσα σε τόσο λίγο χρόνο. Εκείνη τη νύχτα, ξημέρωμα νωρίς, ο Φερνάντο Πεσσόα ξύπνησε με την απορία αν ο εν λόγω Άλβαρο ντε Κάμπος είχε μείνει στον καθρέφτη. Σηκώθηκε, κι αυτό που βρισκόταν εκεί ήταν το δικό του πρόσωπο. Είπε τότε: «Είμαι ο Μπερνάντο Σοάρες» και επέστρεψε στο κρεβάτι. Μετά από αυτά τα ονόματα και μερικά ακόμα ο Φερνάντο θεώρησε πως ήταν ώρα να γίνει κι εκείνος γελοίος κι έγραψε τις πιο γελοίες ερωτικές επιστολές του κόσμου.* Κι όταν είχε προχωρήσει πολύ στο έργο της μετάφρασης και της ποίησης, πέθανε. Οι φίλοι του έλεγαν πως είχε μεγάλο μέλλον μπροστά

* Αναφορά στο ποίημα του ετερόνυμου Άλβαρο ντε Κάμπος *Όλες οι ερωτικές επιστολές (είναι γελοίες)*. (Σ.τ.Μ.)

του, αλλά εκείνος δεν πρέπει να το πίστευε, αφού μάλιστα αποφάσισε να πεθάνει άδικα πάνω στο άνθος της ηλικίας του, στα 47 του χρόνια, αν είναι δυνατόν. Μία στιγμή προτού καταλήξει, ζήτησε να του δώσουν τα γυαλιά του: «Δώσε μου τα γυαλιά», ήταν τα τελευταία και επίσημα λόγια του. Μέχρι σήμερα κανείς δεν ενδιαφέρθηκε να μάθει τι τα ήθελε, έτσι αγνοούνται και περιφρονούνται οι τελευταίες επιθυμίες των ετοιμοθάνατων, αλλά φαίνεται αρκετά εύλογο πως η πρόθεσή του ήταν να κοιταχτεί σ' έναν καθρέφτη για να μάθει ποιος τελικά ήταν εκεί. Η Άτροπος δεν του έδωσε το χρόνο. Εξάλλου δεν υπήρχε καθρέφτης στο δωμάτιο. Ο Φερνάντο Πεσσόα ποτέ δεν κατέκτησε αληθινά τη βεβαιότητα για το ποιος ήταν, αλλά εξαιτίας αυτής του της αμφιβολίας κατορθώσαμε να μάθουμε λίγο παραπάνω ποιοι είμαστε εμείς.

7 Οκτωβρίου

Η ΑΛΛΗ ΠΛΕΥΡΑ

Πώς είναι άραγε τα πράγματα όταν δεν τα κοιτάζουμε; Αυτή την ερώτηση, που κάθε μέρα μού φαίνεται όλο και λιγότερο ανόητη, την έκανα πολλές φορές όταν ήμουν παιδί, αλλά μόνο στον εαυτό μου, όχι σε γονείς ούτε δασκάλους, γιατί μάντευα πως θα χαμογελούσαν με την αφελέιά μου (ή την ηλιθιότητα, σύμφωνα με ριζοσπαστικότερη άποψη) και θα μου έδιναν τη μοναδική απάντηση που δεν θα με έπειθε ποτέ: «Τα πράγματα, όταν τα κοιτάζουμε, είναι ίδια όπως φαίνονται όταν δεν τα κοιτάζουμε». Πάντα θεωρούσα πως τα πράγματα, όταν έμεναν μόνα τους, ήταν άλλα πράγματα. Αργότερα, όταν είχα μπει πλέον στην περίοδο εκείνη της εφηβείας που τη χαρακτηρίζει η περιφρονητική υπεροψία με την οποία κρίνει την παιδική ηλικία από την οποία έχει προέλθει, πίστευα πως είχα την οριστική απάντηση στη μεταφυσική ανησυχία που είχε βασανίσει τα τρυφερά μου χρόνια: σκέφτηκα πως, αν ρύθμιζα μια φωτογραφική μηχανή έτσι ώστε να τραβήξει αυτόματα σε ένα περιβάλλον όπου δεν θα υπήρχε οποιαδήποτε ανθρώπινη παρουσία, θα κατάφερα να συλλάβω τα πράγματα εξαπίνης και μ' αυτό τον τρόπο θα μάθαινα την πραγματική τους όψη. Ξέχασα πως τα πράγματα είναι πιο έξυπνα απ'

όσο φαίνονται και δεν ξεγελιούνται τόσο εύκολα: ξέρουν πολύ καλά πως μέσα σε κάθε φωτογραφική μηχανή υπάρχει κρυμμένο ένα ανθρώπινο μάτι... Εξάλλου, ακόμα κι αν το μηχανήμα, με ποιηριά, μπορούσε να αιχμαλωτίσει την μπροστινή εικόνα ενός πράγματος, η άλλη πλευρά και πάλι θα έμενε απρόσιτη στο οπτικό, μηχανικό, χημικό ή ψηφιακό σύστημα της φωτογραφικής εγγραφής: η απόκρυφη εκείνη πλευρά προς την οποία την έσχατη στιγμή, ειρωνικά, το φωτογραφημένο πράγμα θα γυρνούσε τη μυστική του όψη, τη δίδυμη αδελφή του σκοταδιού. Όταν σ' ένα περιβάλλον βυθισμένο σε απόλυτη σκοτεινότητα ανάβουμε ένα φως, το σκοτάδι εξαφανίζεται. Τότε συχνά αναρωτιόμαστε: «Πού πήγε;» Και η απάντηση μπορεί να είναι μία και μόνη: «Δεν πήγε πουθενά, το σκοτάδι είναι απλώς η άλλη πλευρά του φωτός, η μυστική του όψη». Κρίμα που δεν μου το είχαν πει πρωτύτερα, όταν ήμουν παιδί. Σήμερα θα ήξερα τα πάντα για το σκοτάδι και το φως, για το φως και το σκοτάδι.

8 Οκτωβρίου

ΕΠΑΝΕΡΧΟΜΕΝΟΣ ΣΤΟ ΙΔΙΟ ΘΕΜΑ

Μαθαίνουμε από τις διδαχές της ζωής πως λίγο μας χρησιμεύει μια πολιτική δημοκρατία, όσο ισορροπημένη κι αν εμφανίζεται στις εσωτερικές δομές και στη θεσμική της λειτουργία, αν δεν έχει συσταθεί ως ρίζα μιας αποτελεσματικής και συγκεκριμένης οικονομικής δημοκρατίας. Την σήμερα ημέρα η κουβέντα αυτή ίσως μοιάζει με εξαντλημένη κοινοτοπία ιδεολογικών ανησυχιών του παρελθόντος, θα είναι όμως σαν να κλείνουμε τα μάτια στην απλή ιστορική αλήθεια αν δεν αναγνωρίσουμε πως η δημοκρατική τριάδα –πολιτική, οικονομική, πολιτιστική– η κάθε μία συμπληρωματική και ενισχυτική για τις άλλες, αντιπροσώπευσε, την εποχή της ευημερίας της ως ιδέας του μέλλοντος, ένα από τα πιο παθιασμένα πολιτικά λάβαρα που μπόρεσαν ποτέ, στην πρόσφατη ιστορία, να ξυπνήσουν συνειδήσεις, να κινητοποιήσουν τη θέληση, να συγκινήσουν καρδιές. Σήμερα, περιφρονημένες και πεταμένες στο σκουπιδοτενεκέ μαζί με κουρασμένες φόρμουλες που η χρήση τις εξάντλησε και τις κατέστησε αφύσικες, η ιδέα της οι-

κονομικής δημοκρατίας έδωσε τη θέση της σε μια ξεδιάντροπα θριαμβευτική αγορά, παλεύοντας τελικά με μια σοβαρότατη κρίση στη χρηματοοικονομική της διάσταση, ενώ η ιδέα της πολιτιστικής δημοκρατίας αντικαταστάθηκε εντέλει από μια αποξενωτική βιομηχανική μαζικοποίηση των πολιτισμών. Δεν προοδεύουμε, οπισθοχωρούμε. Και θα γίνεται όλο και πιο παράλογο να μιλάμε για δημοκρατία αν επιμείνουμε στην παρεξήγηση να την ταυτίζουμε αποκλειστικά με τις ποσοτικές και μηχανικές της εκφράσεις, που ονομάζονται κόμματα, κοινοβούλια και κυβερνήσεις, χωρίς να δίνουμε σημασία στο πραγματικό της περιεχόμενο και στη διαστρεβλωμένη και καταχρηστική χρήση που στην πλειοψηφία των περιπτώσεων γίνεται της ψήφου που τις δικαιολόγησε και τις τοποθέτησε στη θέση που καταλαμβάνουν.

Ας μη συμπεράνει κανείς από αυτά που μόλις είπα πως είμαι αντίθετος στην ύπαρξη των κομμάτων: εγώ ο ίδιος είμαι μέλος ενός από αυτά. Ας μη σκεφτεί πως απεχθάνομαι κοινοβούλια και βουλευτές: θα τους ήθελα, και τα μεν και τους δε, σε όλα καλύτερους, περισσότερο δραστήριους και υπεύθυνους. Κι ακόμα λιγότερο ας μη φανταστεί πως είμαι ο προνοητικός δημιουργός μιας μαγικής συνταγής που θα επέτρεπε στους λαούς, από τούδε και στο εξής, να ζουν χωρίς να χρειάζεται να υπομένουν κακές κυβερνήσεις και να χάνουν χρόνο με εκλογές που σπανίως λύνουν τα προβλήματα: απλώς αρνούμαι να αποδεχτώ πως είναι δυνατό να κυβερνά και να επιθυμεί κανείς να κυβερνάται μόνο σύμφωνα με τα ισχύοντα υποτιθέμενα δημοκρατικά μοντέλα, κατά τη γνώμη μου ισχυρογνώμονα και ασυνάρτητα, που, όχι πάντα καλοπροαίρετα, ένα συγκεκριμένο είδος πολιτικών θέλει να τα κάνει παγκόσμια, με ψεύτικες υποσχέσεις για κοινωνική ανάπτυξη που δεν καταφέρνουν να κρύψουν τις εγωιστικές και στυγνές φιλοδοξίες που τις κινούν. Τρέφουμε τα λάθη στο ίδιο μας το σπίτι, αλλά συμπεριφερόμαστε σαν να είμαστε οι εφευρέτες μιας παγκόσμιας πανάκειας ικανής να γιατρέψει όλες τις αρρώστιες του σώματος και τους πνεύματος των έξι δισεκατομμυρίων κατοίκων του πλανήτη. Δέκα σταγόνες απ' τη δημοκρατία μας τρεις φορές την ημέρα και θα είστε ευτυχείς για πάντα. Αληθινά, το μόνο θανάσιμο αμάρτημα είναι η υποκρισία.

9 Οκτωβρίου

Ο ΘΕΟΣ ΚΑΙ Ο ΡΑΤΖΙΝΓΚΕΡ

Τι να σκέφτεται ο Θεός για τον Ράτζινγκερ; Τι να σκέφτεται ο Θεός για την Καθολική Αποστολική Ρωμαϊκή Εκκλησία της οποίας ο Ράτζινγκερ είναι ο ηγεμόνας πάπας; Απ' όσο ξέρω (και δεν χρειάζεται βέβαια να πω ότι ξέρω πολύ λίγα), μέχρι σήμερα κανείς δεν αποτόλμησε να διατυπώσει αυτές τις αιρετικές ερωτήσεις, ίσως επειδή ξέρουμε, εκ προοιμίου, πως δεν υπάρχει ούτε θα υπάρξει ποτέ απάντηση σ' αυτές. Όπως έγραψα σε ώρες μάταιης μεταφυσικής αναρώτησης πριν από καμιά δεκαπενταριά χρόνια, ο Θεός είναι η σιωπή του σύμπαντος και ο άνθρωπος η κραυγή που δίνει νόημα σ' αυτή τη σιωπή. Βρίσκεται στα *Τετράδια του Λανθαρότε* και έχει μνημονευτεί συχνά από θεολόγους της γειτονικής χώρας που είχαν την καλοσύνη να με διαβάσουν. Φυσικά, για να σκεφτεί οτιδήποτε ο Θεός για τον Ράτζινγκερ ή για την Εκκλησία που ο πάπας θέλει να σώσει από έναν πολύ πιθανό θάνατο, είτε λόγω κενότητας είτε γιατί δεν βρίσκει αυτιά να την ακούσουν ούτε πίστη για να ενδυναμώσει τα θεμέλιά της, θα χρειαστεί να αποδειχθεί η ύπαρξη του εν λόγω Θεού, έργο καθ' όλα ανέφικτο, παρά τις υποτιθέμενες αποδείξεις που φιλοτεχνήθηκαν από τον Άγιο Ανσέλμο ή το παράδειγμα του Αγίου Αυγουστίνου, για το άδειασμα των ωκεανών με κουβά τρύπιο ή και χωρίς τρύπα. Αυτό για το οποίο ο Θεός, αν υπάρχει, πρέπει να είναι ευγνώμων στον Ράτζινγκερ είναι για την έγνοια που αυτός έχει εκδηλώσει τον τελευταίο καιρό σε σχέση με την εύθραυστη κατάσταση της καθολικής πίστης. Ο κόσμος δεν πηγαίνει στη λειτουργία, έπαψε να πιστεύει στα δόγματα και να τηρεί τους κανόνες που για τους προγόνους του, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, συνιστούσαν τη βάση της πνευματικής ζωής, αν όχι και της υλικής, όπως συνέβη, λόγου χάρι, με πολλούς τραπεζίτες των απαρχών του καπιταλισμού, αστηρούς καλβινιστές και, απ' όσο είναι δυνατό να υποθέσει κανείς, ανθρώπους με προσωπική και επαγγελματική ειλικρίνεια δοκιμασμένη σε οποιοδήποτε δαιμόνιο πειρασμό με τη μορφή *subprime*. Ο αναγνώστης θα σκέφτεται ίσως τώρα πως αυτή η αιφνιδιαστική παρέκβαση στο υπερβατικό θέμα που σκόπευα να αναπτύξω, την επισκοπική σύνοδο

στη Ρώμη, προοριζόταν εντέλει να εισαγάγει, με λιγότερη ή περισσότερη διαλεκτική ευχέρεια, μια κριτική στην ανώμαλη (το λιγότερο που μπορεί να πει κανείς) συμπεριφορά των σύγχρονων τραπεζιτών. Δεν ήταν αυτή η πρόθεσή μου, ούτε και είναι αρμοδιότητά μου, αν έχω οποιαδήποτε.

Ας επιστρέψουμε λοιπόν στον Ράτζινγκερ. Ο άνδρας αυτός, ασφαλώς ευφυής και ενημερωμένος, με ζωή εξαιρετικά δραστήρια στους βατικανικούς και προσκείμενους κύκλους (αρκεί να πούμε μόνο πως υπήρξε επικεφαλής της Επιτροπής για το Δόγμα και την Πίστη, συνεχίστριας, με άλλες μεθόδους, του δυσοίωνου Δικαστηρίου του Ιερού Γραφείου, γνωστότερου ως Ιερά Εξέταση), κατέβασε μια ιδέα που δεν θα την περίμενε κανείς από κάποιον με τη δική του ευθύνη, του οποίου οφείλουμε να σεβαστούμε την πίστη, όχι όμως και τη μεσαιωνική έκφραση της σκέψης του. Σκανδαλισμένος με την εκκοσμίκευση της Εκκλησίας, απογοητευμένος από την εγκατάλειψη των πιστών, άνοιξε το στόμα στη λειτουργία και κήρυξε την έναρξη της συνόδου εκστομίζοντας τα εξής τερατοουργήματα: «Αν κοιτάξουμε την Ιστορία, θα υποχρεωθούμε να παραδεχτούμε πως αυτή η απομάκρυνση και η ανταρσία των ασυνεπών χριστιανών δεν είναι οι μόνες. Ως συνέπεια αυτού, ο Θεός, παρότι ουδέποτε απέσυρε την υπόσχεση της σωτηρίας, χρειάστηκε να ανατρέξει επανειλημμένως στην τιμωρία». Στο χωριό μου έλεγαν πως ο Θεός τιμωρεί χωρίς πέτρες και ξύλο, γι' αυτό πρέπει να τρέμουμε μήπως έρθει προς τα εδώ ένας κατακλυσμός που θα πνίξει μια και καλή τους άθεους, τους αγνωστικιστές, τους υποστηρικτές της εκκοσμίκευσης και εν γένει τους υποκινητές της πνευματικής αταξίας. Εκτός αν τυχόν, όντας οι βουλές του Θεού άπειρες και μυστήριες, ο σημερινός πρόεδρος των ΗΠΑ υπήρξε ήδη μέρος της τιμωρίας που μας επιφύλασσε. Όλα είναι δυνατά αν θέλει ο Θεός. Υπό τον αδιαπραγμάτευτο όρο ότι υπάρχει, φυσικά. Αν δεν υπάρχει (πάντως ουδέποτε μίλησε με τον Ράτζινγκερ), τότε όλα αυτά είναι ιστορίες που δεν τρομάζουν πια κανέναν. Ο Θεός είναι αιώνιος, λένε, και για όλα έχει χρόνο. Αιώνιος μπορεί να είναι, ας το δεχτούμε για να μην πάμε κόντρα στον πάπα, όμως η αιωνιότητά του είναι αυτή ενός αιώνιου μη όντος.

13 Οκτωβρίου

ΕΝΤΟΥΑΡΝΤΟ ΛΟΡΕΝΣΟ*

Είμαι ανένδοτος οφειλέτης του Εντουάρντο Λορένσο από το 1991, ακριβώς εδώ και δεκαεπτά χρόνια. Πρόκειται πάντως για ένα χρέος μάλλον μοναδικό, γιατί, αν, όπως είναι φυσικό, εκείνος, ως ζημιωμένος, δεν το έχει ξεχάσει, είναι ωστόσο ασυνήθιστο που εγώ, ο ζημιών, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει συχνά σε παρόμοιες περιπτώσεις, δεν το έχω αρνηθεί. Πάντως, αν και στ' αλήθεια ουδέποτε παρέστησα τον ανήξερο για την παράλειψη, θα πρέπει να πω πως ούτε κι εκείνος επέτρεψε να ξεγελαστώ από τις σιωπές του για λόγους τακτικής, που τότε τότε διέκοπτε για να ρωτήσει: «Λοιπόν, τι έγιναν οι φωτογραφίες;» Η απάντησή μου ήταν πάντα η ίδια: «Διάβολε, είχα πολλή δουλειά και δεν κατάφερα ακόμα να στείλω να βγάλουν αντίγραφα». Κι εκείνος, εξίσου σταθερός όσο εγώ: «Οι φωτογραφίες είναι έξι, κρτάτα εσύ τις τρεις και δώσε μου τις υπόλοιπες». «Επ' ουδενί, αυτό δα έλειπε, τις δικαιούσαι όλες», απαντούσα εγώ, υποκριτικά μεγαλόψυχος. Είναι όμως ώρα να εξηγήσω για ποιες φωτογραφίες πρόκειται. Βρισκόμασταν, εκείνος κι εγώ, στις Βρυξέλλες, στα Ευρωπαϊκά, και κυκλοφορούσαμε, όπως και κάθε άλλος περιεργος, από αίθουσα σε αίθουσα, σχολιάζοντας τις ομορφιές και τα πλούτη που εκτίθενταν, και μαζί μας ήταν και ο Αουγκούστο Καμπρίτα** με τη μηχανή στο χέρι, σε αναζήτηση του αθάνατου στιγμιότυπου. Που σέφτηκε μάλλον πως το βρήκε κάποια στιγμή που ο Εντουάρντο Λορένσο κι εγώ είχαμε ακουμπήσει με την πλάτη σε μια ταπεσαρία μαρόκ πάνω σ' ένα ιστορικό ή μυθικό θέμα, δεν θυμάμαι ακριβώς. «Εκεί», διέταξε ο Καμπρίτα μ' εκείνο το άγριο ύφος που έχουν οι φωτογράφοι σε περιστάσεις υψηλού κινδύνου, όπως φαντάζομαι ότι τις θεωρούν εκείνοι. Και σήμερα ακόμα ούτε ξέρω ποιο διαβολάκι μ' έκανε να μην πάρω στα σοβαρά την επισημότητα της στιγμής. Άρχισα φτιάχνοντας τη γραβάτα του Εντουάρντο, μετά τάχα βρήκα ότι τα γυαλιά του δεν ήταν καλά στερεω-

* Σημαντικός σύγχρονος διανοούμενος, δοκιμογράφος, φιλόσοφος και ακαδημαϊκός της Πορτογαλίας. (Σ.τ.Μ.)

** Πορτογάλος φωτογράφος και σκηνοθέτης (1923-1993). (Σ.τ.Μ.)

μένα και βάλθηκα να τα βάλω στη θέση τους, απ' την οποία ουδέποτε είχαν φύγει. Αρχίσαμε να γελάμε σαν δυο πιτσιρικάκια, εκείνος κι εγώ, ενώ ο Αουγκούστο Καμπρίτα επωφελούνταν, με διαδοχικές λήψεις, από την ευκαιρία που του είχε προσφερθεί στο πιάτο. Αυτή είναι η ιστορία των φωτογραφιών. Μέρους αργότερα ο Αουγκούστο Καμπρίτα, που θα πέθαινε δύο χρόνια μετά, μου έστειλε τις εικόνες που είχε τραβήξει, πιστεύοντας ασφαλώς ότι θα βρίσκονταν σε καλά χέρια. Καλά ήταν, ή πάντως όχι εντελώς κακά, αλλά, όπως ήδη εξήγησα, ελάχιστα επιδέξια.

Καιρό αργότερα μου ήρθε να γράψω το μυθιστόρημα *Όλα τα ονόματα*, το οποίο, όπως σκέφτηκα τότε και εξακολούθω να σκέφτομαι και σήμερα, δεν θα μπορούσε να βρεθεί καλύτερος να το παρουσιάσει από τον Εντουάρντο. Τον ενημέρωσα γι' αυτό κι εκείνος, σαν καλό παιδί, δέχτηκε αμέσως. Έφτασε η μέρα, η μεγάλη αίθουσα του ξενοδοχείου Άλτις έσκαγε από κόσμο, κι απ' τον Εντουάρντο Λορένσο ούτε φωνή ούτε ακρόαση. Η ανησυχία ανάσαινε στη βαριά ατμόσφαιρα, κάτι θα είχε συμβεί. Εξάλλου, όπως όλοι ξέρουν, ο μεγάλος δοκιμογράφος έχει τη φήμη απρόσεκτου, μπορεί να είχε μπερδέψει το ξενοδοχείο. Τόσο απρόσεκτος, μα τόσο απρόσεκτος, που όταν επιτέλους εμφανίστηκε, ανήγγειλε με την ηρεμότερη φωνή του κόσμου πως είχε χάσει την ομιλία του. Ακούστηκε ένα γενικό «Ααα» αποκαρδίωσης, που εγώ, από ένστικτο και μόνο, δεν ακολούθησα. Μια τρομερή υποψία είχε εισβάλει στο νου μου, πως ο Εντουάρντο Λορένσο είχε αποφασίσει να επωφεληθεί από την ευκαιρία για να εκδικηθεί για το επεισόδιο με τις φωτογραφίες. Γελάστηκα. Με χαριτιά ή χωρίς αυτά, ο άνθρωπος ήταν εκπληκτικός όπως πάντα. Έπιανε τις ιδέες, τις ζύγιαζε με το ψεύτικο ύφος ανθρώπου που σκέφτεται κάτι άλλο, κάποιες τις άφηνε στην άκρη για μια δεύτερη εξέταση, άλλες τις στοιχίζε πάνω σ' έναν αόρατο πίνακα περιμένων να βρουν από μόνες τους τις συνδέσεις που τις πολλαπλασίαζαν, μεταξύ τους και με κάποια δεύτερης επιλογής, πιο αξιόλογη εντέλει απ' ό,τι είχε φανεί. Το τελικό αποτέλεσμα, επιτρέψτε μου την εικόνα, ήταν μια ράβδος καθαρού χρυσού.

Το χρέος μου είχε αυξηθεί, είχε ξεπεράσει σε μέγεθος και την τρύπα του όζοντος. Και τα χρόνια περνούσαν. Μέχρι που, υπάρχει πάντα ένα μέχρι που για να μας βάλει στον ορθό δρόμο, λες και ο χρόνος, μετά από τόσο που περίμενε, έχασε πια την υπομο-

νή του. Στην περίπτωση αυτήν ήταν η πρόσφατη ανάγνωση ενός δοκιμίου του Εντουάρντο Λορένσο, «Για το αμνημόνευτο ή ο χορός του χρόνου», στην επιθεώρηση *Portuguese Literary & Cultural Studies* 7 του Πανεπιστημίου Ντάρτμουθ της Μασαχουσέτης. Να συνοψίσω αυτό το εξαιρετικό γραπτό θα ήταν προσβλητικό. Θα περιοριστώ να αναφέρω ότι τα περίφημα αντίγραφα βρίσκονται επιτέλους στην κατοχή μου και πως ο Εντουάρντο θα τα λάβει σε λίγες μέρες. Με άπειρη φιλία και τον βαθύτερο θαυμασμό.

14 Οκτωβρίου

Z O P Z E A M A N T O

Για πολλά χρόνια ο Ζόρζε Αμάντο θέλησε και μπόρεσε να είναι η φωνή, η αίσθηση και η χαρά της Βραζιλίας. Λίγες φορές κατάφερε ένας συγγραφέας να γίνει, όσο εκείνος, ο καθρέφτης και το πορτρέτο ενός ολόκληρου λαού. Ένα σημαντικό κομμάτι του κόσμου των ξένων αναγνωστών άρχισε να γνωρίζει τη Βραζιλία όταν άρχισε να διαβάζει τον Ζόρζε Αμάντο. Και για πολύ κόσμο ήταν έκπληξη όταν ανακάλυψε στα βιβλία του Ζόρζε Αμάντο, με την πιο διάφανη απόδειξη, την περίπλοκη ανομοιογένεια, όχι μόνο φυλετική αλλά και πολιτισμική, της βραζιλιάνικης κοινωνίας. Η γενικευμένη και στερεοτυπική άποψη σύμφωνα με την οποία η Βραζιλία περιοριζόταν στο μηχανικό άθροισμα λευκών, μαύρων, μιγάδων και ινδιάνικων πληθυσμών, προοπτική η οποία, σε κάθε περίπτωση, ήδη προοδευτικά διορθωνόταν, αν και με τρόπο άνισο, από τη δυναμική της ανάπτυξης σε πολλαπλούς τομείς και κοινωνικές δραστηριότητες της χώρας, βρήκε στο έργο του Ζόρζε Αμάντο την πιο σοβαρή και ταυτόχρονα πιο ευφραντική διάψευση. Δεν αγνοούσαμε την ιστορική πορτογαλική μετανάστευση, ούτε, σε διαφορετική κλίμακα και σε διαφορετικές εποχές, τη γερμανική και την ιταλική, ήταν όμως ο Ζόρζε Αμάντο αυτός που έφερε μπροστά στα μάτια μας το πόσο λίγα γνωρίζαμε για το ζήτημα. Το φάσμα εθνών που ανανέωνε τη βραζιλιάνικη γη ήταν πολύ πιο πλούσιο και διαφοροποιημένο απ' ό,τι ήθελαν να κατανοήσουν οι ευρωπαϊκές αντιλήψεις, μολυσμένες

πάντα από τις επιλεκτικές συνήθειες της αποικιοκρατίας: εντέλει χρειάστηκε επίσης να υπολογίσουν τα πλήθη Τούρκων, Σύριων, Λιβανέζων και tutti quanti που από τον δέκατο ένατο αιώνα και στη διάρκεια του εικοστού, σχεδόν μέχρι τη σύγχρονη εποχή, άφησαν τις χώρες καταγωγής τους για να παραδοθούν, ψυχή τε και σώματι, στις γητείες αλλά και στους κινδύνους του βραζιλιάνικου ελντοράντο. Κι επίσης για να τους ανοίξει ο Ζόρζε Αμάντο διάπλατα τις πόρτες των βιβλίων του.

Παίρνω ως παράδειγμα γι' αυτά που μόλις είπα ένα μικρό και απολαυστικό βιβλίο που ο τίτλος του, *Η ανακάλυψη της Αμερικής από τους Τούρκους*,* είναι ικανός να κινητοποιήσει άμεσα την προσοχή και του πλέον απαθούς αναγνώστη. Εκεί αφηγείται κατ' αρχάς την ιστορία δύο Τούρκων που δεν ήταν Τούρκοι, λέει ο Ζόρζε Αμάντο, αλλά Άραβες. Του Ραντουάν Μουράντ και του Ζαμίλ Μπισάρα, που αποφάσισαν να μεταναστεύσουν στην Αμερική για να κατακτήσουν χρήμα και γυναίκες. Μετά από λίγο όμως η ιστορία αυτή, που έμοιαζε να υπόσχεται μια ενότητα, υποδιαιρείται σε άλλες ιστορίες όπου εμφανίζονται δεκάδες ήρωες, βίαιοι άνδρες, γυναικάδες και πότες, γυναίκες διψασμένες για σεξ όσο και για οικιακή ευτυχία, όλα αυτά στο πλαίσιο της περιφέρειας της Ιταμπούνα (στην Μπαϊά), όπου ακριβώς γεννήθηκε ο Ζόρζε Αμάντο (σύμπτωση;). Αυτή η γραφική βραζιλιάνικη γη δεν είναι λιγότερο βίαιη από την ιβηρική. Βρισκόμαστε σε μια γη γαιοκτημόνων και των μπράβων τους, με φυτείες κακάου που ήταν ορυχεία χρυσού, με καβγάδες που λύνονταν με μαχαίρια, με συνταγματάρχες που ασκούσαν χωρίς νόμο μια εξουσία που κανείς δεν ήταν σε θέση να καταλάβει πώς έφτασε στα χέρια τους, με οίκους ανοχής όπου οι πόρνες ήταν αντικείμενο διεκδίκησης σαν να 'ταν οι αγνότερες σύζυγοι. Αυτός ο κόσμος το μόνο που σκέφτεται είναι να συνουσιάζεται, να συγκεντρώνει χρήμα, εραστές και πισιά. Είναι σάρκα για την Τελική Κρίση, για την αιώνια κατάδικη. Κι ωστόσο... Κι ωστόσο, κατά τη διάρκεια αυτής της τρικυμιώδους ιστορίας με τα κακά διδάγματα, αναδίνεται (πάνω στο σάστισμα του αναγνώστη) ένα είδος αθωότητας, τόσο φυσικό όσο ο άνεμος που φυσά ή το νερό που τρέχει, τόσο αυθόρμητο όσο το

* Στα ελληνικά από τις Εκδόσεις Καστανιώτη σε μετάφραση Αθηνάς Ψυλλιά. (Σ.τ.Μ.)

χορτάρι που φυτρώνει μετά τη νεροποντή. Θαύμα της τέχνης της αφήγησης, *Η ανακάλυψη της Αμερικής από τους Τούρκους*, παρά τη σχηματική σχεδόν βραχύτητα και τη φαινομενική της απλοϊκότητα, δικαιούται να καταλάβει μια θέση δίπλα στις μεγάλες μυθιστορηματικές τοιχογραφίες, όπως τα *Jubiaba*, *Tenda dos milagres* ή *Terras sem fim*. Λένε πως απ' το δάχτυλο γνωρίζεις το γίγαντα. Να το λοιπόν το δάχτυλο του γίγαντα, το δάχτυλο του Ζόρζε Αμάντο.

15 Οκτωβρίου

ΚΑΡΛΟΣ ΦΟΥΕΝΤΕΣ

Ο Κάρολος Φουέντες, δημιουργός της έκφρασης «περιοχή Λα Μάντσα», αυτής της ευτυχούς διατύπωσης που εκφράζει πλέον τη διαφορετικότητα και πολυπλοκότητα των υπαρξιακών και πολιτισμικών βιωμάτων που ενώνουν την Ιβηρική Χερσόνησο και τη Νότια Αμερική, έλαβε μόλις στο Τολέδο το Βραβείο Δον Κιχώτη. Αυτό που ακολουθεί είναι το δικό μου εγκώμιο στο συγγραφέα, τον άνθρωπο, το φίλο.

Το πρώτο βιβλίο του Κάρολος Φουέντες που διάβασα ήταν η *Αύρα*.^{*} Παρότι δεν έχω επανέλθει σ' αυτό από τότε, διατηρώ μέχρι σήμερα (έχουν περάσει πάνω από σαράντα χρόνια) την εντύπωση πως διείσδυσα σε έναν κόσμο διαφορετικό απ' όλα όσα γνώριζα ως τότε, μια ατμόσφαιρα καμωμένη από αντικειμενικό ρεαλισμό και μυστηριώδη μαγεία, όπου τα αντίθετα αυτά, εντέλει φαινομενικά παρά πραγματικά, συγχωνεύονταν για να δημιουργήσουν στο νου του αναγνώστη ένα κλίμα από κάθε άποψη μοναδικό. Λίγες ήταν οι περιπτώσεις που η συνάντηση μ' ένα βιβλίο άφησε στη μνήμη μου τόσο έντονη και αέναη καταγραφή. Δεν ήταν η εποχή που οι αμερικανικές λογοτεχνίες (αναφέρομαι σε αυτές του Νότου) απολάμβαναν την ιδιαίτερη προτίμηση του μορφωμένου ιβηρικού κοινού. Σαγηνευμένοι γενιές ολόκληρες

^{*} Στα ελληνικά από τις εκδόσεις Θεμέλιο σε μετάφραση της Χρ. Κόμη-Καλινίκου. (Σ.τ.Μ.)

από τα γαλλικά *lumières*, που σήμερα έχουν χλομάσει, παρατηρούσαμε με κάποια δυσαρέσκεια (την προσποιητή δυσαρέσκεια της άγνοιας που υποφέρει γιατί οφείλει να αναγνωριστεί ως τέτοια) ό,τι γινόταν κάτω από το Ρίο Γκράντε και που, προς επιδείνωση της κατάστασης, παρότι μπορούσε να ταξιδέψει με σχετική ευχέρεια στην Ισπανία, μετά βίας πατούσε πόδι στην Πορτογαλία. Υπήρχαν κενά, βιβλία που απλώς δεν εμφανίζονταν στα βιβλιοπωλεία, κι επίσης η ασφυκτική έλλειψη μιας ικανής κριτικής που θα μας βοηθούσε να συναντήσουμε, στο λίγο που ερχόταν κάθε φορά στα χέρια μας, το πολύ και το υπέροχο των λογοτεχνιών εκείνων, που αναπτύσσονταν πεισματικά, μαχόμενες σε πολλές περιπτώσεις με παρόμοιες δυσκολίες. Κατά βάθος, ίσως να υπήρχε μια άλλη εξήγηση: τα βιβλία ταξίδευαν λίγο, αλλά εμείς ταξιδεύαμε ακόμα λιγότερο.

Το πρώτο μου ταξίδι στο Μεξικό ήταν για να συμμετάσχω σ' ένα συνέδριο σχετικά με το χρονογράφημα, στη Μορέλια. Δεν είχα χρόνο να επισκεφθώ βιβλιοπωλεία, είχα όμως αρχίσει να παρακολουθώ τακτικά το έργο του Κάρλος Φουέντες μέσ' από την ανάγνωση, λόγου χάρη, των θεμελιωδών του έργων, όπως ήταν το *La región más transparente* και *Ο θάνατος του Αρτέμιο Κρους*.^{*} Μου έγινε σαφές πως εκεί υπήρχε ένας συγγραφέας υψηλότατης καλλιτεχνικής κατηγορίας και ασυνήθιστου αντιληπτικού πλούτου.

Αργότερα ένα άλλο εξαιρετικό μυθιστόρημα, το *Terranostra*, μου άνοιξε νέες προοπτικές, κι από κει και πέρα, χωρίς να χρειάζεται ν' αναφερθώ σε άλλους τίτλους (εκτός από το *El espejo enterrado*, βιβλίο βαθύ, απαραίτητο για μια ευαίσθητη και ενσυνείδητη γνωριμία της Νότιας Αμερικής, όπως πάντα προτιμούσα να την αποκαλώ), δηλώθηκα οριστικά ως αφοσιωμένος θαυμαστής του *Γερο-γκρίνγκο*.^{**} Γνώριζα ήδη το συγγραφέα, απέμενε να γνωρίσω τον άνθρωπο.

Και τώρα μια εξομολόγηση. Δεν είμαι άνθρωπος που πτοείται εύκολα, το αντίθετο μάλιστα, όμως οι πρώτες μου επαφές με τον Κάρλος Φουέντες, εγκάρδιες σε κάθε περίπτωση, όπως ήταν λο-

^{*} Στα ελληνικά από τις εκδόσεις Άγρα σε μετάφραση Έφης Γιαννακοπούλου. (Σ.τ.Μ.)

^{**} Στα ελληνικά από τις εκδόσεις Ωκεανίδα σε μετάφραση Κλαίτης Σωτηριάδου. (Σ.τ.Μ.)

γικό να περιμένει κανείς μεταξύ δύο ευγενών ανθρώπων, δεν ήταν εύκολες, κι όχι από δικό του φταίξιμο, αλλά από ένα είδος δικής μου αντίστασης να δεχτώ με φυσικότητα αυτό που για τον Κάρλος Φουέντες ήταν πάρα πολύ φυσικό, δηλαδή τον τρόπο που ντύνεται. Όλοι ξέρουμε πως ο Φουέντες ντύνεται καλά, με κομψότητα και καλό γούστο, το πουκάμισο χωρίς μια ζάρα, το παντελόνι με την τσάκιση στην εντέλεια, αλλά για άγνωστους λόγους εγώ πίστευα πως ένας συγγραφέας, ειδικά αν ανήκε σ' εκείνο το μέρος του κόσμου, δεν θα έπρεπε να ντύνεται έτσι. Γελάστηκα. Τελικά ο Κάρλος Φουέντες έκανε συμβατές τη πλέον απαιτητική κριτική, τη μέγιστη δεοντολογική αυστηρότητα, την οποία κατέχει, με μια καλοδιαλεγμένη γραβάτα. Και δεν είναι μικρό πράγμα, πιστέψτε με.

16 Οκτωβρίου

ΦΕΔΕΡΙΚΟ ΜΑΓΙΟΡ ΘΑΡΑΓΟΘΑ

Αρχίζει η Έκθεση Βιβλίου της Φραγκφούρτης: συγκεντρωμένες εκεί, οι μεγάλες βιομηχανίες του κόσμου του βιβλίου αναγγέλλουν δύσκολους καιρούς για το αντικείμενο αυτό, από το οποίο τόσα πήραμε στο παρελθόν και τόσα εξακολουθούμε να του οφείλουμε. Έλεγα πως βρίσκονται εκεί οι μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι, υπάρχει όμως ένας άπειρος αριθμός μικρών εκδοτών που δεν μπορούν να ταξιδέψουν, που δεν διαθέτουν τις προθήκες που έχουν οι άλλοι και που, μ' όλα τούτα, δυσκολεύονται να τηρήσουν τη μοιραία προθεσμία των δέκα χρόνων για να σταματήσει να υπάρχει ένα βιβλίο σε χαρτί και να βγει ψηφιακά. Πώς θα είναι άραγε το μέλλον; Δεν ξέρω. Μέχρι να έρθει εκείνη η μέρα, που για τους κατοίκους του Γαλαξία Γουτεμβέργιου θα είναι σκληρό, αποτίω εδώ σύντομο φόρο τιμής στους μικρούς εκδοτικούς οίκους, τον Άνφορα από την Ισπανία, για παράδειγμα, που δημοσιεύει αυτές τις μέρες ένα βιβλίο του φίλου μου Φεδερίκο Μαγιόρ Θαραγόθα, του ανθρώπου αυτού που θέλησε η ΟΥΝΕΣΚΟ να γίνει κάτι παραπάνω από ένα ακρωνύμιο ή μια θέση γοήτρου, δηλαδή ένα πεδίο επίλυσης προβλημάτων, χρησιμοποιώντας τον πολιτισμό και την εκπαίδευση ως συστατικά θεμελιώδη, αν όχι μοναδικά. Προλόγι-

σα το βιβλίο του Μαγιόρ Θαραγόθα που λέγεται *En pie de paz*,* ευχή περισσότερο παρά τίτλος, και σήμερα τον φέρνω εδώ σ' αυτό το blog ως ταπεινό κλάσμα στη σούμα όλων όσοι προσπαθούν να καλυτερέψουν τη ζωή των ανθρώπων. Των ανώνυμων ανθρώπων που αποτελούν τη σάρκα και τα οστά του πλανήτη.

ΕΠΙ ΠΟΔΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ

Ο Φεδερίκο Μαγιόρ Θαραγόθα μεταφράζει σε ποιήματα τις ωδίνες της συνειδήσής του. Δεν είναι, προφανώς, ο μοναδικός ποιητής που το κάνει αυτό, όμως η διαφορά, θεμελιώδης κατ' εμέ, βρίσκεται στο γεγονός ότι τα ποιήματα ετούτα, σχεδόν χωρίς εξαίρεση, συνιστούν μια έκκληση στη συνείδηση του κόσμου, για μια φορά χωρίς τις πλάνες μιας συγκεκριμένης, σχεδόν συστηματικής αισιοδοξίας που έμοιαζε να κατέχει. Όταν μιλά κανείς για συνείδηση του κόσμου, αυτή μπορεί πολύ εύκολα να νοηθεί ως μία ακόμα γενικότητα κοντά σ' εκείνες που τους πρόσφατους καιρούς έρχονται να μολύνουν τον ιδεολογικό λόγο ορισμένων τομέων της επονομαζόμενης αριστερής σκέψης. Δεν πρόκειται περί αυτού. Ο Φεδερίκο Μαγιόρ Θαραγόθα γνωρίζει την ανθρωπότητα και τον κόσμο όσο λίγοι, δεν είναι ένας άστατος τουρίστας των ιδεών, απ' αυτούς που αφιερώνουν τη μεγαλύτερη φροντίδα τους για να μάθουν προς ποια πλευρά φυσά ο άνεμος κι αμέσως προσαρμόζουν την πορεία τους κάθε φορά που το κρίνουν βολικό. Όταν δηλώνω πως ο Φεδερίκο Μαγιόρ κάνει έκκληση στη συνείδηση του κόσμου, αυτό θα πει πως απευθύνεται στους ανθρώπους, σε όλους και στον καθένα, στα πρόσωπα που κυκλοφορούν γύρω, σαστισμένα, αποπροσανατολισμένα, παραζαλισμένα, στο μέσο μηνυμάτων εσκεμμένα αντιφατικών, προσπαθώντας να μην ανασαίνουν μια ατμόσφαιρα όπου το οργανωμένο ψέμα συναγωνίζεται πλέον το απλό οξυγόνο και το απλό άζωτο.

Θα πουν κάποιοι πως η ποίηση του Φεδερίκο Μαγιόρ Θαραγόθα τρέφεται από το ανεξάντλητο σεντούκι των καλών προθέσεων. Προσωπικά, δεν συμφωνώ. Ο Φεδερίκο Μαγιόρ τρέφεται όντως, ποιητικά και ζωτικά, από άλλο σεντούκι, αυτό όπου φυλά το θησαυρό της ανεξάντλητης και ασυνήθιστης καλοσύνης του.

* Ισπανικά: επί ποδός για την ειρήνη. (Σ.τ.Μ.)

Τα ποιήματά του, περισσότερο επεξεργασμένα απ' όσο φαίνονται στη μορφολογική τους απλότητα, είναι η έκφραση μιας υποδειγματικής προσωπικότητας που δεν ξεκόπηκε από τη ζώσα μάζα, γιατί σ' αυτήν ανήκει με το αίσθημα και με τη λογική, τα δύο αυτά ανθρώπινα χαρακτηριστικά που στον Φεδερίκο αγγίζουν ανώτερα επίπεδα. Οφείλουμε στον άνθρωπο αυτόν, στον ποιητή, στον πολίτη, πολύ περισσότερα απ' όσα φανταζόμαστε.

17 Οκτωβρίου

Ανάμεσα στα πολλά απίθανα αυτού του κόσμου, στις πρώτες θέσεις βρίσκεται η πιθανότητα να διαβάσει κάποτε το blog αυτό ο καρδινάλιος Ρούκο Βαρέλα. Σε κάθε περίπτωση, μιας και η Καθολική Εκκλησία συνεχίζει να δηλώνει πως τα θαύματα υπάρχουν, επαφίεμαι σ' εκείνη και σ' αυτά ώστε τα μάτια του περιφήμου, καταρτισμένου και συμπαθούς πορφυροντυμένου να πέσουν μια μέρα πάνω στις γραμμές που ακολουθούν. Υπάρχουν πολύ περισσότερα προβλήματα από την εκκοσμίκευση, που θεωρείται από την εξοχότητά του υπεύθυνη για το ναζισμό και τον κομμουνισμό, και ακριβώς για ένα από αυτά μιλώ εδώ. Διαβάστε, κύριε καρδινάλιε, διαβάστε. Βάλτε το πνεύμα σας να κάνει λίγη γυμναστική.*

Ο Θ Ε Ο Σ Ω Σ Π Ρ Ο Β Λ Η Μ Α

Δεν έχω αμφιβολία πως η επιχειρηματολογία ετούτη, ήδη ξεκινώντας απ' τον τίτλο, θα ενεργήσει το θαύμα να συμφωνήσουν, τουλάχιστον αυτή τη φορά, οι δύο αμετάκλητοι αδελφοί εχθροί που ονομάζονται Ισλαμισμός και Χριστιανισμός, ειδικότερα στην παγκόσμια (δηλαδή καθολική) διάστασή τους, στην οποία ο μεν πρώτος προσβλέπει και ο δεύτερος, πλανερά, εξακολουθεί να φαντάζεται τον εαυτό του. Στην πιο ευμενή υπόθεση αναμενόμενων αντιδράσεων, οι ορθώς σκεπτόμενοι θα διαμαρτυρηθούν πως πρόκειται για απαράδεκτη πρόκληση, για ασυγχώρητη προσβολή στο θρησκευτικό συναίσθημα των πιστών και των δύο πλευρών, και

* Αρχιεπίσκοπος Μαδρίτης, επικεφαλής ενός πυρήνα αντιπαράθεσης της Εκκλησίας με την κυβέρνηση Θαπατέρο. (Σ.τ.Μ.)

στη χειρότερη απ' όλες (αν υποθέσουμε ότι χειρότερη δεν υπάρχει) θα με κατηγορήσουν για ασπλαχνία, για ιεροσουλία, για βλασφημία, για σύλληψη, για ασέβεια και όσες ακόμη ανομίες του ίδιου διαμετρήματος μπορέσουν ν' ανακαλύψουν, και, επομένως, ποιος ξέρει, άξιο τιμωρίας που θα χρησιμεύσει ως διδαχή για την υπόλοιπη ζωή. Αν και ο ίδιος ανήκα στο χριστιανικό ποίμνιο, ο καθολικισμός του Βατικανού θα 'πρεπε τώρα να διακόψει τα θεάματα ύφους Σεσίλ Μπ. ντε Μιλ, στα οποία αρέσκεται, για να μπει στον κόπο να με αφορίσει, ωστόσο, μόλις εκπληρωνόταν η πειθαρχική αυτή υποχρέωση, θα 'βλεπε πως είναι με τα χέρια δεμένα. Έχει ξεμείνει πια από δυνάμεις για κατορθώματα πιο τολμηρά, μιας και οι ποταμοί δακρύων που χύθηκαν για τα θύματά του μούλιασαν, ας ελπίσουμε για πάντα, το ξύλο του τεχνολογικού ναυπηγείου της πρώτης ιερής εξέτασης. Όσο για τον ισλαμισμό, στη σύγχρονη εκδοχή του, φονταμενταλιστική και βίαιη (τόσο βίαιη και φονταμενταλιστική όσο υπήρξε ο καθολικισμός στην αυτοκρατορική του εκδοχή), ο λόγος που κατεξοχήν διακηρύσσεται παρανοϊκά σε ημερήσια διάταξη είναι «θάνατος στους άπιστους», ή, σε ελεύθερη μετάφραση, αν δεν πιστεύεις στον Αλλάχ, είσαι μια σιχαμένη κατσαρίδα που, παρότι επίσης πλάσμα γεννημένο από το θεϊκό θέλημα, οποιοσδήποτε μουσουλμάνος αναπτύσσοντας συνοπτικές μεθόδους έχει το ιερό δικαίωμα και πανόσιο καθήκον να τη λειώσει κάτω απ' την παντόφλα, οπότε και θα μπει στον παράδεισο του Μωάμεθ για να γίνει δεκτός στα ηδονικά στήθη των ουρί. Επιστρέψτε μου, επομένως, να επαναλάβω πως ο Θεός, ενώ πάντα υπήρξε *ένα πρόβλημα, τώρα είναι το πρόβλημα.*

Όπως κάθε άνθρωπος για τον οποίο η λυπηρή κατάσταση του κόσμου όπου ζει δεν του είναι ολότελα αδιάφορη, έχω διαβάσει κάποια πράγματα απ' αυτά που γράφονται εδώ κι εκεί σχετικά με τους λόγους πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής, ψυχολογικής, στρατηγικής έως και ηθικής φύσης, για τους οποίους υποτίθεται πως έχουν βρει ρίζες τα επιθετικά ισλαμικά κινήματα που σπέρνουν πάνω στον επονομαζόμενο δυτικό κόσμο (αλλά όχι μόνο σ' αυτόν) τον αποπροσανατολισμό, το φόβο, τον υπέρτατο τρόμο. Στάθηκαν ικανές, εδώ κι εκεί, μερικές βόμβες χαμηλής σχετικά ισχύος (ας θυμηθούμε ότι σχεδόν πάντα μεταφέρονταν σε σακίδιο στο σημείο των επιθέσεων) για να τριξουν και ν' ανοίξουν ρωγμές στα θεμέλια του πάμφωτου πολιτισμού μας, και να καταρρεύ-

σουν πομπωδώς οι ασταθείς εντέλει δομές της συλλογικής ασφάλειας που με τόσους κόπους και έξοδα οικοδομήσαμε και συντηρήσαμε. Τα πόδια μας, που θεωρούσαμε καλουπωμένα απ' το ανθεκτικότερο ασφάλι, ήταν τελικά από πηλό.

Είναι η σύγκρουση των πολιτισμών, θα πει κανείς. Μπορεί, αλλά εγώ δεν το νομίζω. Οι περισσότεροι από τα επτά δισεκατομμύρια κατοίκους αυτού του πλανήτη, όλοι τους, ζουν σ' αυτό που ακριβέστερα θα ονομάζαμε παγκόσμιο πολιτισμό του πετρελαίου, σε τέτοιο σημείο ώστε να μη βρίσκονται έξω απ' αυτόν (ζώντας, φυσικά, την έλλειψή του) εκείνοι που στερούνται τον πολύτιμο «μαύρο χρυσό». Αυτός ο πολιτισμός του πετρελαίου δημιουργεί και ικανοποιεί (με άνισο τρόπο, όπως ξέρουμε) πολλαπλές ανάγκες που όχι μόνο συγκεντρώνουν γύρω απ' το ίδιο πηγάδι Έλληνες και Τρώες, σύμφωνα με την κλασική έκφραση, αλλά επίσης Άραβες και μη Άραβες, χριστιανούς και μουσουλμάνους, για να μη μιλήσουμε για κείνους που δεν είναι ούτε το ένα ούτε το άλλο, έχουν όμως, όπου κι αν βρίσκονται, ένα αυτοκίνητο για να οδηγήσουν, έναν εκσκαφέα για να βάλουν να δουλέψει, έναν αναπτήρα για ν' ανάψουν. Προφανώς, αυτό δεν σημαίνει πως κάτω από τον κοινό σε όλους πολιτισμό δεν είναι διακριτές οι αποσχίσεις (κάτι παραπάνω από απλές αποσχίσεις σε μερικές περιπτώσεις) παλαιών πολιτισμών που έχουν τώρα βυθιστεί σε μια τεχνολογική διεργασία δυτικοποίησης με ταχύ βήμα, η οποία ωστόσο με πολύ μεγάλη δυσκολία καταφέρνει να εισδύσει στο μεδούλι και την ουσία των αντίστοιχων προσωπικών και συλλογικών ιδιοσυγκρασιών. Δεν λέμε άλλωστε ότι το ράσο δεν κάνει τον παλά;

Μια συμμαχία πολιτισμών, σε περίπτωση που κάποτε υλοποιηθεί, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα στο δρόμο προς τη μείωση των παγκόσμιων εντάσεων από τον οποίο δειχνουμε να απομακρυνόμαστε διαρκώς, ωστόσο θα ήταν από κάθε άποψη ανεπαρκής, ή μάλλον ολοκληρωτικά ανεργή, αν δεν περιλάμβανε, ως θεμελιώδες στοιχείο, το διάλογο μεταξύ θρησκειών, αφού στην περίπτωση αυτήν αποκλείεται οποιαδήποτε έστω μακρινή πιθανότητα συμμαχίας... Όπως δεν υπάρχει λόγος να φοβόμαστε πως οι Κινέζοι, οι Γιαπωνέζοι και οι Ινδοί, για παράδειγμα, ετοιμάζουν σχέδια κατάκτησης του κόσμου, διασπείροντας τις ποικίλες πίστεις τους (κονφουκιανισμό, βουδισμό, ταοισμό, ινδουισμό) με ειρηνικό ή βίαιο τρόπο, είναι απολύτως προφανές

πως, όταν μιλάμε για συμμαχία πολιτισμών, σκεφτόμαστε ειδικά τους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους, αυτούς τους εχθρούς αδελφούς που εναλλάσσονται, στη διάρκεια της Ιστορίας, μια ο ένας, μια ο άλλος, στους τραγικούς και κατά τα φαινόμενα ατέρμονους ρόλους του δήμιου και του θύματος.

Επομένως, είτε το θέλουμε είτε όχι, ο Θεός ως πρόβλημα, ο Θεός ως εμπόδιο στη μέση του δρόμου, ο Θεός ως πρόσχημα για το μίσος, ο Θεός ως φορέας διχόνοιας. Για τούτη τη χειροπιαστή διαπίστωση δεν τολμά κανείς να μιλήσει σε καμία από τις πολλαπλές αναλύσεις του θέματος, είτε αυτές είναι πολιτικού, οικονομικού, κοινωνιολογικού, ψυχολογικού, είτε χρησιμοθηρικού στρατηγικού χαρακτήρα. Μοιάζει σαν κάποιος ενδεής τρόμος ή μια παραίτηση στο «πολιτικά ορθό και κατεστημένο» να εμποδίζουν τον αναλυτή να αντιληφθεί κάτι που βρίσκεται στην πλέξη του διχτυού και που την καθιστά έναν λαβυρινθώδη ιστό απ' τον οποίο δεν υπάρχει τρόπος να βγούμε, δηλαδή το Θεό. Αν έλεγα σ' έναν χριστιανό ή σ' έναν μουσουλμάνο πως στο σύμπαν υπάρχουν περισσότεροι από τετρακόσια δισεκατομμύρια γαλαξίες και πως ο καθένας τους περιέχει περισσότερα από τετρακόσια δισεκατομμύρια αστέρια, και πως ο Θεός, είτε είναι ο Αλλάχ είτε ο άλλος, δεν θα μπορούσε να τα έχει κάνει όλα αυτά, ή, ακόμα καλύτερα, δεν θα είχε κανένα λόγο να τα κάνει, θα μου απαντούσαν αγανακτισμένοι πως για το Θεό, είτε είναι ο Αλλάχ είτε ο άλλος, τίποτα δεν είναι αδύνατο. Εκτός, κατά τα φαινόμενα, θα έλεγα εγώ, απ' το να κάνει ειρήνη μεταξύ Ισλάμ και Χριστιανισμού και, παρεμπιπτόντως, να συμφιλιώσει το πιο ατυχές ζωικό είδος που λέγεται πως γεννήθηκε από το θέλημά του (και καθ' ομοίωση), το ανθρώπινο είδος, συγκεκριμένα.

Δεν υπάρχει ούτε αγάπη ούτε δικαιοσύνη στο φυσικό σύμπαν. Άλλο τόσο δεν υπάρχει σκληρότητα. Καμία δύναμη δεν προάγει στα τετρακόσια δισεκατομμύρια γαλαξίες και στα τετρακόσια δισεκατομμύρια αστέρια που υπάρχουν στον καθένα τους. Κανείς δεν κάνει τον Ήλιο ν' ανατέλλει κάθε μέρα και τη Σελήνη κάθε νύχτα, ακόμα κι όταν δεν είναι ορατή στον ουρανό. Ριγμένοι εδώ χωρίς να ξέρουμε γιατί, ούτε για τι, χρειάστηκε να τα επινοήσουμε όλα. Επινοήσαμε και το Θεό, αυτός όμως δεν βγήκε απ' τα κεφάλια μας, έμεινε εκεί μέσα ως παράγοντας ζωής κάποιες φορές, ως εργαλείο θανάτου σχεδόν πάντα. Μπορούμε να πούμε «Να το

αλέτρι που επινοήσαμε», δεν μπορούμε να πούμε «Να ο Θεός που επινόησε τον άνθρωπο που επινόησε το αλέτρι». Αυτό το Θεό δεν μπορούμε να τον ξεριζώσουμε απ' τα κεφάλια μας, δεν το μπορούν καν οι άθεοι, μεταξύ των οποίων με συγκαταλέγω. Τουλάχιστον όμως ας τον αμφισβητήσουμε. Δεν ωφελεί πλέον να λέμε πως σκοτώνοντας στο όνομα του Θεού κάνουμε το Θεό δολοφόνο. Γι' αυτούς που σκοτώνουν στο όνομα του Θεού ο Θεός δεν είναι μόνο ο κριτής που θα τους απαλλάξει, είναι ο παντοδύναμος Πατέρας που μέσα στα κεφάλια τους μάζεψε παλιότερα τα ξύλα για την πυρά της Ιεράς Εξέτασης και τώρα ετοιμάζει και διατάζει να τοποθετήσουν τη βόμβα. Ας αμφισβητήσουμε αυτή την επινόηση, ας λύσουμε αυτό το πρόβλημα, ας αναγνωρίσουμε έστω πως υπάρχει. Προτού τρελαθούμε όλοι. Κι έπειτα –ποιος ξέρει;– ίσως υπάρξει τρόπος ώστε να μη συνεχίσουμε να σκοτωνόμαστε μεταξύ μας.

20 Οκτωβρίου

Σκεφτόμουν να γράψω στο blog για την οικονομική κρίση στην οποία μας έριξαν, αλλά χρειάστηκε να αφοσιωθώ στην τήρηση μιας δέσμευσης που είχα με άλλα μέσα επικοινωνίας. Καταθέτω εδώ αυτά που σκέφτομαι και που δημοσιεύτηκαν ήδη στην Ισπανία, στην εφημερίδα Público, και στην Πορτογαλία, στο περιοδικό Expresso.

(Χ Ρ Η Μ Α Τ Ο Ο Ι Κ Ο Ν Ο Μ Ι Κ Ο) Ε Γ Κ Λ Η Μ Α
Κ Α Τ Α Τ Η Σ Α Ν Θ Ρ Ω Π Ο Τ Η Τ Α Σ

Η ιστορία είναι γνωστή, και τις παλιές εποχές, όταν το σχολείο αυτοανακηρυσσόταν ως εξόχως παιδαγωγικό, διδασκόταν στα παιδιά ως παράδειγμα της ταπεινοφροσύνης και της διακριτικότητας που θα πρέπει πάντα να μας συνοδεύουν όταν το δαιμόνιο μας βάζει σε πειρασμό και έχουμε άποψη γι' αυτό που δεν γνωρίζουμε, ή γνωρίζουμε λίγο και κακά. Ο Απελλής καταδεχόταν να του δείξει ο τσαγκάρης το λάθος στο υπόδημα της μορφής που είχε ζωγραφίσει, αφού τα παπούτσια ήταν η δουλειά του, επ' ουδενί όμως να τολμήσει να αποφανθεί, λόγου χάρη, σχετικά με την ανατομία του γονάτου. Εν ολίγοις, κάθε πράγμα στη θέση του και

μια θέση για κάθε πράγμα. Εκ πρώτης όψεως ο Απελλής είχε δίκιο, εκείνος ήταν ο δάσκαλος, εκείνος ήταν ο ζωγράφος, εκείνος ήταν η αυθεντία, όσο για τον τσαγκάρη, θα τον καλούσαν στην ώρα του, όταν επρόκειτο να βάλει μισές σόλες σ' ένα ζευγάρι μπότες. Πραγματικά, πού θα καταλήγαμε αν σε κάθε άνθρωπο, ακόμα και τον πλέον άσχετο για τα πάντα, επιτρεπόταν να γνωμοδοτεί γι' αυτό που δεν γνωρίζει; Αν δεν έχει κάνει τις απαραίτητες σπουδές, είναι προτιμότερο να σωπαίνει και ν' αφήνει στους επαίοντες την ευθύνη της λήψης των καταλληλότερων (για ποιον;) αποφάσεων.

Ναι, εκ πρώτης όψεως ο Απελλής είχε δίκιο, αλλά μόνο εκ πρώτης όψεως. Ο ζωγράφος του Φιλίππου και του Αλεξάνδρου της Μακεδονίας, που θεωρείται ιδιοφυΐα της εποχής του, ξέχασε μια σημαντική πλευρά του ζητήματος: ο τσαγκάρης έχει γόνατα, επομένως, εξ ορισμού, είναι αρμόδιος γι' αυτές τις αρθρώσεις, έστω για να παραπονιέται μόνο, αν πρόκειται περί αυτού, για τους πόνους που νιώθει σ' αυτές. Στο σημείο αυτό ο αναγνώστης θα έχει καταλάβει πως οι αράδες αυτές δεν αφορούν ακριβώς στον Απελλή, ούτε στον τσαγκάρη. Αφορούν όμως στη σοβαρότατη οικονομική και χρηματοοικονομική κρίση που σπαράζει τον κόσμο, σε σημείο να μην μπορούμε να ξεφύγουμε από την αγωνιώδη αίσθηση ότι φτάσαμε στο τέλος μιας εποχής όπου δεν μπορεί κανείς να διακρίνει τι και πώς θα είναι αυτό που θ' ακολουθήσει, μετά από ένα ενδιαμέσο διάστημα, αδύνατο τώρα να προβλεφθεί, για να μαζευτούν τα συντρίμια και ν' ανοίξουν νέοι δρόμοι. Πώς έτσι λοιπόν; Ένα αρχαίος μύθος για να εξηγήσει τις σημερινές καταστροφές; Γιατί όχι; Ο τσαγκάρης είμαστε εμείς, όλοι εμείς που παρακολουθούμε ανίκανοι τη συντριπτική προέλαση των οικονομικών και χρηματοοικονομικών μεγιστάνων, ξετρελαμένων ν' αποκτήσουν όλο και περισσότερο χρήμα, όλο και περισσότερη εξουσία, με κάθε νόμιμο ή παράνομο μέσο που περνά απ' τα χέρια τους, καθαρό ή βρόμικο, σύννηθες ή εγκληματικό. Κι ο Απελλής; Ο Απελλής είναι ακριβώς οι τραπεζίτες, οι πολιτικοί, οι ασφαλιστές, οι μεγάλοι κερδοσκόποι, που, με τη συννεοχή των μέσων μαζικής ενημέρωσης, απαντούσαν τα τελευταία τριάντα χρόνια στις δειλές μας διαμαρτυρίες με την υπεροψία αυτού που θεωρεί εαυτόν κάτοχο της απώτερης σοφίας, δηλαδή πως, κι αν μας πονέσει το γόνατο, δεν μας επιτρέπεται να μιλήσουμε γι' αυ-

τό, να το ξεσκεπάσουμε, να το καταδείξουμε για δημόσια καταδίκη. Ήταν η εποχή της απόλυτης αυτοκρατορίας της Αγοράς, της οντότητας αυτής που αλαζονικά αυτοαναμορφώνεται και αυτοδιορθώνεται επιφορτισμένη με το αμετάκλητο πεπρωμένο να ετοιμάζει και να υπερασπίζεται εις τους αιώνες των αιώνων την προσωπική και συλλογική μας ευτυχία, ακόμα κι αν η πραγματικότητα αναλαμβάνει να τη διαψεύδει ανά πάσα στιγμή.

Και τώρα; Θα σταματήσουν επιτέλους οι οικονομικοί παράδεισοι και οι ανώνυμοι λογαριασμοί; Θα ερευνηθεί άτεγκτα η πηγή των γιγάντων τραπεζιτικών αποθεμάτων, των ξεκάθαρα παραβατικών χρηματοοικονομικών μηχανευμάτων, των αδιαφανών επενδύσεων, που σε πλείστες περιπτώσεις δεν αποτελούν παρά μαζικό ξέπλυμα μαύρου χρήματος από τη διακίνηση ναρκωτικών; Και μιας και μιλάμε για παραβάσεις... Θα έχουν ποτέ οι κοινοί πολίτες την ικανοποίηση να δουν να δικάζονται και να καταδικάζονται οι άμεσα υπεύθυνοι του σεισμού που ταλανίζει τα σπίτια μας, τη ζωή της οικογένειάς μας, τη δουλειά μας; Ποιος θα λύσει το πρόβλημα των ανέργων (δεν τους μέτρησα, αλλά δεν αμφιβάλλω πως είναι εκατομμύρια) θυμάτων του κραχ που θα παραμείνουν άνεργοι για μήνες ή χρόνια, κακοζώντας με τα άθλια επιδόματα του κράτους, ενώ οι μεγάλοι διευθύνοντες και τα στελέχη των επιχειρήσεων που εσκεμμένα οδηγήθηκαν σε πτώχευση απολαμβάνουν εκατομμύρια εκατομμυρίων δολαρίων με την κάλυψη θωρακισμένων συμβολαίων που οι οικονομικές αρχές, πληρωμένες με το χρήμα των φορολογούμενων, προσποιούνται πως αγνοούν; Και την ενεργή συνεννοχή των κυβερνήσεων ποιος θα την κρίνει; Ο Μπους, το κακόηθες αυτό προϊόν της φύσης στις χειρότερες στιγμές της, θα πει πως το σχέδιό του έσωσε (θα σώσει;) τη βορειοαμερικανική οικονομία, θα χρειαστεί όμως ν' απαντήσει στις εξής ερωτήσεις: Δεν ήξερε τι συνέβαινε στις πολυτελείς αίθουσες συνεδριάσεων όπου μέχρι και ο κινηματογράφος μάς έχει ανοίξει την πόρτα, κι όχι μόνο ανοίξει την πόρτα, αλλά και έχουμε παρακολουθήσει τη λήψη εγκληματικών αποφάσεων κυρουόμενων απ' όλους τους ποινικούς κώδικες του κόσμου; Σε τι του χρησίμεψαν η CIA και το FBI, και οι δεκάδες άλλοι οργανισμοί εθνικής ασφάλειας που πολλαπλασιάζονται στην κακώς επονομαζόμενη δημοκρατία της Βόρειας Αμερικής, εκεί όπου ένας ταξιδιώτης, για να μπει στη χώρα, θα πρέπει να παραδώσει στον αξιωματικό υπη-

ρεσίας τον υπολογιστή του για να του αντιγράψουν τον σκληρό δίσκο; Δεν κατάλαβε ο κύριος Μπους πως είχε τον εχθρό μέσα στο σπίτι, ή, αντίθετα, το ήξερε και δεν τον ένοιαζε;

Αυτό που συμβαίνει αυτή τη στιγμή είναι, από κάθε άποψη, έγκλημα εναντίον της ανθρωπότητας και από αυτή την προοπτική θα έπρεπε να αναλυθεί σε όλα τα δημόσια φόρα και με όλες τις συνέπειες. Δεν υπερβάλλω. Εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας δεν είναι μόνο οι γενοκτονίες, οι εθνοκτονίες, τα στρατόπεδα θανάτου, τα βασανιστήρια, οι επιλεκτικές δολοφονίες, οι λιμοί που προκαλούνται εσκεμμένα, οι μαζικές μολύνσεις, οι εξευτελισμοί ως μέθοδος καταπάτησης της ταυτότητας των θυμάτων. Έγκλημα εναντίον της ανθρωπότητας είναι ότι οι οικονομικές και χρηματοοικονομικές δυνάμεις των ΗΠΑ, με την ενεργή ή σιωπηρή συνηγορία της κυβέρνησής τους, εγκληματίσαν εν ψυχρώ έναντι εκατομμυρίων ανθρώπων σε όλο τον κόσμο, που απειλούνται να χάσουν τα χρήματα που τους απομένουν, αφού, στις πλείστες περιπτώσεις (είμαι βέβαιος πως υπάρχουν εκατομμύρια τέτοιες), έχουν χάσει τη μοναδική και πολλές φορές πενιχρή πηγή εισοδήματος, την εργασία.

Οι εγκληματίες είναι γνωστοί, έχουν ονόματα και επώνυμα, μετακινούνται με λιμουζίνες όταν πηγαίνουν να παίξουν γκολφ, κι είναι τόσο σίγουροι για τον εαυτό τους που δεν σκέφτηκαν καν να κρυφτούν. Είναι εύκολο να πιαστούν. Ποιος τολμά να οδηγήσει αυτή τη συμμορία στα δικαστήρια; Ακόμα κι αν δεν τα καταφέρει, θα του είμαστε όλοι ευγνώμονες. Θα είναι ένα σημάδι πως δεν χάθηκαν όλα για τους τίμιους ανθρώπους.

21 Οκτωβρίου

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ

Το Πορτογαλικό Σύνταγμα τέθηκε σε ισχύ στις 25 Απριλίου 1976, δύο χρόνια μετά την Επανάσταση και στο τέλος μιας ταραγμένης περιόδου κομματικών μαχών και κοινωνικών κινημάτων. Από τότε πέρασε από επτά αναθεωρήσεις, με τελευταία εκείνη του 2005. Σε πολλά από τα άρθρα που το απαρτίζουν ένα πολιτικό σύνταγμα είναι μια δήλωση προθέσεων. Ας μη βιαστούν να διαρρήξουν

την τήβεννό τους οι συνταγματικοί. Αυτό που λέω δεν μειώνει τη σημασία των εγγράφων, που στο σημείο αυτό ευθυγραμμίζονται με τη *Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, σε ισχύ (σε λήθαργο, θα λέγαμε μάλλον) από το 1948. Όπως ξέρουμε, οι συνταγματικές αναθεωρήσεις είναι ένα είδος διόρθωσης του βηματισμού, προσαρμογές στην κοινωνική πραγματικότητα, όταν δεν προκύπτουν απλώς από την πολιτική βούληση μιας κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας που μπορεί να προωθεί ή να επιβάλλει τις επιλογές της. Από άλλη άποψη, ίσως από δεισιδαιμονία, ίσως από αδράνεια, συχνά τα συντάγματα διατηρούν, κάποια τουλάχιστον, «απολιθωματικά» ίχνη προθέσεων που έχουν χάσει, εξ ολοκλήρου ή εν μέρει, την αρχική τους σημασία. Μόνο έτσι μπορεί να εξηγηθεί γιατί στην εισαγωγή του Πορτογαλικού Συντάγματος διατηρείται ανέπαφη, ή ως αστηρά ρητορική παραχώρηση, η έκφραση «να ανοίξει ο δρόμος για το σοσιαλισμό». Σ' έναν κόσμο που κυριαρχείται από τον πιο στυγνό οικονομικό και χρηματοοικονομικό φιλελευθερισμό που θα φανταζόταν ποτέ κανείς, η αναφορά εκείνη, τελευταίος απόηχος χιλιάδων λαϊκών επιδιώξεων, διακινδυνεύει να μας κάνει να χαμογελάσουμε. Ένα χαμόγελο με δάκρυα, θα λέγαμε. Τα συντάγματα βρίσκονται εδώ και υπό το φως τους, πιστεύω, θα έπρεπε να κρίνεται η διαχείριση των κυβερνήσεών μας. Ο νόμος της ζούγκλας που ηγεμόνευσε τα τελευταία τριάντα χρόνια δεν θα είχε φτάσει στις συνέπειες που βλέπουμε τώρα αν οι κυβερνήσεις, όλες τους, είχαν τα συντάγματα των χωρών τους ως εγκόλπιο ημερήσιας και νυχτερινής χρήσης, ένα αλφαβητάρι του καλού πολίτη. Ίσως ο τρομερός κλονισμός που περνά ο κόσμος να μας οδηγήσει να κάνουμε τα συντάγματά μας κάτι παραπάνω από απλή δήλωση προθέσεων, όπως είναι σήμερα από πολλές απόψεις. Μακάρι.

22 Οκτωβρίου

ΣΙΚΟ ΜΠΟΥΑΡΚΕ ΝΤΕ ΟΛΑΝΤΑ

Υπάρχουν άραγε παράλληλα σύμπαντα; Έναντι στις ποικίλες «αποδείξεις» που παρουσιάζονται στο δικαστήριο της δημόσιας γνώμης από τους συγγραφείς που έχουν αφιερωθεί στην επιστη-

μονική φαντασία, δεν είναι δύσκολο να πιστέψουμε πως υπάρχουν, ή, έστω, να συμφωνήσουμε να παραχωρήσουμε στην παράτολμη υπόθεση αυτό που σε κανέναν δεν μπορούμε ν' αρνηθούμε, δηλαδή το προνόμιο της αμφιβολίας. Αν λοιπόν υποθέσουμε πράγματι πως υπάρχουν τα παράλληλα αυτά σύμπαντα, θα είναι λογικό και πιστεύω αναπόφευκτο να παραδεχτούμε επίσης την ύπαρξη παράλληλων λογοτεχνιών, παράλληλων συγγραφέων, παράλληλων βιβλίων. Ένα σαρκαστικό πνεύμα δεν θα παρέλειπε να μας υπενθυμίσει πως δεν χρειάζεται να πάμε πολύ μακριά για να συναντήσουμε παράλληλους συγγραφείς, γνωστότερους ως λογοκλόπους, οι οποίοι ωστόσο ποτέ δεν είναι εντελώς λογοκλόποι, γιατί όλο και κάτι από τον δικό τους μόχθο αισθάνονται την υποχρέωση να βάλουν στο έργο που θα υπογράψουν με το όνομά τους. Απόλυτος λογοκλόπος υπήρξε ο Πιερ Μενάρ, που, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Μπόρχες, αντέγραψε τον Δον Κιχώτη λέξη προς λέξη, παρ' όλα αυτά όμως, μας επιστά την προσοχή ο ίδιος ο Μπόρχες, όταν γράφει κανείς τον όρο δικαιοσύνη στον 20ό αιώνα δεν σημαίνει το ίδιο πράγμα (ούτε και είναι η ίδια δικαιοσύνη) όπως αν τον είχε γράψει τον 17ο... Άλλο είδος παράλληλου συγγραφέα (που αποκαλείται επίσης nègre ή, πιο μοντέρνα, ghost) είναι εκείνος που γράφει ώστε άλλοι να απολαύσουν την υποτιθέμενη ή πραγματική δόξα να δουν το όνομά τους γραμμένο στο εξώφυλλο ενός βιβλίου. Αυτό πραγματεύεται φαινομενικά το μυθιστόρημα *–Βουδαπέστη–* του Σίκο Μπουάρκε ντε Ολάντα, κι όταν λέω «φαινομενικά», είναι γιατί ο συγγραφέας «φάντασμα», τις κωμικοτραγικές περιπέτειες του οποίου παρακολουθούμε διασκεδαστικά, αλλά και συμπονετικά ταυτόχρονα, είναι απλώς η ασυνείδητη αιτία μιας διαδικασίας διαδοχικών επαναλήψεων που, παρότι δεν αφορούν σε σύμπαντα ούτε και λογοτεχνίες, αφορούν αναμφισβήτητα σε συγγραφείς και βιβλία. Το πιο ανησυχητικό ωστόσο είναι η διαρκής αίσθηση ιλίγγου που αδράχνει τον αναγνώστη, που ξέρει ανά πάσα στιγμή πού βρίσκεται, δεν ξέρει όμως ανά πάσα στιγμή πού θα βρεθεί. Χωρίς να μοιάζει να το επιδιώκει, κάθε σελίδα του μυθιστορήματος εκφράζει ένα «φιλοσοφικό» ερώτημα και μια «οντολογική» πρόκληση: τι είναι τελικά η πραγματικότητα; Τι και ποιος είμαι τελικά σ' αυτό που μου δίδαξαν να αποκαλώ πραγματικότητα; Ένα βιβλίο υπάρχει, παύει να υπάρχει, θα υπάρξει ξανά. Ένας άνθρωπος έγραψε, άλ-

λος υπέγραψε, αν το βιβλίο εξαφανιστεί θα εξαφανιστούν κι οι δυο τους; Κι αν εξαφανιστούν, θα εξαφανιστούν εντελώς ή μόνο εν μέρει; Αν κάποιος επιβίωσε, επιβίωσε σ' αυτό ή σε άλλο σύμπαν; Ποιος θα είμαι εγώ αν, έχοντας επιβιώσει, δεν είμαι πια αυτός που ήμουν; Ο Σίκο Μπουάρκε τόλμησε πολύ, έγραψε διασχίζοντας την άβυσσο πάνω σε σύρμα κι έφτασε στην άλλη πλευρά. Στην πλευρά όπου βρίσκονται τα έργα που έχουν εκτελεστεί με δεξιοτεχνία γλώσσας, αφηγηματικής δομής, απλότητας. Πιστεύω πως δεν κάνω λάθος όταν λέω πως κάτι καινούργιο συνέβη στη Βραζιλία μ' αυτό το βιβλίο.

23 Οκτωβρίου

ΕΧΟΥΝ ΨΥΧΗ ΟΙ ΔΗΜΙΟΙ;

Τις τελευταίες μέρες έχουν ανοίξει πυρ εναντίον του δικαστή Γκαρθόν.* Ακόμα κι εκείνοι που τον υπερασπίζονται επιχειρηματολογούν πως έχει μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, σαν να είμαστε όλοι υποχρεωμένοι να είμαστε ίδιοι και παρόμοιοι... Το θέμα είναι ότι ο Γκαρθόν, με τις μοναδικές του πράξεις, είναι ο δικαστής που έχει χαρίσει τη μεγαλύτερη χαρά σ' εκείνους που, πέρα απ' όλα, περιμένουν πολλά από τη δικαιοσύνη ή, για να το πω καλύτερα, από τους επιφορτισμένους να τη διαχειρίζονται. Ο Γκαρθόν, στη σειρά μηνύσεων που του υποβλήθηκαν, παρενέβη σ' ένα ζήτημα μεγαλύτερο από τον ίδιο και απ' όλους τους δικαστικούς θεσμούς μαζί: τον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, την παρανομία του φρανκισμού, την αξιοπρέπεια εκείνων που υπερασπίστηκαν τη Δημοκρατία κι ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής. Εκείνος ξέρει πως ίσως χρειαστεί να εγκαταλείψει το πεδίο, αλλά οι

* Baltasar Garzón: Ισπανός δικαστής με διεθνή δράση, καθώς διεξάγει έρευνες για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το 1998 αποπειράθηκε να επιτύχει την έκδοση του δικτάτορα της Χιλής Αουγκούστο Πινοσέτ, χωρίς αποτέλεσμα. Στις 16 Οκτωβρίου 2008 ξεκίνησε την πρώτη έρευνα στην Ισπανία για τους αγνοούμενους του εμφυλίου (1936-1939) και της περιόδου της δικτατορίας του Φράνκο (1939-1975), συγκεντρώνοντας πυρά εχθρικά και φίλια. Η βασική αυτονομιστική οργάνωση ETA σχεδίαζε τη δολοφονία του, όπως αποκαλύφθηκε πρόσφατα μετά τη σύλληψη στελέχου της. (Σ.τ.Μ.)

πύλες είναι πλέον ανοιχτές για να αναγνωριστούν αλήθειες, να γίνουν ταυτοποιήσεις και, επίσης, εντέλει, εκταφές. Η ισπανική μετάβαση, μια εποχή που βιώθηκε ως το εφικτό, δεν ισοδυναμεί με άδεια κατάσχεσης: η Αριστερά υποχώρησε γιατί οι στρατιωτικοί και ο κοινωνικός φρανκισμός τη σημάδευαν, αλλά δεν παραδόθηκε, δεν είπε «αυτή είναι η τελευταία λέξη», απλώς περίμενε να φτάσει η μέρα για να μετρήσει τους νεκρούς της και να πει τα πράγματα με το όνομά τους. Ο Γκαρθόν βοήθησε με τη στάση του, και ποτέ άλλοτε δεν ένιωσαν τέτοια χαρά τα θύματα του πολέμου αυτού, κι αυτοί που κατόρθωσαν να επιβιώσουν ως σήμερα.

Ο δικαστής Γκαρθόν δεν είναι μισαλλόδοξος. Κατανοεί πως τίποτα το ανθρώπινο δεν του είναι ξένο και εισέρχεται στα ζητήματα που θεωρεί παραβατικά γιατί σ' αυτά έχει δικαιοδοσία. Επίσης, αναρωτιέται αν οι δήμοι έχουν ψυχή, σημάδι επαρκές για να καταλάβουμε πως εξετάζει και τις δύο πλευρές. Πριν από μερικούς μήνες μού ζήτησε έναν πρόλογο για ένα έργο που είχε πραγματοποιήσει με τον δημοσιογράφο Βιθέντε Ρομέρο. Ήταν, επαναλαμβάνω, μια έρευνα σχετική με τη συμπεριφορά των δημίων. Συνιστώ ζωηρά την ανάγνωση αυτού του βιβλίου –*El alma de los verdugos*,* εκδόσεις RBA– και μέχρι να φτάσει στα χέρια σας καταθέτω εδώ αυτές τις αράδες, που, εν είδη προλόγου, έγραψα για τον Μπαλάσαρ Γκαρθόν και τον Βιθέντε Ρομέρο.

ΕΧΟΥΝ ΨΥΧΗ ΟΙ ΔΗΜΙΟΙ;

Μια ψυχή που θα ήταν δυνατό να θεωρηθεί υπεύθυνη για κάθε και όποια πράξη θα μας οδηγούσε, αναγκαστικά, να αναγνωρίσουμε την καθολική αθωότητα του σώματος, υποβιβασμένου ώστε να είναι ένα παθητικό εργαλείο μιας θέλησης, μιας βούλησης, μιας επιθυμίας που δεν εντοπίζεται συγκεκριμένα στο ίδιο αυτό σώμα. Το χέρι, σε κατάσταση ανάπαυσης, με τα οστά του, τα νεύρα και τους τένοντες, είναι πρόθυμο να εκτελέσει την επόμενη στιγμή την εντολή που του δόθηκε και για την οποία το ίδιο δεν είναι υπεύθυνο, είτε για να χαρίσει ένα λουλούδι, είτε για να σβήσει ένα τσιγάρο στο δέρμα κάποιου. Από την άλλη, η a priori απόδοση της ευθύνης για όλες τις ενέργειές μας σε μια άυλη ο-

* *Η ψυχή των δημίων*, στα κασιλιάνικα. (Σ.τ.Μ.)

ντότητα, την ψυχή, που, μέσω της συνείδησης, θα ήταν ταυτόχρονα κριτής των ενεργειών αυτών, θα μας οδηγούσε σ' ένα φαύλο κύκλο όπου η τελική ετυμολογία θα ήταν η ατιμωρησία. Σύμφωνα, ας δεχτούμε πως η ψυχή είναι υπεύθυνη, ωστόσο πού βρίσκεται η ψυχή για να μπορέσουμε να της περάσουμε χειροπέδες και να την οδηγήσουμε στο δικαστήριο; Σύμφωνα, έχει αποδειχθεί πως το σφυρί που συνέθλιψε το κρανίο αυτού του ανθρώπου το χειρίστηκε αυτό το χέρι, όμως, αν το χέρι που σκότωσε ήταν το ίδιο που, εξίσου ασυνείδητα για το ένα όπως και για το άλλο, είχε απλώς χαρίσει ένα λουλούδι, πώς θα μπορούσαμε να το ενοχοποιήσουμε; Το λουλούδι δίνει άφεση στο σφυρί;

Ειπώθηκε παραπάνω πως η θέληση, η βούληση, η επιθυμία (συνώνυμα που, παρότι δεν είναι τέτοια στην πραγματικότητα, δεν μπορούν να ζήσουν χωριστά) δεν εντοπίζονται συγκεκριμένα στο σώμα. Πράγματι. Κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί, για παράδειγμα, πως η θέληση στεγάζεται μεταξύ του μεσαίου δακτύλου και του δείκτη ενός χεριού τη στιγμή που αυτό απασχολείται στο στραγγαλισμό κάποιου με τη βοήθεια του συναδέλφου του απ' τα αριστερά. Ωστόσο όλοι διαισθανόμαστε πως, αν η θέληση έχει το δικό της σπίτι, και θα πρέπει να έχει, αυτό μπορεί να βρίσκεται μόνο στον εγκέφαλο, αυτό το σύμπλοκο σύμπαν η λειτουργία του οποίου, σε μεγάλο βαθμό (ο εγκεφαλικός φλοιός έχει περί τα πέντε χιλιοστά πάχος και περιέχει 70 δισεκατομμύρια νευρώνες διατεταγμένους σε έξι στρώσεις που συνδέονται μεταξύ τους), βρίσκεται ακόμα υπό μελέτη. Είμαστε ο εγκέφαλος που έχουμε την κάθε στιγμή, κι αυτή είναι η μόνη ουσιά αλήθεια που μπορούμε να διατυπώσουμε για τους εαυτούς μας. Τι είναι λοιπόν η θέληση; Είναι κάτι υλικό; Δεν αντιλαμβάνομαι, κανείς δεν αντιλαμβάνεται, με ποιου είδους επιχειρήματα θα μπορούσαμε να υπερασπιστούμε μια υπονοούμενη υλικότητα της θέλησης χωρίς την παρουσίαση ενός «υλικού δείγματος» της ίδιας αυτής υλικότητας...

Η βουλησιαρχία, όπως είναι ευρέως γνωστό, είναι η θεωρία που υποστηρίζει ότι η θέληση είναι το θεμέλιο της υπαρξης, η αρχή της δράσης ή, επίσης, η ουσιαστική λειτουργία της ζωικής ζωής. Στον αριστοτελισμό και το στωικισμό της κλασικής αρχαιότητας ήδη παρατηρούνται βουλησιαρχικές τάσεις. Στη σύγχρονη φιλοσοφία βουλησιαρχικοί είναι ο Σοπενχάουερ (η θέληση ως ουσία του κόσμου, πέρα όμως από τη γνωστική αναπαράσταση) και ο

Νίτσε (η θέληση για δύναμη ως αρχή της ανερχόμενης ζωής). Αυτό είναι σοβαρό και, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, θα χρειαζόταν εδώ κάποιος, όχι αυτός που γράφει τώρα αυτές τις αράδες, ικανός να σχετίσει αυτούς και άλλους φιλοσοφικούς στοχασμούς σχετικά με τη θέληση με το περιεχόμενο αυτού του βιβλίου, του οποίου ο τίτλος είναι, ας μην ξεχνάμε, *Η ψυχή των δημιουργών*. Κι εδώ κάπου θα έκανα παύση, για λόγους φιλότιμου, αν δεν πεταγόταν μπροστά στα μάτια μου, καθώς ξεφύλλιζα με αφηρημένο χέρι ένα ταπεινό λεξικό, ο ακόλουθος ορισμός: «*Θέληση: ικανότητα προσδιορισμού για να κάνει ή να μην κάνει κανείς κάτι. Σε αυτή ριζώνει η ελευθερία*». Όπως βλέπουμε, δεν υπάρχει τίποτα πιο ξεκάθαρο: με τη θέληση μπορώ να προσδιορίσω αν θα κάνω ή δεν θα κάνω κάτι, με την ελευθερία είμαι ελεύθερος να αποφασίσω προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Συνηθισμένοι όπως είμαστε από τη γλώσσα να θεωρούμε τη βούληση και την ελευθερία ως έννοιες καθαυτό θετικές, αντιλαμβανόμαστε αμέσως, με στιγμιαίο τρόμο, πως τα αστραφτερά μετάλλια που ονομάζουμε ελευθερία και θέληση μπορούν να επιδείξουν από την άλλη πλευρά την απόλυτη και καθολική τους άρνηση. Κάνοντας χρήση της δικής του ελευθερίας (όσο σοκαριστική κι αν μας φαίνεται η χρήση της λέξης σ' αυτά τα συμφραζόμενα), ο στρατηγός Βιντέλα θα εξελισσόταν, με τη θέλησή του, επιμένω, με τη θέλησή του, σε έναν από τους απεχθέστερους πρωταγωνιστές της αιματηρής και κατά τα φαινόμενα αέναης ιστορίας βασανιστηρίων και δολοφονίας στον κόσμο. Κάνοντας χρήση, ομοίως, της θέλησης και της ελευθερίας τους, οι Αργεντινοί δήμοι διέπραξαν το αχρείο τους έργο. Θέλησαν να το κάνουν και το έκαναν. Επομένως, καμία συγχώρεση δεν είναι δυνατή. Καμία εθνική ή ιδιωτική συμφιλίωση.

Λίγη σημασία έχει να ξέρουμε αν έχουν ψυχή. Εξάλλου για το θέμα αυτό πρέπει να είναι πληροφορημένος, καλύτερα απ' τον καθένα, ο Αργεντινός καθολικός ιερέας Κρίστιαν φον Βέρονιχ, που πριν από μερικούς μήνες καταδικάστηκε σε ισόβια φυλάκιση για γενοκτονία. Έξι δολοφονίες, βασανιστήρια σε 34 άτομα και παράνομες συλλήψεις σε 42 περιπτώσεις, ιδού ο φάκελος των υπηρεσιών του. Κι είναι ίσως πιθανό, επιτρέψτε μου την τραγική ειρωνεία, να έχει δώσει την τελευταία μετάληψη σε κάποιο απ' τα θύματά του...

24 Οκτωβρίου

ΧΟΣΕ ΛΟΥΙΣ ΣΑΜΠΕΝΤΡΟ

Άκουσα απόψε να μιλά ο Χοσέ Λουίς Σαμπέντρο, οικονομολόγος, συγγραφέας και, κυρίως, σοφός, με τη σοφία εκείνη που δεν αποκτάται με την ηλικία, παρότι κι αυτή μπορεί να είναι βοηθητική, αλλά από το διαλογίζεσθαι ως τρόπο ζωής. Τον ρώτησαν στην τηλεόραση για την κρίση του '29, που εκείνος έζησε ως παιδί αλλά κατόπιν μελέτησε ως ακαδημαϊκός. Έδωσε ευφυείς απαντήσεις που όσοι ενδιαφέρονται να κατανοήσουν αυτό που συμβαίνει θα τις βρουν στα βιβλία του, τόσα έγραψε ο Χοσέ Λουίς Σαμπέντρο, ή αναζητώντας το ρεπορτάζ στο Διαδίκτυο, όμως η ερώτηση που έκανε ο ίδιος, και όχι ο δημοσιογράφος, έμεινε χαραγμένη στη μνήμη μου. Μας ρώτησε ο δάσκαλος, και αναρωτήθηκε ο ίδιος, πώς εξηγείται ότι εμφανίστηκαν τόσο γρήγορα τα χρήματα για να σωθούν οι τράπεζες και, χωρίς καλολογικά στοιχεία, αν τα χρήματα αυτά θα είχαν εμφανιστεί με την ίδια ταχύτητα αν είχαν ζητηθεί για να συντρεξούν σε κάποια έκτακτη ανάγκη στην Αφρική, ή για την καταπολέμηση του AIDS... Δεν χρειάστηκε να περιμένει πολύ για να διαισθανθεί την απάντηση. Την οικονομία μάλιστα, μπορούμε να τη σώσουμε, όχι όμως και το ανθρώπινο όν, αυτό που θα έπρεπε να έχει την απόλυτη προτεραιότητα, όποιο κι αν είναι, όπου κι αν βρίσκεται. Ο Χοσέ Λουίς Σαμπέντρο είναι μεγάλος ανθρωπιστής, ένα παράδειγμα διαύγειας. Ο κόσμος, αντίθετα με ό,τι λέγεται κάποιες φορές, δεν είναι έρημος από ανθρώπους άξιους, όπως εκείνος, για να τους δώσουμε την αμέριστη προσοχή μας. Και να κάνουμε αυτό που εκείνος μας λέει: να παρέμβουμε, να παρέμβουμε, να παρέμβουμε.

27 Οκτωβρίου

ΟΤΑΝ ΜΕΓΑΛΩΣΩ ΘΕΛΩ ΝΑ ΓΙΝΩ ΣΑΝ ΤΗ ΡΙΤΑ

Η Ρίτα αυτή, στην οποία θέλω να μοιάσω όταν μεγαλώσω, είναι η Ρίτα Λέβι-Μονταλτσίνι, βραβευμένη με το Νόμπελ Ιατρικής το 1984 για την έρευνά της σχετικά με την ανάπτυξη των νευρολογι-

κών κυττάρων. Ε λοιπόν, βραβείο Νόμπελ έχω ήδη, άρα δεν είναι από φιλοδοξία γι' αυτή τη μεγάλη ή μικρή δόξα, οι απόψεις των επαϊόντων δίστανται, που είμαι διατεθειμένος να σταματήσω να είμαι αυτός που ήμουν και να γίνω η Ρίτα. Πολύ περισσότερο αφού βρίσκομαι σε μια ηλικία στην οποία οποιαδήποτε αλλαγή, ακόμα και πολλά υποσχόμενη, μας φαντάζει πάντα ως θυσία της ρουτίνας, στην οποία λίγο ως πολύ έχουμε τελικά βολευτεί.

Και γιατί θέλω να μοιάσω στη Ρίτα; Είναι απλό. Στην τελετή αναγόρευσης της σε διδάκτορα Honoris Causa στο μεγάλο αμφιθέατρο του Πανεπιστημίου Κομπλουτένσε της Μαδρίτης, η γυναίκα αυτή, που τον Απρίλιο θα συμπληρώσει τα εκατό χρόνια, έκανε ορισμένες δηλώσεις (κρίμα που δεν καταφέραμε την πλήρη μεταγραφή της αυτοσχέδιας ομιλίας της) που με άφησαν από τη μία έκπληκτο κι από την άλλη ευγνώμονα, δεδομένου ότι δεν είναι εύκολο να φανταστεί κανείς μαζί και ενωμένα τα δύο αυτά ακραία αισθήματα. Είπε λοιπόν: «Ποτέ δεν σκέφτηκα για μένα. Να ζήσω ή να πεθάνω είναι το ίδιο. Γιατί, φυσικά, η ζωή δεν βρίσκεται σ' αυτό το μικρό σώμα. Το σημαντικό είναι ο τρόπος που ζούμε και το μήνυμα που αφήνουμε. Αυτό είναι που επιζεί μετά από μας. Αυτό είναι η αθανασία». Κι είπε ακόμα: «Η εμμονή με τα γηρατειά είναι γελοία. Ο εγκέφαλός μου είναι καλύτερος τώρα απ' ό,τι ήταν όταν ήμουν νέα. Είναι αλήθεια πως βλέπω άσχημα και ακούω χειρότερα, όμως το κεφάλι μου πάντα λειτουργούσε καλά. Το βασικό είναι να διατηρούμε τον εγκέφαλο δραστήριο, να προσπαθούμε να βοηθήσουμε τους άλλους και να διατηρούμε την περιέργειά μας για τον κόσμο». Κι οι λέξεις αυτές μ' έκαναν να νιώσω πως είχα συναντήσει την αδελφή ψυχή: «Είμαι εναντίον της συνταξιοδότησης ή οποιοδήποτε είδους επιδότησης. Ζω χωρίς αυτήν. Το 2001 δεν εισέπραττα από πουθενά και είχα οικονομικά προβλήματα μέχρι που ο πρόεδρος Κιάμπι με έχρισε ισόβια συγκλητικό».

Δεν θα συμφωνήσουν όλοι μ' αυτή τη ριζοσπαστική ιδέα. Στοιχηματίζω όμως ότι πολλοί απ' αυτούς που με διαβάζουν θέλουν επίσης να γίνουν σαν τη Ρίτα όταν μεγαλώσουν. Μακάρι να συμβεί. Αν το κάνουν, να είμαστε σίγουροι πως ο κόσμος θ' αλλάξει γρήγορα προς το καλύτερο. Αυτό δεν λέμε συνέχεια ότι θέλουμε; Η Ρίτα είναι ο δρόμος.

ΦΕΡΝΑΝΤΟ ΜΕΙΡΕΛΕΣ & ΣΙΑ

Η ιστορία της μεταφοράς του *Περί τυφλότητας* στον κινηματογράφο πέρασε σκαμπανεβάσματα από τότε που ο Φερνάντο Μείρελες, γύρω στο 1997, ρώτησε τον Λουίς Σβαρτς, τον Βραζιλιάνο εκδότη μου, αν θα ενδιαφερόμουν να παραχωρήσω τα σχετικά δικαιώματα. Έλαβε ως απάντηση μια κατηγορηματική άρνηση: όχι. Στο μεταξύ, στο γραφείο της λογοτεχνικής μου ατζέντισσας στη Bud Homburg, στη Φραγκφούρτη, άρχισαν να πέφτουν βροχή, και έβρεξαν για χρόνια, επιστολές, ηλεκτρονική αλληλογραφία, τηλεφωνήματα, μηνύματα κάθε είδους παραγωγών από άλλες χώρες, ιδιαίτερα από τις ΗΠΑ, με την ίδια ερώτηση. Σε όλους παράγγειλα να δώσουν την ίδια γνωστή απάντηση: όχι. Δική μου υπεροψία; Δεν ήταν θέμα υπεροψίας, απλώς δεν είχα τη βεβαιότητα, ούτε καν την ελπίδα, πως θα μεταχειρίζονταν το βιβλίο με σεβασμό σ' εκείνα τα μέρη. Και τα χρόνια πέρασαν. Μια μέρα, με τη συνοδεία της ατζέντισσάς μου, εμφανίστηκαν μπροστά μου στο Λανθαρότε, ερχόμενοι κατευθείαν απ' το Τορόντο, δύο Καναδοί που είχαν την πρόθεση να γυρίσουν την ταινία, ο Νιβ Φίτμαν, παραγωγός, και ο Ντον Μακ Κέλαρ, σεναριογράφος. Ήταν νέοι άνθρωποι, κανείς τους δεν μου θύμιζε τον Σεσίλ Μπ. ντε Μιλ, και μετά από μια ειλικρινή κουβέντα, χωρίς ψεύτικα καμώματα και επιφυλάξεις, τους παρέδωσα το έργο. Έμενε μόνο να μάθω ποιος θα ήταν ο σκηνοθέτης. Πέρασαν κι άλλα χρόνια μέχρι τη μέρα που με ρώτησαν πώς μου φαινόταν ο Φερνάντο Μείρελες. Έχοντας ξεχάσει εντελώς ό,τι είχε συμβεί στο μακρινό πλέον έτος του 1997, απάντησα πως μου φαινόταν καλός. Είχα δει, και μου άρεσαν, την *Πόλη του Θεού* και τον *Επίμονο κηπουρό*, εξακολουθούσα όμως να μη συνδέω το όνομα αυτού του σκηνοθέτη με το πρόσωπο του άλλου...

Επιτέλους, το αποτέλεσμα όλων αυτών βρίσκεται εδώ. Στα αγγλικά φέρει τον τίτλο *Blindness, Τυφλότητα*, με το οποίο αναμένεται να διευκολυνθεί η σχέση του με το βιβλίο στη διεθνή κυκλοφορία. Δεν βρήκα λόγο να φέρω αντίρρηση στην επιλογή. Σήμερα, στη Λισαβόνα, έγινε η παρουσίαση του *Περί τυφλότητας* με εικόνες και ήχους. Η πλατεία της FNAC ήταν γεμάτη δημοσιο-

γράφους που ελπίζω ότι θα δώσουν την εικόνα. Αύριο είναι η αβάν πρεμιέρε. Συζητούσαμε αυτά τα ιστορικά επεισόδια όταν κάποια στιγμή η Πιλάρ, η πιο πρακτική και αντικειμενική απ' όλες τις υποκειμενικότητες που ξέρω, έριξε μια ιδέα: «Κατά τη γνώμη μου, το βιβλίο προέβλεψε την κρίση στην οποία τώρα βρισκόμαστε. Οι άνθρωποι, απελπισμένοι, τρέχοντας στη Γουόλ Στριτ, από τράπεζα σε τράπεζα, προτού τελειώσουν τα χρήματα, δεν είναι άλλοι από αυτούς που κινούνται, τυφλοί, χωρίς ρότα, στο μυθιστόρημα και τώρα στην ταινία. Η διαφορά είναι ότι δεν έχουν τη γυναίκα του γιατρού να τους οδηγήσει, να τους προστατέψει». Αν το καλοσκεφτεί κανείς, η Ανδαλουσιανή μπορεί και να 'χει δίκιο.

29 Οκτωβρίου

Πριν από μερικές μέρες διάφοροι άνθρωποι από ποικίλες χώρες και με διαφορετικές πολιτικές θέσεις υπογράψαμε το κείμενο που αντιγράφω παρακάτω. Είναι μια σύσταση προσοχής, μια διαμαρτυρία, η κρούση του κώδωνα για έναν κίνδυνο που αισθανόμαστε ενώπιον της κρίσης και των πιθανών εξόδων που παρουσιάζονται. Δεν μπορούμε να είμαστε συνένοχοι.

ΝΕΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ;

Ήρθε η ώρα της αλλαγής σε δημόσια και ατομική κλίμακα. Ήρθε η ώρα της δικαιοσύνης.

Η οικονομική κρίση βρίσκεται ξανά εδώ να κομματιάξει τις οικονομίες μας, καταφέροντας σκληρά χτυπήματα στις ζωές μας. Την τελευταία δεκαετία οι τριγμοί της γίνονται διαρκώς πιο συχνοί και δραματικοί. Άπω Ανατολή, Αργεντινή, Τουρκία, Βραζιλία, Ρωσία, η εκατόμβη της Νέας Οικονομίας, αποδεικνύουν πως δεν πρόκειται για ευκαιριακά συμπτωματικά ατυχήματα που συμβαίνουν στην επιφάνεια της οικονομικής ζωής, αλλά ότι είναι εγγεγραμμένα στην ίδια την καρδιά του συστήματος. Οι ρήξεις αυτές, που κατέληξαν να έχουν ως αποτέλεσμα την επιθανάτια σύσπαση της σύγχρονης οικονομικής ζωής, με το επιχείρημα της ανεργίας και της γενίκευσης της ανισοτιμίας, σηματοδότησαν την πτώση του χρηματοοικονομικού καπιταλισμού και σημαίνουν την

οριστική αγκύλωση της παγκόσμιας οικονομικής τάξης στην οποία ζούμε. Πρέπει λοιπόν να τον μεταμορφώσουμε ριζικά.

Στη συνέντευξη με τον πρόεδρο Μπους, ο Ντουράο Μπαρόζο, πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κομισιόν, δήλωσε πως η παρούσα κρίση οφείλει να οδηγήσει σε μια «νέα παγκόσμια οικονομική τάξη», πράγμα που είναι αποδεκτό, αν η νέα αυτή τάξη προσανατολιστεί με βάση τις δημοκρατικές αρχές –που δεν έπρεπε να είχαν εγκαταλειφθεί ποτέ– της δικαιοσύνης, της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης.

Οι «νόμοι της αγοράς» οδήγησαν σε μια χασομική κατάσταση που έφερε σε «ομηρία» δισεκατομμύρια δολάρια, με τέτοιο τρόπο ώστε, όπως αναφέρθηκε εύστοχα, «ιδιωτικοποιήθηκαν τα κέρδη και εθνικοποιήθηκαν οι ζημιές». Βρήκαν βοήθεια για τους ενόχους και όχι για τα θύματα. Αυτή είναι μια μοναδική ευκαιρία για να επαναπροσδιορίσουμε το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα υπέρ της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Δεν υπήρχαν χρήματα για να ενισχυθεί με πόρους η μάχη ενάντια στο AIDS, ούτε η σίτιση του κόσμου... και εντέλει, σ' έναν πραγματικό οικονομικό ανεμοστρόβιλο, εμφανίζονται να υπάρχουν πόροι για να μην καταστραφούν αυτοί που, προωθώντας υπερβολικά τις πληροφορικές και κτηματομεσιτικές φούσκες, κατέστρεψαν το παγκόσμιο οικονομικό οικοδόμημα της «παγκοσμιοποίησης».

Για το λόγο αυτόν είναι απολύτως λανθασμένο να μιλά ο πρόεδρος Σαρκοζί για την πραγματοποίηση όλων αυτών των προσπαθειών εις βάρος των φορολογουμένων «για έναν νέο καπιταλισμό»! Και ο πρόεδρος Μπους, όπως αναμενόταν, να συμφωνεί πως οφείλει να διασωθεί «η ελευθερία του εμπορίου» (χωρίς να εξαφανιστούν τα γεωργικά επιδόματα!)...

Όχι: τώρα πρέπει να σωθούμε, οι πολίτες, προωθώντας με ταχύτητα και τόλμη τη μετάβαση από μια πολεμική οικονομία σε μια οικονομία παγκόσμιας ανάπτυξης, όπου η αδιάντροπη επένδυση τριών δισεκατομμυρίων δολαρίων την ημέρα σε όπλα, τη στιγμή που πεθαίνουν από πείνα περισσότεροι από 60.000 άνθρωποι, θα σταματήσει. *Μια οικονομία ανάπτυξης που εξαλείφει την καταχρηστική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων που υπάρχουν σήμερα (πετρέλαιο, φυσικό αέριο, μέταλλευμα, κάρβουνο) και που εφαρμόζει κανόνες οι οποίοι εποπτεύονται από έναν επανιδρυμέ-*

νο ΟΗΕ – που θα περιλαμβάνει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Παγκόσμια Τράπεζα «για την ανοικοδόμηση και την ανάπτυξη» και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, που δεν θα είναι ένα ιδιωτικό κλαμπ εθνών, αλλά ένα θεσμός του ΟΗΕ – που θα διαθέτει τα απαραίτητα προσωπικά, ανθρώπινα και τεχνικά μέσα για να ασκήσει τη δικαστική και δεοντολογική του εξουσία με τρόπο αποτελεσματικό.

Επένδυση σε ανανεούμενες πηγές ενέργειας, στην παραγωγή τροφίμων (γεωργία και ιχθυοκαλλιέργεια), στην εξασφάλιση και διοχέτευση νερού, στην υγεία, στην παιδεία, στη στέγαση... ώστε η «νέα οικονομική τάξη» να είναι επιτέλους δημοκρατική και να ωφελεί τους ανθρώπους. Η πλάνη της παγκοσμιοποίησης και της οικονομίας της αγοράς πρέπει να λήξει! Η κοινωνία των πολιτών δεν θα είναι πλέον ένας παραιτημένος θεατής και, αν χρειαστεί, θα χρησιμοποιήσει όλη την ισχύ της ιδιότητας του πολίτη που σήμερα, με τις νέες τεχνολογίες επικοινωνίας, κατέχει.

Νέο καπιταλισμό; Όχι!

Ήρθε η ώρα της αλλαγής σε δημόσια και ατομική κλίμακα. Ήρθε η ώρα της δικαιοσύνης.

Φεδερίκο Μαγιόρ Θαραγόθα
Φρανθίσκο Αλτεμίρ
Ζοζέ Σαραμιάγκου
Ρομπέρτο Σάβιο
Μάριο Σοάρες
Ζοζέ Βιντάλ Μπενέιτο

30 Οκτωβρίου

Η Ε Ρ Ω Τ Η Σ Η

Κι εγώ ρωτώ τους οικονομολόγους, τους πολιτικούς, τους ηθικολόγους: υπολόγισαν ποτέ τον αριθμό των ατόμων που υποχρεωτικά καταδικάζονται σε αθλιότητα, σε άνιση εργασία, σε εξαχρέωση, σε αφροσύνη, σε διεφθαρμένη άγνοια, σε ανίκητη δυστυχία, σε απόλυτη ένδεια, για να παραχθεί ένας πλούσιος;

*Αλμείντα Γκαρέτ
(1799-1854)*

Νοέμβριος 2008

3 Νοεμβρίου

Ψ Ε Μ Α , Α Λ Η Θ Ε Ι Α

Την παραμονή των προεδρικών εκλογών στις ΗΠΑ αυτή η σύ-
ντομη παρατήρηση δεν μοιάζει άκαιρη. Πριν καιρούς ένας Πορ-
τογάλος πολιτικός, με κυβερνητικές ευθύνες την εποχή εκείνη, δή-
λωνε σε όποιον είχε όρεξη να τον ακούσει πως η πολιτική είναι,
κατ' αρχήν, η τέχνη τού να μη λέει κανείς την αλήθεια. Το χειρό-
τερο ήταν πως αφού το είπε δεν εμφανίστηκε, απ' όσο ξέρω, έ-
στω ένας πολιτικός, από την Αριστερά ως τη Δεξιά, που να τον
διορθώσει, να πει όχι κύριε, η αλήθεια θα πρέπει να είναι ο μόνος
και τελικός στόχος της πολιτικής. Για τον απλό λόγο ότι μονάχα
μ' αυτό τον τρόπο θα μπορέσουν να σωθούν και οι δύο: η αλή-
θεια από την πολιτική, η πολιτική από την αλήθεια.

4 Νοεμβρίου

Ο Π Ο Λ Ε Μ Ο Σ Π Ο Υ Δ Ε Ν Ξ Ε Σ Π Α Σ Ε

Αυτό πάλι; Τον Μάρτιο του 1975, και τον αμέσως επόμενο μήνα
με μεγαλύτερη οξύτητα, έφταναν σ' εμάς στην Πορτογαλία φή-
μες για τη δυσαρέσκεια της ισπανικής κυβέρνησης, της οποίας
τότε προϊστάτο ο Κάρολος Αρίας Ναβάρο, σχετικά με τους δρό-
μους, επικίνδυνους κατά τη γνώμη του, που έπαιρνε η πορτογα-
λική κυβέρνηση. Η ήττα του δεξιού στρατιωτικού πραξικοπήμα-
τος της 11ης Μαρτίου, του οποίου εμπνευστής και αρχηγός ήταν

ο στρατηγός Σπίνολα, είχε ως άμεση συνέπεια την αναζωογόνηση των πολιτικών δυνάμεων της Αριστεράς, καθώς επίσης και των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Απ' ό,τι φαίνεται, ο Αρίας Ναβάρρο πανικοβλήθηκε σε σημείο ώστε, σε μια συνάντηση με τον υφυπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ Ρόμπερτ Ίνγκερσολ, εξέφρασε την ιδέα ότι η Πορτογαλία αποτελούσε σοβαρή απειλή για την Ισπανία, όχι μόνο για την εξέλιξη που έπαιρνε εκεί η κατάσταση αλλά και για την εξωτερική υποστήριξη που θα μπορούσε να αποκτήσει και θα ήταν εχθρική για την Ισπανία. Το επόμενο βήμα, σύμφωνα με τον Αρίας Ναβάρρο, θα μπορούσε να είναι ένας πόλεμος. Στην πληροφόρηση που αμέσως μετά ο Ίνγκερσολ μετέδωσε στον υπουργό Εξωτερικών Χένρι Κίσινγκερ συναντάται το εξής: «Η Ισπανία είναι διατεθειμένη να δώσει μόνη την αντικομμουνιστική μάχη αν είναι αναγκαίο. Είναι μια χώρα δυνατή και ευημερούσα. Δεν θέλει να ζητήσει βοήθεια, προσβλέπει όμως ότι θα έχει τη συνεργασία και την κατανόηση των φίλων της, όχι μόνο για το συμφέρον της Ισπανίας, αλλά επίσης και όλων όσοι σκέφτονται με τον ίδιο τρόπο». Σε μια άλλη συζήτηση στις 9 Απριλίου με τον Γουέλς Στέμπλερ, πρέσβη των ΗΠΑ, ο Αρίας Ναβάρρο είπε πως «ο ισπανικός στρατός γνωρίζει τον κομμουνιστικό κίνδυνο εκ πείρας από τον εμφύλιο πόλεμο και είναι απολύτως ενωμένος».

Αυτό πάλι; Εμείς εδώ να αγωνιούμε να στήσουμε στα πόδια του, κόντρα σε χίλιους ανέμους και παλίρροιες στο εσωτερικό και αυτούς που προετοιμάζονταν στο εξωτερικό, ένα μέλλον για την Πορτογαλία αντάξιο, κι οι γείτονές μας, τ' αδέρφια μας, να εξυφάνουν με τις ΗΠΑ έναν πόλεμο που κατά πάσα πιθανότητα θα μας κατέστρεφε και, ας μην έχουμε καμία αμφιβολία, θα πλήγωνε βαριά την ίδια την Ισπανία. Μετά από τις συνομιλίες που είχε στο παρελθόν ο Φράνκο με την Γερμανία του Χίτλερ με στόχο το μοίρασμα, μία σου, μία μου, των πορτογαλικών αποικιών, πλανιόταν τώρα πάνω απ' τα κεφάλια μας η ρητή απειλή επέμβασης, από την οποία ίσως να έλειπε μόνο το ναι των ΗΠΑ.

Χρειάζεται άραγε να πω πως δεν είχα αυτό στο νου μου όταν έγραψα την *Πέτρινη σχεδία*;

5 Νοεμβρίου

ΓΚΟΥΑΝΤΑΝΑΜΟ

Τη στιγμή που γράφω αυτές τις αράδες τα εκλογικά κέντρα εξακολουθούν να είναι ακόμη ανοιχτά για λίγες ώρες. Μόνο κατά τα ξημερώματα θα φανούν οι πρώτες εκτιμήσεις σχετικά με το ποιος θα είναι ο επόμενος πρόεδρος των ΗΠΑ. Στη λίαν ανεπιθύμητη περίπτωση που θριαμβεύσει ο στρατηγός Μακ Κέιν, αυτό που τώρα γράφω θα μοιάζει έργο ανθρώπου που οι ιδέες του για τον κόσμο όπου ζει διαπράττουν το αμάρτημα της απόλυτης έλλειψης ρεαλισμού, της ολοκληρωτικής άγνοιας των ιστών με τους οποίους εξυφαίνονται τα πολιτικά γεγονότα και οι ποικίλοι στρατηγικοί στόχοι του πλανήτη. Ουδέποτε ο στρατηγός Μακ Κέιν, όντας, επιπλέον, όπως ακάματα τον αποκαλεί η προπαγάνδα κι ένας αξιοθρήνητος χωριάτης σαν εμένα δεν θα τολμούσε να το αρνηθεί, ήρωας πολέμου εναντίον του Βιετνάμ, ουδέποτε θα τολμούσε να γκρεμίσει το στρατόπεδο συγκέντρωσης και βασανιστηρίων που είναι εγκατεστημένο στη στρατιωτική βάση του Γκουαντάναμο και να διαλύσει την ίδια τη βάση μέχρι την τελευταία βίδα, παραδίνοντας το χώρο που καταλαμβάνει σε αυτόν που είναι νόμιμος ιδιοκτήτης του, στον κουβανικό λαό. Γιατί, είτε το θέλουμε είτε όχι, κι αν είναι αλήθεια πως τα ράσα δεν κάνουν τον παπά, η στολή πάντως κάνει πάντα το στρατηγό. Να γκρεμίσει, να διαλύσει; Ποιος αφελής είχε αυτή την ιδέα;

Κι ωστόσο περί αυτού πρόκειται. Πριν από λίγα λεπτά ένας πορτογαλικός ραδιοφωνικός σταθμός θέλησε να μάθει ποιο θα ήταν το πρώτο κυβερνητικό μέτρο που θα πρότεινα στον Μπαράκ Ομπάμα σε περίπτωση που γινόταν, όπως τόσοι ονειρευόμαστε εδώ κι ενάμιση χρόνο, ο νέος πρόεδρος των ΗΠΑ. Απάντησα πολύ γρήγορα: να διαλύσει τη στρατιωτική βάση του Γκουαντάναμο, να διατάξει να επιστρέψουν οι πεζοναύτες, να γκρεμίσει το αίσχος που αντιπροσωπεύει το στρατόπεδο συγκέντρωσης (και βασανιστηρίων, ας μην ξεχνάμε), να γυρίσει σελίδα και να ζητήσει συγγνώμη απ' την Κούβα. Και, εν παρόδω, να λήξει το εμπόργκο, αυτή τη θηλιά με την οποία ανώφελα προσπάθησαν να λυγίσουν τη θέληση του κουβανικού λαού. Ίσως συμβεί, και μακάρι να γίνει, το τελικό αποτέλεσμα αυτών των εκλογών να χαρίσει στον πλη-

θυσμό των Βορειοαμερικανών μια νέα αξιοπρέπεια κι ένα νέο σεβασμό, αλλά εμένα επιτρέψτε μου να θυμίσω στους ψευτοαφηρημένους πως το πιο αυθεντικό μάθημα αξιοπρέπειας, από το οποίο θα μπορούσε να είχε μάθει κάτι η Ουάσιγκτον, το έδινε καθημερινά ο κουβανικός λαός στα πενήντα σχεδόν χρόνια πατριωτικής αντίστασης.

Δεν μπορεί να τα κάνει όλα, έτσι σε μια μέρα; Σύμφωνα, ίσως δεν μπορεί, αλλά, σας παρακαλώ κύριε πρόεδρε, κάντε τουλάχιστον κάτι. Αντίθετα με ό,τι ίσως σας έχουν πει στους διαδρόμους του Κογκρέσου, το νησί αυτό είναι κάτι παραπάνω από ένα σκίτσο στο χάρτη. Ελπίζω, κύριε πρόεδρε, πως μια μέρα θα θελήσετε να πάτε στην Κούβα για να γνωρίσετε ποιος ζει εκεί. Επιτέλους. Σας εγγυώμαι πως κανείς δεν θα σας βλάψει.

6 Νοεμβρίου

106 ΧΡΟΝΩΝ

Η γυναίκα αυτή των 106 χρόνων, η Αν Νίξον Κούπερ, που μνημόνευσε ο Ομπάμα στην πρώτη του ομιλία ως εκλεγμένος πρόεδρος των ΗΠΑ, ίσως κατακτήσει μια θέση στην πινακοθήκη των αγαπημένων λογοτεχνικών ηρώων των Βορειοαμερικανών αναγνωστών, πλάι σε μια άλλη που, μετακινούμενη με λεωφορείο, αρνήθηκε να σηκωθεί για να δώσει τη θέση της σ' έναν λευκό. Δεν έχουν γραφτεί πολλά για τον ηρωισμό των γυναικών. Σ' αυτά που μας διηγήθηκε ο Ομπάμα σχετικά με την Αν Νίξον Κούπερ δεν υπήρχαν ηρωικές πράξεις, πέρα από την καθημερινή ζωή, όμως τα μαθήματα της σιωπής ίσως δεν είναι λιγότερο ισχυρά από εκείνα των λόγων. Εκατόν έξι χρόνια να βλέπει τον κόσμο να προχωρά, με τους κλυδωνισμούς του, με τις επιτυχίες του και τις αποτυχίες του, την έλλειψη συμπόνιας ή τη χαρά γιατί είναι κανείς ζωντανός, πέρα απ' οτιδήποτε άλλο. Χθες το βράδυ η γυναίκα αυτή είδε την εικόνα ενός δικού της σε χίλιες αφίσες και κατάλαβε, δεν μπορεί να μην κατάλαβε, πως κάτι καινούργιο συνέβαινε. Ή έστω φύλαξε απλώς στην καρδιά της την επαναλαμβανόμενη εικόνα, ελπίζοντας πως η χαρά της θα λάβει δικαίωση και επιβεβαίωση. Το έχουν αυτό οι γέροι, ξαφνικά εγκαταλείπουν τις κοι-

νοτοπίες και προχωρούν κόντρα στο ρεύμα, κάνοντας αναιδείς ερωτήσεις και κρατώντας πεισματικές σιωπές που παγώνουν τη γιορτή. Η Αν Νίξον Κούπερ υπέμεινε ποικίλες σκλαβιές, επειδή είναι μαύρη, επειδή είναι γυναίκα, επειδή είναι φτωχή. Έζησε υποτελής, οι νόμοι ίσως να είχαν αλλάξει εξωτερικά, όμως όχι στους ποικίλους της φόβους, γιατί κοιτούσε γύρω της κι έβλεπε γυναίκες κακοποιημένες, χρησιμοποιημένες, εξευτελισμένες, δολοφονημένες, από άντρες πάντα. Έβλεπε πως πληρώνονταν λιγότερο από εκείνους για την ίδια δουλειά, πως έπρεπε ν' αναλαμβάνουν οικιακές ευθύνες που έμεναν στη σκιά, παρότι αναγκαίες, έβλεπε πως τους φρέναραν όποιο βήμα αποφάσιζαν, και παρ' όλα αυτά συνέχιζαν να βαδίζουν, ή δεν σηκώνονταν στο λεωφορείο, ας το διηγηθούμε ακόμα μια φορά, όπως εκείνη η άλλη μαύρη γυναίκα, η Ρόζα Μπανκς, που άφησε επίσης ιστορία. Εκατόν έξι χρόνια να βλέπει τον κόσμο να προχωρά. Ίσως να τον βλέπει όμορφο, όπως η γιαγιά μου λίγο πριν πεθάνει, γριά και θαυμαστή, φτωχή. Ίσως η γυναίκα για την οποία μας μίλησε χθες ο Ομπάμα να νιώθει τη γαλήνη της τέλεια χαράς, ίσως το μάθουμε κάποια μέρα. Στο μεταξύ ας συγχαρούμε τον εκλεγμένο πρόεδρο που την έβγαλε απ' το σπίτι της, που της απέδωσε ένα φόρο τιμής που ίσως εκείνη η ίδια να μην τον χρειαζόταν, τον χρειαζόμαστε όμως εμείς. Καθώς ο Ομπάμα μιλούσε για την Αν Νίξον Κούπερ, αντιλαμβανόμασταν σε κάθε λέξη το παράδειγμα να μας κάνει καλύτερους, πιο ανθρώπινους, στα πρόθυρα μιας ολικής αδελφότητας. Από μας εξαρτάται να κάνουμε αυτό το αίσθημα να κρατήσει.

7 Νοεμβρίου

Λ Ε Ξ Ε Ι Σ

Ευτυχώς υπάρχουν λέξεις για όλα. Ευτυχώς που υπάρχουν αυτές που φροντίζουν να συστήσουν πως όποιος οφείλει πρέπει να δώσει με τα δυο χέρια για να μη μείνει σε κανένα απ' τα δυο αυτό που αλλού έπρεπε ν' ανήκει. Έτσι όπως η καλοσύνη δεν πρέπει να ντρέπεται που είναι καλοσύνη, έτσι και η δικαιοσύνη δεν θα πρέπει να ξεχνά αυτό που, πάνω απ' όλα, είναι: αποκατάσταση, αποκατάσταση δικαιωμάτων. Όλων των δικαιωμάτων, αρχής γε-

νομένης από το στοιχειώδες δικαίωμα να ζει κανείς με αξιοπρέπεια. Αν μου παράγγελναν να βάλω με σειρά προτεραιότητας την ευσπλαχνία, τη δικαιοσύνη και την καλοσύνη, θα έδινα την πρώτη θέση στην καλοσύνη, τη δεύτερη στη δικαιοσύνη και την τρίτη στην ευσπλαχνία. Γιατί η καλοσύνη, από μόνη της, ήδη απαλλάσσεται από τη δικαιοσύνη και την ευσπλαχνία, γιατί η δίκαιη δικαιοσύνη περιέχει ήδη μέσα της αρκετή ευσπλαχνία. Η ευσπλαχνία είναι ό,τι απομένει όταν δεν υπάρχει ούτε καλοσύνη ούτε δικαιοσύνη.

9 Νοεμβρίου

ΡΟΖΑ ΠΑΡΚΣ

Ρόζα Παρκς, όχι Ρόζα Μπανκς. Μια λυπηρή αδυναμία της μνήμης, που δεν πρέπει να είναι η πρώτη και ασφαλώς δεν θα είναι η τελευταία, μ' έκανε να υποπέσω σ' ένα από τα χειρότερα ολισθήματα που μπορεί κανείς να διαπράξει στο περίπλοκο πάντα σύστημα των σχέσεων μεταξύ ανθρώπων: να δώσει σε κάποιον ένα όνομα που δεν είναι δικό του. Εκτός απ' τον υπομονετικό αναγνώστη αυτών των ταπεινών αράδων, δεν έχω από ποιον άλλο να ζητήσω συγγνώμη, αρκεί όμως, ως τιμωρία για την αβλεψία, το αίσθημα έντονης ντροπής που με κατέλαβε αμέσως μόλις κατάλαβα τη σοβαρότητα του σφάλματος. Σκέφτηκα μάλιστα να το αφήσω να περάσει, αλλά απέκρουσα τον πειρασμό, και να που είμαι εδώ για να ομολογήσω το λάθος και να υποσχεθώ ότι εφεξής θα φροντίζω να επαληθεύω τα πάντα, ακόμα κι όσα νόμιζα πως είμαι βέβαιος γι' αυτά.

Ουδέν κακόν αμιγές καλού, λέει η σοφή φράση, κι ίσως έχει δίκιο. Έχω έτσι την ευκαιρία να επανέλθω στη Ρόζα Παρκς, τη 42χρονη εκείνη μοδίστρα που, μετακινούμενη με λεωφορείο στο Μοντγκόμερι, στην πολιτεία Αλαμπάμα, την 1η Δεκεμβρίου 1955, αρνήθηκε να παραχωρήσει τη θέση της σε ένα άτομο της λευκής φυλής, όπως τη διέταξε ο οδηγός. Το παράπτωμα αυτό την οδήγησε στη φυλακή με την κατηγορία της διατάραξης της δημόσιας τάξης. Θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η Ρόζα Παρκς καθόταν στο μέρος που προοριζόταν για μαύρους, αλλά, καθώς το τμήμα

των λευκών ήταν πλήρως κατειλημμένο, ένα άτομο λευκής φυλής τής ζήτησε τη θέση.

Σε απάντηση στη φυλάκιση της Ρόζα Παρκς, ένας βαπτιστής πάστορας σχετικά άγνωστος εκείνη την εποχή, ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, κατήυθνε διαμαρτυρίες εναντίον των λεωφορείων του Μοντγκόμερι, πράγμα που υποχρέωσε τις αρχές της δημόσιας συγκοινωνίας να σταματήσουν την πρακτική του φυλετικού διαχωρισμού στα οχήματα αυτά. Ήταν το σινιάλο για να οργανωθούν διαδηλώσεις εναντίον του διαχωρισμού. Το 1956 η περίπτωση Παρκς έφτασε επιτέλους στο Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, που διακήρυξε ότι ο διαχωρισμός στις συγκοινωνίες ήταν αντισυνταγματικός. Η Ρόζα Παρκς, που από το 1950 είχε ενταχθεί στην Εθνική Επιτροπή για την Πρόοδο των Έγχρωμων (National Association for the Advancement of Colored People), είδε να μετατρέπεται σε σύμβολο του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα, για το οποίο είχε δουλέψει όλη της τη ζωή. Πέθανε το 2005. Χωρίς εκείνη ίσως ο Μπαράκ Ομπάμα να μην ήταν σήμερα ο πρόεδρος των ΗΠΑ.

10 Νοεμβρίου

Η αναφορά στον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ στο προηγούμενο κείμενο αυτού του blog μου θύμισε ένα χρονογράφημα που δημοσιεύτηκε το 1968 ή 1969 με τον τίτλο «Συνταγή για να σκοτώσετε έναν άνθρωπο». Το καταθέτω εδώ ξανά ως οφειλόμενο φόρο τιμής σε έναν πραγματικό επαναστάτη που άνοιξε το δρόμο που θα οδηγήσει στο εγγύς και οριστικό τέλος του φυλετικού διαχωρισμού στις ΗΠΑ.

ΣΥΝΤΑΓΗ ΓΙΑ ΝΑ ΣΚΟΤΩΣΕΤΕ ΕΝΑΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

Παίρνετε μερικές δεκάδες κιλά κρέας, κόκαλα και αίμα, σύμφωνα με τα ενδεδειγμένα πρότυπα. Τα μοιράζετε αρμονικά σε κεφάλι, κορμό και άκρα, τα γεμίζετε με σπλάχνα κι ένα δίκτυο από φλέβες και νεύρα, αποφεύγοντας λάθη που θα επέτρεπαν την εμφάνιση τερατολογικών φαινομένων. Το χρώμα του δέρματος δεν έχει καμία σημασία.

Το προϊόν αυτής της περίπλοκης δουλειάς το ονομάζουμε άν-

θρωπο. Σερβίρεται ζεστός ή κρύος, αναλόγως με το γεωγραφικό πλάτος, την εποχή του χρόνου, την ηλικία και την ιδιοσυγκρασία. Όταν πρόκειται να λανσάρουμε μοντέλα στην αγορά, τους ενσταλάζουμε ορισμένες ιδιότητες που θα τα κάνουν να ξεχωρίσουν από το σύνθησε: κουράγιο, ευφυΐα, ευαισθησία, χαρακτήρα, αγάπη για τη δικαιοσύνη, ενεργή καλοσύνη, σεβασμό για τον πλησίον και μη. Τα προϊόντα δεύτερης διαλογής θα έχουν, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, αυτές τις θετικές ιδιότητες μαζί με τα αντίθετά τους, που γενικά θα είναι τα κυρίαρχα. Για λόγους μετριοπάθειας, δεν θεωρούνται βιώσιμα τα εξ ολοκλήρου θετικά ή αρνητικά προϊόντα. Όπως και να 'χει, να ξέρετε πως ούτε σ' αυτές τις περιπτώσεις το χρώμα του δέρματος έχει καμία σημασία.

Ο άνθρωπος, που στο μεταξύ θα έχει ταξινομηθεί με την προσωπική του ετικέτα που θα τον διακρίνει από τους ομοίους του, που βγήκαν όπως κι εκείνος από τη γραμμή μονταρίσματος, θα βαλθεί να ζήσει σ' ένα κτήριο το οποίο, με τη σειρά του, θα ονομαστεί Κοινωνία. Θα καταλάβει έναν από τους ορόφους του κτηρίου αυτού, σπανίως όμως θα του επιτραπεί ν' ανέβει τη σκάλα. Η κάθοδος επιτρέπεται και κάποιες φορές διευκολύνεται. Στους ορόφους του κτηρίου υπάρχουν πολλές κατοικίες, που ορίζονται μερικές φορές ως κοινωνικά στρώματα και άλλες ως επαγγέλματα. Η κυκλοφορία γίνεται από κανάλια που λέγονται συνήθεια, έθιμο και προκατάληψη. Είναι επικίνδυνο να πηγαίνει κανείς κόντρα στο ρεύμα των καναλιών, παρότι μερικοί άνθρωποι το κάνουν σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Οι άνθρωποι αυτοί, που στη σαρκική τους μάζα έχουν συγχωνευτεί οι ιδιότητες που αγγίζουν την τελειότητα, ή που λόγω αυτών των ιδιοτήτων επέλεξαν ελεύθερα, δεν διακρίνονται από το χρώμα του δέρματος. Υπάρχουν λευκοί και μαύροι, κίτρινοι και γκριζοί. Οι ερυθροί είναι λίγοι, γιατί πρόκειται για μια σειρά σχεδόν προς εξαφάνιση.

Το τελικό πεπρωμένο του ανθρώπου είναι, όπως είναι γνωστό από την αρχή του κόσμου, ο θάνατος. Ο θάνατος, στην ακριβή του στιγμή, είναι ίδιος για όλους. Όχι σε ό,τι αμέσως προηγείται αυτού. Μπορεί κανείς να πεθάνει απλά, σαν να κοιμάται· μπορεί να πεθάνει πιασμένος στην τανάλια μιας από αυτές τις ασθένειες που κατ' ευφημισμό λέμε πως «δεν συγχωρούν»· μπορεί να πεθάνει από βασανιστήρια, σ' ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης· μπορεί να πεθάνει εξασθεμένος στο εσωτερικό ενός ατομικού ήλιου· μπο-

ρεί να πεθάνει στο τιμόνι μιας Τζάγκουαρ ή χτυπημένος από αυτήν· μπορεί να πεθάνει απ' την πείνα ή τη δυσπεψία· μπορεί να πεθάνει επίσης από μια τουφεκιά, το σούρουπο, όταν ακόμα υπάρχει το φως της μέρας και δεν μπορεί να πιστέψει πως ο θάνατος είναι κοντά. Όμως το χρώμα του δέρματος δεν έχει καμία σημασία.

Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ ήταν ένας άνθρωπος όπως είμαστε όλοι μας. Είχε τις αρετές που ξέρουμε και, ασφαλώς, κάποια ελαττώματα που δεν μειώναν τις αρετές του. Είχε μια δουλειά να κάνει – και την έκανε. Πάλευε ενάντια στα ρεύματα του εθίμου, της συνήθειας και της προκατάληψης, βουτηγμένος μέσα τους μέχρι το λαιμό. Μέχρι που ήρθε μια τουφεκιά για να θυμίσει σ' εμάς τους αφηρημένους πως το χρώμα του δέρματος έχει πολύ μεγάλη σημασία.

11 Νοεμβρίου

ΓΕΡΟΙ ΚΑΙ ΝΕΟΙ

Θα πουν κάποιοι πως ο σκεπτικισμός είναι μια ασθένεια των γηρατειών, μια αδιαθεσία των τελευταίων ημερών, μια σκλήρυνση της θέλησης. Δεν θα τολμήσω να πω πως η διάγνωση είναι απολύτως λανθασμένη, θα πω όμως πως είναι εξαιρετικά βολικό να θέλει κανείς να χρησιμοποιήσει αυτή την πόρτα να ξεφύγει από τις δυσκολίες, λες κι η σημερινή κατάσταση του κόσμου είναι συνέπεια απλώς του γεγονότος ότι οι γέροι είναι γέροι... Οι ελπίδες των νέων ποτέ μέχρι σήμερα δεν κατάφεραν να κάνουν τον κόσμο καλύτερο, και η διαρκώς ανανεούμενη πικρία των γέρων ποτέ δεν υπήρξε αρκετή ώστε να τον κάνει χειρότερο. Φυσικά, το φταίξιμο για τα δεινά που υποφέρει δεν είναι του καχημένου του κόσμου. Αυτό που ονομάζουμε κατάσταση του κόσμου είναι η κατάσταση της ατυχούς ανθρωπότητας που αποτελούμε, αναπόφευκτα, γέροι που υπήρξαν νέοι, και νέοι που θα γίνουν κάποτε γέροι, κι άλλοι που δεν είναι πια νέοι ούτε ακόμα γέροι. Το φταίξιμο; Τολμώ να πω είναι όλων μας, αφού κανείς δεν μπορεί να κατηγοηθεί πως είναι αθώος, μου φαίνεται όμως πως παρόμοιες δηλώσεις, που φαινομενικά διανέμουν δικαιοσύνη εξίσου, δεν είναι

παρά, το πολύ, νόθες υπότροπες μεταλλάξεις του επονομαζόμενου προπατορικού αμαρτήματος, εξυπηρετούν μόνο για να διαλύουν και να αποκρύπτουν, σε μια φανταστική συλλογική ενοχή, τις ευθύνες των πραγματικών ενόχων. Της κατάστασης όχι του κόσμου, αλλά της ζωής.

Τα γράφω αυτά μια μέρα που έφτασαν από την Ισπανία και την Ιταλία εκατοντάδες άντρες, γυναίκες και παιδιά στα εύθραυστα πλεούμενα που συνήθως χρησιμοποιούν για να φτάσουν στους υποτιθέμενους παραδείσους μιας πλούσιας Ευρώπης. Στο νησί Ιέρο, στα Κανάρια, λόγου χάρη, έφτασε ένα τέτοιο μπάρκο, μέσα στο οποίο υπήρχε ένα νεκρό παιδί, και μερικοί ναυαγοί δήλωσαν πως στη διάρκεια του ταξιδιού είχαν πεθάνει και ριχτεί στη θάλασσα είκοσι σύντροφοί τους στο μαρτύριο... Μη μου μιλάτε για σκεπτικισμό, σας παρακαλώ.

12 Νοεμβρίου

ΔΟΓΜΑΤΑ

Τα πιο βλαβερά δόγματα δεν είναι καν εκείνα που ρητά δηλώνονται ως τέτοια, όπως είναι η περίπτωση των θρησκευτικών δογμάτων, γιατί αυτά επικαλούνται την πίστη, και η πίστη δεν ξέρει και δεν μπορεί να διαφωνήσει με τον εαυτό της. Το κακό είναι πως έχει μετασχηματιστεί σε εξωθρησκευτικό δόγμα αυτό που, από την ίδια του τη φύση, ουδέποτε προσδοκούσε κάτι τέτοιο. Ο Μαρξ, για παράδειγμα, ποτέ δεν έθεσε δόγματα, δεν έλειψαν όμως αμέσως οι ψευδομαρξιστές που μετέτρεψαν το *Κεφάλαιο* σε μια άλλη βίβλο, αλλάζοντας την ενεργή σκέψη με τη στείρα ερμηνεία ή τη φαύλα απόδοση. Κι είδαμε τι συνέβη. Μια μέρα, αν καταφέρουμε ν' απαλλαγούμε από τα απαρχαιωμένα και άκαμπτα καλούπια, απ' το παλιό δόγμα που δεν μας άφησε να μεγαλώσουμε, θα συναντηθούμε ξανά με τον Μαρξ: ίσως μια «μαρξιστική επανανάγνωση» του μαρξισμού να μας βοηθήσει ν' ανοίξουμε γενναιότερους δρόμους στην άσκηση της σκέψης. Κι αυτό θα πρέπει να ξεκινήσει από την αναζήτηση απάντησης στο θεμελιώδες ερώτημα: «Γιατί σκέφτομαι όπως σκέφτομαι;» Με άλλα λόγια: «Τι είναι η ιδεολογία;» Μοιάζουν

με ερωτήσεις μικρής αξίας, αλλά δεν πιστεύω να υπάρχουν άλλες πιο σημαντικές...

13 Νοεμβρίου

R C P

Τα αρχικά σημαίνουν Rádio Clube Português, Πορτογαλική Λέσχη Ραδιοφώνου, και πιστεύω πως δεν θα υπάρχει Πορτογάλος που να την αγνοεί. Σήμερα, 13 Νοεμβρίου, οπότε και γράφω τις σύντομες αυτές αράδες, η RCP αποφάσισε να αφιερώσει μέρος εκπομπής της στην προεμέρα της ταινίας *Blindness*, που σκηνοθέτησε ο Βραζιλιάνος δημιουργός Φερνάντο Μειρέλες με βάση το δικό μου *Περί τυφλότητας*. Η Πιλάρ, που όλο καλές ιδέες κατεβάξει, θεώρησε ότι θα έπρεπε να επισκεφθούμε από αβρότητα το σταθμό και τους παρουσιαστές του *Ζανέλα Αμπέρτα (Ανοιχτό παράθυρο)*, αφού έτσι λέγεται το εν λόγω πρόγραμμα. Πήγαμε λοιπόν κάτω από απόλυτες συνθήκες απορρήτου και βέβαιοι πως θα προκαλούσαμε έκπληξη που ίσως δεν θα ήταν δυσάρεστη. Αυτό που δεν φανταστήκαμε ήταν πως η δική μας έκπληξη θα μπορούσε να είναι ακόμα καλύτερη. Οι δύο παρουσιαστές ήταν τυφλοί, είχαν τα μάτια δεμένα με μαύρο πανί... Υπάρχουν στιγμές που πετυχαίνουν να είναι, ταυτόχρονα, συγκινητικές και απολαυστικές. Επρόκειτο για μια τέτοια περίπτωση. Εκφράζω εδώ την ευγνωμοσύνη μου και την εκ βαθέων αναγνώριση για την απόδειξη φιλίας που μας έδωσαν.

16 Νοεμβρίου

86 ΧΡΟΝΙΑ

Μου λένε πως οι συνεντεύξεις άξιζαν τον κόπο. Εγώ, ως συνήθως, αμφιβάλλω, ίσως γιατί έχω κουραστεί να μ' ακούω. Αυτό που για τους άλλους μπορεί ακόμα να μοιάζει είδηση έχει γίνει για μένα, με το πέρασμα του χρόνου, ξαναξεσταμένη σούπα. Ή, ακόμα χειρότερα, στο στόμα μου πικρίζει η βεβαιότητα πως κάμποσα και-

νούργια λογικά πράγματα που είπα στη ζωή μου δεν θα έχουν εντέλει καμία σημασία. Και γιατί θα 'πρεπε να έχουν; Τι σημασία έχει άραγε το βουητό των μελισσών μέσα στην κυψέλη; Τους χρησιμεύει για να επικοινωνούν μεταξύ τους; Ή είναι ένα απλό εφέ της φύσης, η συνέπεια και μόνο τού να είναι κανείς ζωντανός, χωρίς προηγούμενη συνείδηση ούτε πρόθεση, όπως μια μηλιά δίνει μήλα χωρίς ν' ανησυχήσει αν θα 'ρθει ή όχι κάποιος να τα φάει; Κι εμείς; Μιλάμε για τον ίδιο λόγο για τον οποίο ιδρώνουμε; Απλώς γιατί έτσι; Ο ιδρώτας εξατμίζεται, πλένεται, εξαφανίζεται, αργά ή γρήγορα θα φτάσει στα σύννεφα. Και οι λέξεις; Πού πηγαίνουν; Πόσες παραμένουν; Για πόσο καιρό; Και, επιτέλους, για ποιο λόγο; Είναι ερωτήσεις άεργες, το ξέρω, χαρακτηριστικές ανθρώπου που συμπληρώνει 86 χρόνια. Ή ίσως όχι και τόσο άεργες, αν σκεφτώ πως ο παππούς μου ο Ζερόνιμο, τις τελευταίες του ώρες, πήγε και αποχαιρέτησε τα δέντρα που είχε φυτέψει, αγκαλιάζοντάς τα και κλαίγοντας γιατί ήξερε πως δεν θα τα έβλεπε ξανά. Είναι καλό μάθημα. Αγκαλιάζω λοιπόν τις λέξεις που έγραψα, τους εύχομαι μακροζωία και ξαναπιάνω το γραφτό στο σημείο όπου το είχα αφήσει. Δεν υπάρχει άλλη απάντηση.

18 Νοεμβρίου

Ζ Ω Ν Τ Α Ν Ο Σ , Ο Λ Ο Ζ Ω Ν Τ Α Ν Ο Σ

Προτίθεται να είμαι, με τον δικό μου τρόπο, ένας πρακτικός στωικός, όμως η αδιαφορία ως συνθήκη ευτυχίας ποτέ δεν είχε θέση στη ζωή μου, και παρότι πράγματι αναζητώ πεισματικά την ησυχία του πνεύματος, εξίσου πραγματικό είναι ότι δεν έχω ελευθερωθεί, ούτε προτίθεται να ελευθερωθώ, από τα πάθη. Φροντίζω να συνηθίζω χωρίς υπερβολικό μελοδραματισμό στην ιδέα πως το σώμα όχι μόνο έχει τέλος, αλλά κατά κάποιον τρόπο ήδη, ανά πάσα στιγμή, είναι τετελεσμένο. Τι σημασία έχει όμως αυτό όταν κάθε χειρονομία, κάθε λέξη, κάθε συναίσθημα μπορούν να αρνούνται κάθε στιγμή αυτό το πεπερασμένο; Στ' αλήθεια, νιώθω ζωντανός, ολοζώντανος, όταν για τον έναν ή τον άλλο λόγο πρέπει να μιλήσω για το θάνατο...

19 Νοεμβρίου

ΠΛΗΜΜΥΡΑ

Έρχομαι από το Σπίτι του Αλεντέζου,* όπου συμμετείχα σε μια συνάντηση αλληλεγγύης προς τον αγώνα του παλαιστινιακού λαού για πλήρη εθνική κυριαρχία ενάντια στις αυθαιρεσίες και τα εγκλήματα για τα οποία είναι υπεύθυνο το Ισραήλ. Έκανα εκεί μια πρόταση: από τις 20 Γενάρη, ημερομηνία ανάληψης της εξουσίας από τον Μπαράκ Ομπάμα, ο Λευκός Οίκος να πλημμυρίσει με μηνύματα υποστήριξης στον παλαιστινιακό λαό με τα οποία θα απαιτούμε μια ταχεία λύση της διαμάχης. Αν ο Μπαράκ Ομπάμα θέλει να ελευθερώσει τη χώρα του από την ατιμία του ρατσισμού, ας το κάνει και στο Ισραήλ. Πάνε 60 χρόνια που ο παλαιστινιακός λαός υποφέρει ψυχρά τα μαρτύρια με τη σιωπηρή ή ενεργή συνενοχή της διεθνούς κοινότητας. Ήρθε η ώρα να τη σταματήσουμε.

20 Νοεμβρίου

ΟΛΑ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

Αφιερώσεις σε αντίτυπα από το *Ταξίδι του ελέφαντα* στον εκδοτικό οίκο το μεγαλύτερο μέρος του πρωινού. Στην πλειοψηφία τους θα μείνουν στην Πορτογαλία ως ένα σημείωμα για τους φίλους και συντρόφους στο επάγγελμα, διάσπαρτους σε όλα τα σημεία της Λουζιτανίας, άλλα όμως θα ταξιδέψουν σε μέρη μακρινά, όπως η Βραζιλία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ισπανία, η Ουγγαρία, η Ρουμανία, η Σουηδία. Στην τελευταία αυτή περίπτωση παραλήπτες ήταν ο Αμαντέου Μπάτελ, συμπατριώτης μας και καθηγητής της πορτογαλικής λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης, κι ο ποιητής και μυθιστοριογράφος Σελ Έσπιαρκ, μέλος της

* Casa do Alentejo: στο κέντρο της Λισαβόνας, στην οδό Portas de Santo Antão, είναι επισκέψιμο το ενδιαφέρον αυτό κτήριο: είναι η λέσχη και ο τόπος συνάντησης όσων κατάγονται από την περιοχή του Αλεντέζου, με αίθουσες χορού και εστιατόριο με τοπική κουζίνα. (Σ.τ.Μ.)

Σουηδικής Ακαδημίας. Καθώς αφιέρωνα το βιβλίο στον Έσπμαρκ θυμήθηκα αυτό που μας είχε διηγηθεί, στην Πιλάρ κι εμένα, για τα παραλείπόμενα του βραβείου που μου απονεμήθηκε. Το *Περί τυφλότητας*, που είχε ήδη μεταφραστεί στα σουηδικά, είχε προκαλέσει καλή εντύπωση στους ακαδημαϊκούς, τόσο καλή ώστε σχεδόν αποφάσισαν μεταξύ τους πως το Νόμπελ της χρονιάς εκείνης, του 1998, θα ήταν για μένα. Είχε συμβεί όμως την προηγούμενη χρονιά να έχω δημοσιεύσει ένα άλλο βιβλίο, *Όλα τα ονόματα*, το οποίο προφανώς, κατ' αρχήν, δεν θα έπρεπε να συνιστά εμπόδιο στην ειλημμένη απόφαση, ωστόσο μια ερώτηση επιφύλαξης γεννήθηκε στους κριτές μου: «Κι αν αυτό το βιβλίο είναι κακό;» Την απάντηση ανέλαβε να δώσει ο Σελ Έσπμαρκ, τον οποίο οι συνάδελφοί του επιφόρτισαν με την ευθύνη να προχωρήσει στην ανάγνωση του βιβλίου στο πρωτότυπο γλωσσικό του ιδίωμα. Ο Έσπμαρκ, που έχει κάποια εξοικείωση με τη γλώσσα, εκπλήρωσε με πειθαρχία την αποστολή. Με τη βοήθεια ενός λεξικού, κατακαλόκαιρο Αυγούστου, ενώ θα προτιμούσε καλύτερα να έπλεε στα σμήνη νησιών της σουηδικής θάλασσας, διάβασε λέξη λέξη την ιστορία του υπαλλήλου κυρίου Ζοζέ και της γυναίκας την οποία αγάπησε χωρίς ποτέ να έχει δει. Πέρασα το τεστ, εντέλει το βιβλιαράκι δεν υπολειπόταν καθόλου του *Περί τυφλότητας*. Ουφ!

22 Νοεμβρίου

ΣΤΗ ΒΡΑΖΙΛΙΑ

Ταξίδι, καθ' οδόν προς Βραζιλία, όπου μας περιμένει ένα πρόγραμμα φορτωμένο όσο κι ο ουρανός που απειλεί με βροχή. Ελπίζω πάντως πως θα βρεθεί λίγη ανοιχτωσιά ώστε να μη μείνει αυτή η κουβέντα μετέωρη μια ολόκληρη βδομάδα, αφού τόσο θα διαρκέσει η απουσία. Το ξέρω δα πως όσο είμαι στη Βραζιλία θέματα δεν θα λείψουν, το πρόβλημα, αν υπάρξει, θα είναι η ανεπαρκής διαθεσιμότητα χρόνου. Θα δούμε. Ευχηθείτε μας καλό ταξίδι και, επί τη ευκαιρία, σας παρακαλούμε να φροντίζετε τον ελέφαντα όσο εμείς λείπουμε.

23 Νοεμβρίου

Κ Ο Π Α Δ Ι

Δεν ήταν εύκολο να φτάσουμε στη Βραζιλία. Δεν ήταν εύκολο καν να βγούμε από το αεροδρόμιο. Οι εγκαταστάσεις της Πορτέλα* έχουν κατακλυστεί από άτομα και των δύο φύλων που μας κοιτάζουν καχύποπτα σαν να είχαμε γραμμένο στο κούτελο, και μας πρόδιδε, ένα ιστορικό ενεργών ή εν δυνάμει τρομοκρατών. Τα άτομα αυτά αποκαλούνται «φύλακες ασφαλείας», πράγμα αρκετά αντιφατικό γιατί, από προσωπική εμπειρία κι απ' όσο μπόρεσα να καταλάβω τριγύρω μου, οι καημένοι οι ταξιδιώτες δεν αισθάνονται ίχνος ασφάλειας με την παρουσία τους. Το πρώτο πρόβλημα το είχαμε στον έλεγχο της χειραποσκευής. Σε ανάρρωση ακόμη από την αρρώστια απ' την οποία υπέφερα και ευτυχώς έχω συνέλθει, θα πρέπει να παίρνω τακτικά, κάθε δύο βδομάδες, ένα φάρμακο που, σε περίπτωση διέλευσης από αεροδρόμιο, χρειάζεται να συνοδεύεται από ιατρική βεβαίωση. Παρουσιάσαμε τη βεβαίωση αυτή, σφραγισμένη και υπογεγραμμένη όπως ορίζουν οι κανονισμοί, πιστεύοντας πως σ' ένα λεπτό το πολύ θα είχαμε την άδεια να συνεχίσουμε. Τίποτα τέτοιο δεν συνέβη. Το ρόλο της συλλάβισε με κόπο η «φύλακας ασφαλείας» (ήταν γυναίκα), που το μόνο που σκέφτηκε ήταν να φωνάξει έναν προϊστάμενο, ο οποίος διάβασε τη βεβαίωση συνοφρυωμένος, περιμένοντας ίσως κάποια αποκάλυψη να φανεί στο περιθώριο του κειμένου. Άρχισε τότε το σύρσιμο. Η «φύλακας ασφαλείας», που είχε ήδη δυο ή τρεις φορές προφέρει την εξής ανησυχητική φράση: «Πρέπει να το ελέγξουμε», έλαβε αμέσως την υποστήριξη του διευθυντή της, που την επανέλαβε όχι δυο και τρεις φορές, αλλά πέντε ή έξι. Αυτό που είχε να ελέγξει βρισκόταν εκεί μπροστά στα μάτια του, ένα χαρτί κι ένα φάρμακο, δεν υπήρχε τίποτε άλλο να δει. Η συζήτηση άναψε και τελείωσε μόνο όταν εγώ, ανυπόμονος, εκνευρισμένος, είπα: «Αφού λοιπόν πρέπει να ελέγξετε, ελέγξτε να τελειώνουμε». Ο διευθυντής κούνησε το κεφάλι κι απάντησε: «Το έλεγξα, αλλά το φιαλίδιο πρέπει να μείνει εδώ». Το φιαλίδιο, αν μπορούμε να ονομάσουμε έτσι ένα πλαστικό μπουκαλάκι με γιαούρτι, πήγε να βρει

* Το όνομα του αεροδρομίου της Λισαβόνας. (Σ.τ.Μ.)

τα άλλα επικίνδυνα εκρηκτικά που είχαν παρακρατηθεί. Όταν φεύγαμε δεν μπόρεσα ν' αποφύγω τη σκέψη πως η ασφάλεια του αεροδρομίου, έτσι όπως πάει, στο τέλος θα καταλήξει στα χέρια του αξιότιμου συνδικάτου των πορτιέρηδων σε κλαμπ...

Το χειρότερο ωστόσο συνέβη μετά. Για πάνω από μισή ώρα ούτε ξέρω πόσες δεκάδες επιβάτες βρεθήκαμε στοιβαγμένοι, στριμωγμένοι σαν τις σαρδέλες στο βαρέλι, μέσα σ' ένα λεωφορείο που θα μας πήγαινε στο αεροπλάνο. Για περισσότερη από μισή ώρα δεν μπορούσαμε να κινηθούμε, με τις πόρτες ανοιχτές για να κυκλοφορεί ελεύθερα το πρωινό κρύο. Χωρίς μία εξήγηση, χωρίς μία λέξη συγγνώμης. Μας μεταχειρίστηκαν σαν κοπάδι. Αν το αεροπλάνο είχε πέσει, θα μπορούσαμε κάλλιστα να πούμε πως μας είχαν οδηγήσει στο σφαγείο.

24 Νοεμβρίου

ΔΥΟ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Στη Βραζιλία, ανάμεσα σε δύο συνεντεύξεις, μαθαίνω δύο ειδήσεις: η μία κακή, φρικτή, πως η καταιγίδα που πότε πότε ξεσπά πάνω στο Σάο Πάολο για ν' αφήσει λίγα λεπτά οργής αργότερα τον ουρανό καθαρό και την αίσθηση πως δεν συνέβη τίποτα, στο Νότο προκάλεσε τουλάχιστον 59 θύματα και άφησε χιλιάδες ανθρώπους χωρίς σπίτι, χωρίς μια στέγη για να κοιμηθούν απόψε, χωρίς μια γωνιά για να συνεχίσουν να ζουν. Τέτοιες ειδήσεις, παρότι τις έχουμε διαβάσει πολλές φορές, δεν μπορούν να μας αφήνουν αδιάφορους. Αντίθετα, κάθε φορά που φτάνει ως εμάς η φωνή μιας νέας θεομηνίας στη φύση μεγαλώνει ο πόνος κι η αδημονία. Κι επίσης η ερώτηση που κανείς δεν θέλει ν' απαντήσει, παρότι ξέρουμε πως έχει απάντηση: μέχρι πότε θα ζούμε, ή θα ζουν οι φτωχότεροι, στο έλεος της βροχής, του ανέμου, της ξηρασίας, όταν ξέρουμε πως όλα αυτά τα φαινόμενα έχουν τη λύση τους σε μια ανθρώπινη οργάνωση της ύπαρξης; Μέχρι πότε θα κοιτάζουμε απ' την άλλη μεριά, σαν να μην είναι σημαντικό το ανθρώπινο ον; Τα 59 αυτά άτομα που σκοτώθηκαν στη Σάντα Καταρίνα, στη Βραζιλία όπου βρίσκομαι αυτή τη στιγμή, δεν έπρεπε να πεθάνουν με τέτοιο θάνατο. Κι αυτό το ξέρουμε όλοι.

Η άλλη είδηση είναι ότι το Εθνικό Βραβείο Γραμμάτων της Ισπανίας δόθηκε στον Χουάν Γκοϊτισόλο, που τον θυμάμαι σήμερα στο Λανθαρότε, με τη γυναίκα του Μονίκ και τον Γκόμες Αγκιλέρα, να μιλούν για βιβλία και για το επάγγελμα της συγγραφέως. Η Μονίκ δεν υπάρχει πια για να δει το βραβείο αυτό, που επιτέλους απονέμεται στον Γκοϊτισόλο, τόσα χρόνια αφού διαβάσαμε το πρώτο του βιβλίο, που είχε τότε μόλις εκδοθεί. Χουάν, χαιρετισμούς και πολλά συγχαρητήρια.

25 Νοεμβρίου

Η ΑΤΕΡΜΟΝΗ ΣΕΛΙΔΑ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

Μόλις βγήκαμε από τη συνέντευξη τύπου στο Σάο Πάολο, τη συλλογική, όπως τη λένε εδώ. Με εκπλήσσει που διάφοροι δημοσιογράφοι με ρώτησαν για την ιδιότητά μου ως blogger, ενώ είχαμε πίσω μας την αναγγελία μιας εκπληκτικής έκθεσης που οργάνωσε το Ίδρυμα Σέσαο Μανρίκε στο Ινστιτούτο Τόμι Οτάκε, με μέγιστους εκπροσώπους και χορηγούς, και με την παρουσίαση ενός καινούριου βιβλίου εν όψει. Αλλά πολλοί δημοσιογράφοι ενδιαφέρθηκαν για την απόφασή μου να γράψω στην «ατέρμονη σελίδα του Διαδικτύου». Μήπως εδώ, για να πούμε την αλήθεια, μοιάζουμε όλοι μεταξύ μας; Είναι αυτό ό,τι πιο κοινό στην εξουσία των πολιτών; Είμαστε περισσότερο σύντροφοι όταν γράφουμε στο Διαδίκτυο; Δεν έχω απαντήσεις, απλώς παραθέτω τις ερωτήσεις. Δεν ξέρω αν είναι πιο δημοκρατικό, ξέρω πως νιώθω ίσως με τον νεαρό με το όρθιο μαλλί και τα στρογγυλά γυαλάκια που, με τα είκοσι και κάτι χρόνια του, με ρωτούσε. Σίγουρα για κάποιο blog.

27 Νοεμβρίου

ΒΙΩΜΕΝΗ ΜΕΡΑ

Εξακολουθούμε να βρισκόμαστε στη Βραζιλία, η Πιλάρ κι εγώ, και συγκινημένοι από την τραγωδία της Σάντα Καταρίνα, όπου

ο αριθμός των νεκρών και αγνοούμενων διαρκώς αυξάνεται, όπως και οι ανθρώπινες ιστορίες ερήμωσης και απελπισίας των επιζώντων που φτάνουν ως εμάς. Διασταυρωθήκαμε με τον πρόεδρο Λούλα, που πήγαινε να επισκεφθεί την περιοχή της τραγωδίας. Θα χρειαστεί να μεταφέρει πολλή παρηγοριά για να δείξει πως το κράτος είναι χρήσιμο. Παρηγοριά σε λόγια και σε πόρους. Και τα δυο τα χρειαζόμαστε οι άνθρωποι. Μας είπαν πως στις επιχειρήσεις, αυθόρμητα, μαζεύουν χρήματα για να βοηθήσουν τα θύματα. Για εμάς, που δεν ζούμε άμεσα την τραγωδία, τέτοιες χειρονομίες είναι επίσης παρηγοριά, μας κάνουν να σκεφτόμαστε πως η νεαρή από τη διεύθυνση σύνταξης που ανησυχεί για την τύχη ανθρώπων που δεν γνωρίζει είναι μια εφικτή εικόνα του κόσμου.

Απόψε στη Βραζιλιάνικη Ακαδημία Γραμμάτων παρουσίασα το *Ταξίδι του ελέφαντα*. Ο Αλμπέρτο ντα Κόστα ι Σίλβα είπε στην παρέμβασή του πως είμαστε όλοι βιβλιοθήκες, γιατί φυλάμε μέσα μας αναγνώσεις ως το καλύτερο κομμάτι μας. Με τον Αλμπέρτο έχω μια παλιά σχέση φιλίας, και εξαιτίας της ο ακαδημαϊκός, πρώην πρόεδρος της Ακαδημίας και πρώην πρέσβης, θέλησε να παρουσιάσει το βιβλίο μου με τον δικό του τρόπο. Προηγουμένως είχαμε μια συνάντηση με τους ακαδημαϊκούς, στην οποία παρευρέθηκαν γενναϊόδωροι φίλοι όπως η Κλεονίς Μπεραρντινέλι και η Τερέζα Κριστίνα Σερντέιρα ντα Σίλβα, που δεν είναι ακαδημαϊκοί παρότι ανήκουν στην αριστοκρατία του πνεύματος, αυτή που είναι αναγκαία για την εξέλιξη της κοινωνίας. Προηγουμένως είχαμε βρεθεί με τον Σίκο Μπουάρκε, που όπου να 'ναι τελειώνει το νέο του βιβλίο. Αν είναι όπως η *Βουδαπέστη*, τότε θα έχουμε ένα μεγάλο έργο. Ο Σίκο, ο τραγουδιστής, ο μουσικός, ο συγγραφέας, είναι από τα ολοκληρωμένα εκείνα πρόσωπα που συνδυάζουν την ποιότητα της δουλειάς τους με την ιδιότητα του καλού ανθρώπου. Σήμερα ήταν μια μέρα πλήρης. Χωρίς καμιά αμφιβολία.

28 Νοεμβρίου

Σ Ε Ξ Ο Υ Α Λ Ι Κ Η Α Γ Ω Γ Η

«Η σεξουαλική εκμετάλλευση είναι ένα θέμα τόσο σημαντικό για την ανθρωπότητα που δεν χωράει υποκρισία. Είναι αναγκαίο να

πείσουμε τους γονείς σ' όλο τον κόσμο πως η σεξουαλική αγωγή στο σπίτι είναι τόσο σημαντική όσο το φαγητό στο τραπέζι. Αν δεν διδάξουμε σεξουαλική εκπαίδευση στα σχολεία, οι έφηβοί μας θα μάθουν με ζώδη τρόπο στο δρόμο. Είναι αναγκαίο να δοθεί τέλος στη θρησκευτική υποκρισία, κι αυτό ισχύει για όλες τις θρησκείες».

Είναι λόγια του Λούλα ντα Σίλβα, του προέδρου της Βραζιλίας, που προσυπογράφω. Μιλούσε σ' ένα παγκόσμιο συνέδριο, το τρίτο που πραγματοποιείται και αφορά στην αντιμετώπιση του προβλήματος της σεξουαλικής εκμετάλλευσης στην οποία υποβάλλονται παιδιά και έφηβοι σε όλο τον κόσμο. Η βασίλισσα της Σουηδίας έκανε έκκληση να διωχθεί η εγληματική δράση εναντίον των νέων που έχει εγκατασταθεί στο Διαδίκτυο. Και οι δύο μίλησαν για σοβαρά προβλήματα, που πλήττουν ένα μέρος της κοινωνίας και που κάνουν ζημιά κυρίως στον παιδικό και εφηβικό πληθυσμό στις φτωχότερες ζώνες του πλανήτη, όπου υπάρχει έλλειψη σχολείων, η έννοια της οικογένειας απλώς δεν υπάρχει και κουμάντο κάνει μια τηλεόραση που μεταδίδει βία και σεξ 24 ώρες την ημέρα. Ποιος θ' ακούσει τις σοφές κουβέντες που ειπώθηκαν στο Συνέδριο ενάντια στη Σεξουαλική Εκμετάλλευση;

Ήθελα, τέλος πάντων, να μιλήσω για την παρουσίαση του *Ταξιδιού του ελέφαντα* στο Σάο Πάολο, αλλά το θέμα αυτό μπήκε στη μέση κι έχει προτεραιότητα. Ας αφήσουμε το βιβλίο για αύριο.

30 Νοεμβρίου

ΛΙΒΡΑΡΙΑ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Η τελευταία εικόνα που κρατάμε από τη Βραζιλία είναι ένα όμορφο βιβλιοπωλείο, ένας καθεδρικός ναός βιβλίων, σύγχρονος, εξυπηρετικός, ωραίος. Πρόκειται για τη Λιβραρία Κουλτούρα, που βρίσκεται στο Κονζούντο Νασιονάλ. Είναι ένα βιβλιοπωλείο όπου αγοράζει κανείς βιβλία, φυσικά, αλλά επίσης απολαμβάνει το εντυπωσιακό θέαμα τόσων τίτλων οργανωμένων με τόσο ελκυστικό τρόπο, σαν να μην πρόκειται για αποθήκη, σαν να πρόκειται για έργο τέχνης. Η Λιβραρία Κουλτούρα είναι ένα έργο τέχνης.

Ο εκδότης μου, Λουίς Σβαρτς, από την Κομπανία ντας Λέ-

26

τρας, ήξερε πως θα με ενθουσίαζε αυτό το αριστούργημα, γι' αυτό και μ' έφερε. Με συγκίνησε επίσης αρκετά το βιβλιοπωλείο του εκδοτικού, να βλέπει κανείς φωτεινά ράφια με μεγάλα έργα, και τους αεί κλασικούς να εκτίθενται όπως γίνεται αλλού με τις καινούργιες κυκλοφορίες. Και όλα μαζί να προσφέρονται στον αναγνώστη, που έχει το δύσκολο αλλά ενδιαφέρον δίλημμα να διαλέξει και να μην ξέρει τι. Ωραία η έξοδος από το Σάο Πάολο. Το βράδυ, πριν το δείπνο στο σπίτι του Τόμι Οτάκε, πήγαμε να δούμε την έκθεση *Η σύσταση των ονείρων*. Είμαστε οι τελευταίοι από 700 άτομα που πέρασαν στη διάρκεια της μέρας για να δουν το μοντάζ που έκανε πάνω σε τούτον εδώ το συγγραφέα το Ίδρυμα Σέσαρ Μανρίκε, και που ήδη πέρασε από το Λανθαρότε και τη Λισαβόνα. Ο Φερνάντο Γκόμες Αγκιλέρα έχει λόγο να είναι ευχαριστημένος: το έργο του, σε άλλη ήπειρο, είναι εξίσου ενδιαφέρον και κοντινό, ακριβές σαν ρολόι και όμορφο σαν τη Λιβραρία Κουλτούρα. Μερικές φορές οι καλές ειδήσεις συνωστίζονται. Ας τις εμπιστευτούμε.

Δεκέμβριος 2008

1 Δεκεμβρίου

ΔΙΑΦΟΡΕΣ

Για το ταξίδι στη Βραζιλία έχουν ειπωθεί αρκετά σ' αυτό το χώρο, με αναφορές στις ευτυχείς στιγμές που ζήσαμε, στις λέξεις που ακούστηκαν και ειπώθηκαν, στις παλιές και στις καινούργιες φιλίες, αλλά και στον οδυνηρό απόηχο της τραγωδίας της Σάντα Καταρίνα, τις καταρρακτώδεις εκείνες βροχές, τους λόφους φτιαγμένους από λάσπη που έθαψαν περισσότερους από εκατό ανυπεράσπιστους ανθρώπους, όπως είναι ο κανόνας στις φυσικές καταστροφές, που φαίνεται να προτιμούν για θύματα τους φτωχότερους απ' τους φτωχούς. Επιστρέφοντας στη Λισαβόνα, αυτή θα ήταν η στιγμή ενός γενικού ισολογισμού, μιας σύνοψης όσων συνέβησαν, αν η διακριτικότητα των αισθημάτων, της οποίας δείγματα πιστεύω πως έχω δώσει αρκετά στη ζωή μου, δεν συμβούλευε αντ' αυτών τη χρήση μιας διατύπωσης περιεκτικής και συνοπτικής: «πήγαν όλα καλά». Αν υπάρξει κι άλλο βιβλίο ακόμα, δεν μπορώ να ευχηθώ να τύχει καλύτερης υποδοχής από αυτή που είχε το *Ταξίδι του ελέφαντα*, που μας πήγε ως τη Βραζιλία.

Χθες κατέθεσα εδώ μερικές προτάσεις θαυμασμού για τις υπέροχες εγκαταστάσεις του βιβλιοπωλείου Λιβραρία Κουλτούρα στο Σάο Πάολο. Επιστρέφω στο θέμα, κατά πρώτον για να αναφέρω, όπως δίκαια οφείλω, την εκθαμβωτική εντύπωση που βιώσαμε εκεί, η Πιλάρ κι εγώ, αλλά επίσης και για ορισμένους συλλογισμούς λιγότερο αισιόδοξους, που προκύπτουν από την αναπόφευκτη σύγκριση μεταξύ μιας σφριγηλότητας, που δεν ήταν μόνο εμπορική, γιατί ενέπλεκε την καλή διάθεση των πολυά-

ριθμων αγοραστών που ήταν παρόντες, σε αντίθεση με την αθεράτευτη θλίψη που στοιχειώνει τα δικά μας βιβλιοπωλεία, μολυσμένα από την ανεπαρκή επαγγελματική κατάρτιση και το χαμηλό επίπεδο της πλειοψηφίας εκείνων που δουλεύουν σ' αυτά. Η βιομηχανία πώλησης του βιβλίου στην αδελφή χώρα είναι σοβαρό πράγμα, καλά δομημένο, που, εκτός από τις δικές της αρετές, που δεν είναι λίγες, υπολογίζει στην υποστήριξη του κράτους, που για μας είναι αδιανόητη. Η βραζιλιάνικη κυβέρνηση είναι μεγάλος αγοραστής βιβλίων, ένα είδος δημόσιου «μαικήνα» που είναι πάντα έτοιμος ν' ανοίξει το πουγκί για να εφοδιάσει βιβλιοθήκες, να ενθαρρύνει εκδοτικές δραστηριότητες, να οργανώσει καμπάνιες για τη διάδοση της ανάγνωσης, που χαρακτηρίζονται, όπως είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω, από αποτελεσματικές διαφημιστικές στρατηγικές. Εντελώς το αντίθετο από αυτό που συμβαίνει στα λουζιτανικά μας εδάφη, που από πολλές απόψεις είναι ακόμη ακαλλιέργητα, περιμένοντας ένα σημάδι, ένα σχέδιο δράσης, κι επίσης, αν μου επιτρέπετε αυτή την εμπορευματική διατύπωση, μια επιταγή. Τα λεφτά, λέει η λαϊκή σοφία, αγοράζουν τα πεπόνια. Κι επίσης, τα βιβλία και άλλα αγαθά του πνεύματος, κύριε πρωθυπουργέ, που, ειδικά στα θέματα πολιτισμού, είστε διαρκώς κάπως αφηρημένος. Για κακό δικό μας.

3 Δεκεμβρίου

Ο ΣΟΛΟΜΩΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΕΙ ΣΤΟ ΜΠΕΛΕΜ

Σήμερα το απόγευμα ο ελέφαντας Σολομών θα επιστρέψει στο Μπελέμ. Δηλαδή η λογοτεχνική μορφή ήταν πεπρωμένο να παρουσιαστεί στο μέρος απ' όπου έφυγε ο πραγματικός ελέφαντας τον 16ο αιώνα για τη Βιέννη της Αυστρίας, με σταθμούς σε Καστέλο Ροντρίγκο, Βαγιαδολίδ, Ρόζας, Γένοβα, Πάδοβα και άλλες τοποθεσίες μέχρι να διασχίσει τις Άλπεις και να τελειώσει τις μέρες του στην αυλή του Μαξιμιλιανού.

Ο συγγραφέας Αντόνιο Μέγκα Φερέιρα και ο καθηγητής, επίσης συγγραφέας, Μανουέλ Μαρία Καρβάλιο θα επιφορτιστούν να διευθύνουν τη συζήτηση που έχει ως κεντρικό θέμα το βιβλίο, διόλου όμως δεν θα παραξενευτώ αν αναπτύξει και άλλα ζητήμα-

τα που απασχολούν και τους τρεις μας, γιατί βρίσκονται, όπως λένε κάποιοι δημοσιογράφοι, στην καθημερινή ατζέντα. Ναι, δεν θα με πείραζε η παρουσίαση του ελέφαντα να χρησιμεύσει για να μιλήσουμε για τον κόσμο, τον κόσμο που σκίστηκε απ' τα πολλά μπάλωματα, γιατί από την εποχή του ελέφαντα Σολομώντα μέχρι σήμερα, παρότι εφικτά, δεν κατάφεραν να κρατήσουν τα καλύτερα που θέλαμε. Για να γλιτώσουμε απ' τη νύχτα που μας πλησιάζει.

4 Δεκεμβρίου

ΠΡΟΣ ΚΑΘΕ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΜΕΝΟ

Παρουσίασα το *Ταξίδι του ελέφαντα* στη Λισαβόνα και άδραξα την ευκαιρία για να πω πως στο κεφάλι μου τριγουρίζει ένα καινούργιο βιβλίο. Ουφ!

4 Δεκεμβρίου

ΣΑΒΙΑΝΟ

Πριν πολλά χρόνια στη Νάπολη, περνώντας από τους δρόμους εκείνους όπου τα πάντα μπορούν να συμβούν, κίνησε την περιέργειά μου ένα καφέ που από την όψη έμοιαζε να είχε ανοίξει τις πόρτες του μόλις πριν λίγες μέρες. Τα ξύλα ήταν ανοιχτόχρωμα, οι επενδύσεις αστραφτερές, το πάτωμα καθαρό, εν ολίγοις πανηγύρι για τα μάτια αλλά και για την όσφρηση και τη γεύση, όπως απέδειξε ο εξαιρετικός καφές που μου σέρβιραν. Με ρώτησε το γκαρσόνι από πού ήμουν, του απάντησα εγώ πως ήμουν απ' την Πορτογαλία, κι εκείνος, με τη φυσικότητα ανθρώπου που προσφέρει μια χρήσιμη πληροφορία, είπε: «Αυτό εδώ είναι της Καμόρας». Κατειλημμένος εξαπίνης, περιορίστηκα να ξεστομίσω ένα «Α, ναι;» που δεν με εξέθετε σε τίποτα, αλλά που μου χρησίμεψε για να προσπαθήσω να διασκεδάσω την ξαφνική ανησυχία που ένιωσα στον οισοφάγο. Είχα μπροστά μου κάποιον που θα μπορούσε κανείς να δει ως απλό μισθοφόρο χωρίς ιδιαίτερες ευθύνες στην εγκληματική δράση των αφεντικών του, που όμως η λογική

συμβούλευε να δω με σύνεση και καχυποψία γι' αυτή την εκτός τόπου εγκαρδιότητα, μιας κι εγώ ήμουν ένας απλός περαστικός πελάτης που δεν μπορούσε να καταλάβει πώς μια εμφανώς ενοχοποιητική αποκάλυψη μπορούσε να παρουσιάζεται με το πιο συμπαθητικό χαμόγελο του κόσμου. Πλήρως, βγήκα έξω και, στο δρόμο πια, τάχυνα το βήμα μου λες και μια συμμορία πληρωμένων δολοφόνων οπλισμένων ως τα δόντια ετοιμαζόταν να με καταδιώξει. Μετά από τρεις ή τέσσερις γωνίες που έστριψα, άρχισα να ηρεμώ. Το γκαρσόνι στο καφέ μπορεί να ήταν ένας κακοποιός, αλλά λόγο να θέλει το κακό μου δεν είχε. Ήταν ξεκάθαρο πως αρκέστηκε απλώς να μου πει εκείνο που εγώ, ως κάτοικος αυτού του πλανήτη, είχα την υποχρέωση να το γνωρίζω, πως η Νάπολη, ολόκληρη, βρισκόταν στα χέρια της Καμόρας, πως η ομορφιά του κόλπου ήταν μια ψευδαισθητική κάλυψη και η ταραντέλα ένα πένθιμο εμβατήριο.

Τα χρόνια πέρασαν, όμως το επεισόδιο ποτέ δεν σβήστηκε απ' τη μνήμη μου. Και τώρα επιστρέφει σαν κάτι που το 'ζησα χθες, εκείνα τα ανοιχτόχρωμα ξύλα, η λάμψη των επενδύσεων, το συνένοχο χαμόγελο του υπαλλήλου, που δεν θα ήταν υπάλληλος αλλά διαχειριστής, άνθρωπος εμπιστοσύνης της Καμόρας, καμορίστας και ο ίδιος. Σκέφτομαι τον Ρομπέρτο Σαβιάνο, που απειλήθηκε με θάνατο επειδή έγραψε ένα βιβλίο που κατήγγελλε μια εγκληματική οργάνωση ικανή να απαγάγει μια ολόκληρη πόλη κι όποιον εκεί μένει, σκέφτομαι τον Ρομπέρτο Σαβιάνο, που αντί για βράβευση έχει το κεφάλι του υπό προθεσμία, κι αναρωτιέμαι αν θα ξυπνήσουμε κάποια μέρα απ' τον εφιάλτη που είναι η ζωή για εκείνους που καταδιώκονται επειδή λένε την αλήθεια, όλη την αλήθεια και μόνη την αλήθεια. Αισθάνομαι ταπεινός, σχεδόν ασήμαντος, μπροστά στην αξιοπρέπεια και το κουράγιο του συγγραφέα και δημοσιογράφου Ρομπέρτο Σαβιάνο, δάσκαλου ζωής.

9 Δεκεμβρίου

CALLE SANTA FÉ

Ο δρόμος υπάρχει, βρίσκεται στο Σαντιάγο της Χιλής. Εκεί οι χαφιέδες του Πινοσέτ περικύκλωσαν ένα ισόγειο σπίτι όπου ζού-

σαν (μάλλον θα έλεγε κανείς κατέφυγαν) η Κάρμεν Καστίγιο και ο σύντροφός της στη ζωή και την πολιτική δράση, Μιγκέλ Ενρίκες, κύριος διαχειριστής του MIR, ακρωνύμιο του Movimiento da Izquierda Revolucionario,* που είχε υποστηρίξει και συνεργαστεί με τον Σαλβαδόρ Αλιέντε και τώρα ήταν στόχος καταδίωξης της στρατιωτικής εξουσίας που είχε προδώσει τη δημοκρατία και ετοιμαζόταν να ιδρύσει μια από τις φοβερότερες δικτατορίες που είχε τη δυστυχία να γνωρίσει η Νότια Αμερική. Ο Μιγκέλ Ενρίκες δολοφονήθηκε, σοβαρά τραυματίστηκε η Κάρμεν Καστίγιο, που ήταν έγκυος. Πολλά χρόνια αργότερα η Κάρμεν έρχεται να θυμηθεί και να ανασυστήσει τις μέρες εκείνες σ' ένα ντοκιμαντέρ εντυπωσιακής ειλικρίνειας και ρεαλισμού που είχαμε το προνόμιο να δούμε απόψε στο σινεμά Κινηκ. Ντοκιμαντέρ που είναι ταυτόχρονα, χάρη στη γνώση και την ευαισθησία της σκηνοθέτιδάς του, κινηματογράφος υψηλότητας ποιότητας. Θα τα ξαναπούμε λοιπόν.

10 Δεκεμβρίου

Φ Ο Ρ Ο Σ Τ Ι Μ Η Σ

Σήμερα η συνάντηση είναι στο Σπίτι του Αλεντέζου, στις 6 το απόγευμα. Όπως αναφέρεται και στον τίτλο, πρόκειται για φόρο τιμής. Φόρο τιμής σε ποιον; Σε κανέναν ιδιαιτέρως, αφού αφορά στα ίδια τα Πορτογαλικά Γράμματα στην ολότητά τους, από το Α ως το Ω σαν να λέμε, που θα τιμηθούν σε μια τελετή τραγουδιού και ανάγνωσης που ανέλαβαν είκοσι συγγραφείς, ηθοποιοί και δημοσιογράφοι, οι οποίοι γενναιόδωρα διέθεσαν το χρόνο και το ταλέντο τους στην υπηρεσία μιας ιδέας που γεννήθηκε στο Ίδρυμα. Η μέρα που επιλέχθηκε, η 10η Δεκεμβρίου 2008, μνημονεύει την απονομή του Βραβείου Νόμπελ σε έναν Πορτογάλο συγγραφέα ο οποίος, στην ομιλία ευχαριστίας, θεώρησε πως έπρεπε να μοιραστεί τη διάκριση όχι μόνο με τους σύγχρονους του συγγραφείς, χωρίς εξαίρεση, αλλά και με αυτούς που προηγήθηκαν, εκείνους που, σύμφωνα με τη ρήση του Καμões, ελευθερώ-

* Επαναστατικό Κίνημα της Αριστεράς. (Σ.τ.Μ.)

θηκαν απ' το νόμο του θανάτου. Θα διαβαστούν και θα τραγουδηθούν κείμενα των ακόλουθων δημιουργών: Αντέρο ντε Κεντάλ, Πάτερ Αντόνιο Βιέρρα, Βιτορίνο Νεμέζιο, Ζοζέ Καρδόζο Πίρες, Ρούι Μπέλο, Σοφία ντε Μέλο Μπρέινερ, Πέδρο Όμεμ ντε Μέλο, Μιγκέλ Τόργκα, Έσα ντε Κεϊρός, Νατάλια Κορέια, Νταβίντ Μουράο-Φερέιρα, Τεϊσέιρα ντε Πασκοάες, Ραούλ Μπραντάο, Φερνάντο Πεσσόα, Ζόρζε ντε Σένα, Ακίλινο Ριμπέιρο, Αλμείντα Γκαρέτ, Λουίς ντε Καμόες, Κάρλος ντε Ολιβέιρα και Φερνάντο Ναμόρα. Ένα αληθινό πανόραμα τιμής που θα πρέπει να μας τιμά όλους.

11 Δεκεμβρίου

ΜΠΑΛΤΑΣΑΡ ΓΚΑΡΘΟΝ (1)

Παρά τον τραχύ καιρό, με βροχή κατά διαστήματα και κρύο, ο κινηματογράφος ήταν γεμάτος. Η Κάρμεν Καστίγιο φοβόταν πως οι δύομισι ώρες της προβολής του ντοκιμαντέρ της θα αποθάρρυναν τελικά την παρακολούθησή του, αυτό όμως δεν συνέβη. Ούτε ένας άνθρωπος δεν σηκώθηκε να φύγει, και στο τέλος, με τους θεατές παραδομένους στη δύναμη των εικόνων και των συνταρακτικών μαρτυριών των μελών του MIR που επέζησαν της δικτατορίας, η Κάρμεν χειροκροτήθηκε από το όρθιο κοινό. Εμείς, του Ιδρύματος, είμαστε περήφανοι γι' αυτό το κοινό. Εμπιστοσύνη υπήρχε, αλλά η πραγματικότητα ξεπέρασε τις πιο αισιόδοξες προβλέψεις.

Την ώρα που γράφω περισσότερα από διακόσιες χιλιάδες αντίτυπα της *Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων* κυκλοφορούν στα χέρια ισάριθμων αναγνωστών των εφημερίδων *Ντιάριο ντε Νοτίσιας* της Λισαβόνας και *Ντιάριο ντε Νοτίσιας* του Πόρτο. Και σήμερα, 11 του μηνός, θα είναι η σειρά του Μπαλτάσαρ Γκαρθόν, που έρχεται επί τούτου από τη Μαδρίτη για να μιλήσει για τα ανθρώπινα δικαιώματα, για τη Χιλή και το Γκουαντάναμο. Όπως ακριβώς το αφιέρωμα στα Πορτογαλικά Γράμματα που πραγματοποιήθηκε το απόγευμα με μεγάλη επιτυχία, η συνέντευξη του Γκαρθόν θα γίνει στο Σπίτι του Αλεντέζου, στις 18:00. Είναι καλή ευκαιρία για να μάθουμε. Μάλιστα, για να μάθουμε.

12 Δεκεμβρίου

ΜΠΑΛΤΑΣΑΡ ΓΚΑΡΘΟΝ (2)

Ο δικαστής Μπαλτάσαρ Γκαρθόν άφησε φεύγοντας απ' τη Λισαβόνα ένα μάθημα γι' αυτό που είναι ή θα έπρεπε να είναι το Δίκαιο. Η αλήθεια είναι πως, με τη στενή έννοια, αυτό για το οποίο μίλησε στην εκδήλωση που διοργάνωσε το Ίδρυμα ήταν η Δικαιοσύνη. Και με την κοινή της σημασία: για τα αδικήματα που δεν μπορούν να μένουν ατιμώρητα, για τα θύματα που θα πρέπει να δικαιώνονται, για τα δικαστήρια που θα πρέπει να σηκώσουν το χαλί και να κοιτάξουν τι υπάρχει κάτω απ' τον τρόμο. Γιατί πολλές φορές κάτω απ' τον τρόμο υπάρχουν οικονομικά συμφέροντα, αδικήματα που έχουν ξεκάθαρα αναγνωριστεί και διαπράχθηκαν από συγκεκριμένα άτομα και ομάδες που δεν μπορούν να αγνοούνται σε κράτη που αυτοαποκαλούνται δικαίου. Ποιος ξέρει αν οι υπεύθυνοι για τα εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας, γιατί δεν ξέρω πώς αλλιώς να ονομάσω αυτή τη διεθνή οικονομική και χρηματοοικονομική κρίση, δεν θα καταλήξουν να δικαστούν, όπως έγινε με τον Πινοτσέτ ή τον Βιντέλα ή άλλους τρομερούς δικτάτορες που τόσο πόνο σκόρπισαν; Ποιος ξέρει;

Ο δικαστής Μπαλτάσαρ Γκαρθόν μάς έδωσε να καταλάβουμε πόσο σπουδαίο είναι να μην υποπέσουμε μία φορά στην κακία για να μη γίνουμε για πάντα κακοποιοί. Όποιος ποδοπατά μια φορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, στο Γκουαντάναμο, για παράδειγμα, πετά απ' το παράθυρο χρόνια δικαίου και νομιμότητας. Δεν μπορεί κανείς να είναι συνένοχος στο διεθνές χάος με το οποίο η διαχείριση Μπους μόλυνε τον μισό κόσμο. Ούτε οι κυβερνήσεις ούτε οι πολίτες.

Ένα πολυπληθές και προσηλωμένο ακροατήριο παρακολούθησε τις παρεμβάσεις του δικαστή με σεβασμό και προσοχή. Και χειροκρότησε όχι σαν ν' άκουγε την αποκάλυψη της αλήθειας, αλλά την ενεργή φωνή που χρειάζεται ο κόσμος για να μην πέσει στην ανοχή της αισχύνης.

Το Ίδρυμα είναι ευχαριστημένο: κάναμε ό,τι μπορούσαμε για να θυμίσουμε πως υπάρχει μια *Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, πως αυτά δεν γίνονται σεβαστά και πως οι πολίτες χρειάζεται να απαιτήσουν να μη γίνουν νεκρό γράμμα. Ο Μπαλ-

τάσαρ Γκαρθόν εκπλήρωσε το δικό του μέρος και το έκανε με τρόπο ξεκάθαρο σήμερα το απόγευμα στη Λισαβόνα, και μετά απ' αυτό εμείς μόνο να τον συγχαρούμε μπορούμε.

15 Δεκεμβρίου

Μ Π Ο Ρ Χ Ε Σ

Η Μαρία Κοντάμα ήρθε ξανά στην Πορτογαλία, αυτή τη φορά για να παρευρεθεί στα εγκαίνια ενός μνημείου για τον Χόρχε Λουίς Μπόρχες. Υπήρχε αρκετό κοινό στο Ζαρντίν Άρκο ντου Σέγκου,* όπου εγκαταστάθηκε το μνημείο. Μια φιλαρμονική μπάντα έπαιξε τον ύμνο της Αργεντινής και, επίσης, όχι τον εθνικό ύμνο της Πορτογαλίας, αλλά τον ύμνο της *Μαρίας της Πηγής*, μουσική έκφραση της επανάστασης που πήρε αυτό το όνομα γύρω στο 1846-1847 και που σήμερα ακόμα συνεχίζει να παίζεται σε πολιτικές και στρατιωτικές εκδηλώσεις. Το μνημείο είναι απλό, ένα κάθετο μπλοκ γρανίτη άριστης ποιότητας στο οποίο ανοίγει ένα κενό όπου ένα επίχρυσο χέρι, άμεσο καλούπι του δεξιού χεριού του Χόρχε Λουίς Μπόρχες, κρατά ένα στυλό. Είναι απλό, υποβλητικό, πολύ προτιμότερο από μια προτομή όπου θα κουραζόμασταν αναζητώντας ομοιότητες. Αυτοσχεδίασα μερικές λέξεις για τον συγγραφέα των *Ιστοριών*,** τον οποίο εξακολουθώ να θεωρώ ως τον επινοητή της εικονικής λογοτεχνίας, της λογοτεχνίας εκείνης που μοιάζει να έχει αποσπαστεί από την πραγματικότητα για να αποκαλύψει καλύτερα τα αόρατα μυστήριά της. Ήταν ένα ωραίο μεσημέρι. Κι η Μαρία Κοντάμα ήταν ευτυχής.

16 Δεκεμβρίου

Τ Ο Τ Ε Λ Ι Κ Ο Χ Τ Υ Π Η Μ Α

Το γέλιο έρχεται αυτόματο. Όταν βλέπει κανείς τον πρόεδρο των ΗΠΑ να ζαρώνει πίσω απ' το μικρόφωνο ενώ ένα παπούτσι πε-

* Κατά λέξη: Κήπος της Αψίδας του Τυφλού. (Σ.τ.Μ.)

** Στα ελληνικά από τις εκδόσεις Ερμής σε μετάφραση Κάτιας Ουίλσον. (Σ.τ.Μ.)

τά πάνω απ' το κεφάλι του, αυτή είναι μια θαυμάσια άσκηση για τους μυς του προσώπου που κυβερνούν το γέλιο. Ο άνθρωπος αυτός, διάσημος για την αβυσσαλέα του άγνοια και τα διαρκή γλωσσολογικά του απόκοτα, πολλές φορές μάς έκανε να γελάσουμε τα τελευταία οκτώ χρόνια. Ο άνθρωπος αυτός, επίσης διάσημος για άλλους λόγους, λιγότερο ελκυστικούς, πείσμων παρανοϊκός, μας έδωσε χιλιάδες αιτίες για να τον αντιπαθήσουμε, εκείνον και τους ακολούθους του, συνένοχους στο ψεύδος και τη δολοπλοκία, διαστραμμένα μυαλά που μετέτρεψαν τη διεθνή πολιτική σε τραγική φάρσα και την απλή αξιοπρέπεια σε μέγιστο στόχο του απόλυτου χλευασμού. Πραγματικά, ο κόσμος, παρά το αποκαρδιωτικό θέαμα που παρουσιάζει καθημερινά, δεν άξιζε έναν Μπους. Τον είχαμε όμως και τον ανεχτήκαμε, σε σημείο τέτοιο ώστε η νίκη του Μπαράκ Ομπάμα να θεωρηθεί από πολύ κόσμο ως ένα είδος θείας δίκης. Όψιμη, όπως το συνηθίζει να είναι η δικαιοσύνη, αλλά και οριστική. Τελικά όμως δεν ήταν έτσι, έλειπε το τελικό χτύπημα, έλειπαν ακόμα εκείνα τα παπούτσια που ένας δημοσιογράφος της ιρακινής τηλεόρασης πέταξε στην ψεύτικη και ξεδιάντροπη βιτρίνα που είχε μπροστά του και που μπορούν να εννοηθούν με δύο τρόπους: ή τα παπούτσια έπρεπε να είχαν μέσα και τα πόδια και ο στόχος του χτυπήματος να ήταν το στρογγυλό εκείνο μέρος του σώματος που δεν είναι πια πλάτη, ή ότι ο Μουταζέμ αλ Καϊντί (ας γραφτεί το όνομά του για λόγους υστεροφημίας) βρήκε τον πιο συνοπτικό και αποτελεσματικό τρόπο να εκφράσει την περιφρόνησή του. Με τη γελοιοποίηση. Μια-δυο κλοτσιές επίσης δεν θα ήταν άσχημες, αλλά το γελοίο είναι παντοτινό. Ψηφίζω το γελοίο.

17 Δεκεμβρίου

Λ Ε Ξ Ε Ι Σ

Δεν μπορεί να υπάρξει συνέντευξη τύπου χωρίς λέξεις, συνήθως πολλές, κάποιες φορές παραπανίσιες. Η Πιλάρ επιμένει να μου συστήνει να δίνω απαντήσεις σύντομες, συνθετικές διατυπώσεις που μπορούν να συγκεντρώσουν μακρές ομιλίες που εκεί θα ήταν εκτός τόπου. Έχει δίκιο, η φύση μου όμως είναι άλλη. Πιστεύω

πως κάθε λέξη χρειάζεται πάντα τουλάχιστον άλλη μία για να τη βοηθήσει να εξηγηθεί. Το όλο πράγμα έφτασε μάλιστα σε τέτοιο σημείο ώστε, εδώ και καιρό, άρχισα να προκαταβάλω τις ερωτήσεις που υποτίθεται θα μου κάνουν, διεργασία που διευκολύνεται από προηγούμενη γνώση που έχω συσσωρεύσει σε σχέση με το είδος των ερωτήσεων που συνήθως ενδιαφέρουν περισσότερο τους δημοσιογράφους. Το διασκεδαστικό της υπόθεσης είναι η ελευθερία που αποκτώ όταν ξεκινώ μια τέτοια έκθεση. Δίχως να χρειάζεται να ανησυχώ για τα θεματικά πλαίσια αναφοράς που κάθε συγκεκριμένη ερώτηση μπορεί να θέτει, παρότι ίσως να μην είναι αυτή η ξεκάθαρη πρόθεσή της, ρίχνω την πρώτη λέξη, και τη δεύτερη, και την τρίτη, σαν πουλιά που τους άνοιξαν την πόρτα του κλουβιού, χωρίς να καλοξέρω, ή μάλλον χωρίς καθόλου να ξέρω, πού θα με πάνε. Το να μιλώ γίνεται τότε περιπέτεια, η επικοινωνία μετατρέπεται σε μεθοδική αναζήτηση ενός δρόμου που οδηγεί σε όποιον είναι εκεί και αφουγκράζεται, έχοντας πάντα υπόψη πως η επικοινωνία δεν είναι ποτέ οριστική και στιγμιαία, ότι πολλές φορές χρειάζεται να γυρίσει κανείς πίσω για να διευκρινίσει αυτό που διατυπώθηκε περιληπτικά. Αλλά το πιο ενδιαφέρον σε όλο αυτό είναι ν' ανακαλύπτω ότι στο λόγο αυτόν, αντί να περιοριστώ να φωτίζω και να δίνω ορατότητα σε αυτό που ο ίδιος νόμιζα πως ήξερα σε σχέση με τη δουλειά μου, αδιακρίτως τελικά αποκαλύπτεται το κρυφό, η διαίσθηση ή το προαίσθημα μόνο, που ξαφνικά μετατρέπεται σε μια αδιάψευστη διαπίστωση όπου πρώτος εγώ εκπλήσομαι, σαν να βρισκόμουν στο σκοτάδι και μόλις άνοιξα τα μάτια στο ξαφνικό φως. Εντέλει μαθαίνω με τις λέξεις που λέω. Ιδού ένα καλό συμπέρασμα, ίσως το καλύτερο, γι' αυτή την ομιλία. Επιτέλους σύντομη.

18 Δεκεμβρίου

ΕΚΔΟΤΕΣ

Ο Βολταίρος δεν είχε λογοτεχνικό πράκτορα. Δεν είχε ούτε εκείνος, ούτε κανένας άλλος συγγραφέας του καιρού του και πολλών ακόμα καιρών. Ο λογοτεχνικός πράκτορας απλώς δεν υπήρχε. Η συναλλαγή, αν θέλουμε να το πούμε έτσι, λειτουργούσε με δύο

και μόνο συνομιλητές, το συγγραφέα και τον εκδότη. Ο συγγραφέας είχε το έργο, ο εκδότης τα μέσα να το δημοσιεύσει, κανένας ενδιάμεσος μεταξύ τους. Ήταν η εποχή της αθωότητας. Αυτό δεν σημαίνει πως ο λογοτεχνικός πράκτορας υπήρξε και συνεχίζει να είναι το φίδι του πειρασμού που γεννήθηκε για να διαφθείρει την αρμονία ενός παραδείσου που, αληθινά, δεν υπήρξε ποτέ. Ωστόσο, αμέσως ή εμμέσως, ο λογοτεχνικός πράκτορας ήταν το αυγό που γέννησε η εκδοτική βιομηχανία όταν άρχισε να απασχολείται πολύ περισσότερο με την ανακάλυψη μιας αλυσίδας μπεστ σέλερ παρά με την έκδοση και διάδοση αξίων έργων. Οι συγγραφείς, άνθρωποι εν γένει αφελείς που εύκολα εξαπατούνται από τον λογοτεχνικό πράκτορα του είδους τσακάλι ή καρχαρίας, τρέχουν ξοπίσω από ογκώδεις προκαταβολές και παγκόσμιες προωθήσεις σαν να εξαρτιόταν απ' αυτό η ζωή τους. Αλλά δεν είναι έτσι. Μια προκαταβολή είναι απλώς μια πληρωμή επί πιστώσει και, όσο για την προώθηση, όλοι έχουμε την υποχρέωση να ξέρουμε, από εμπειρία, πως οι πραγματικότητες υπολείπονται σχεδόν πάντα των προσδοκιών.

Οι συλλογισμοί αυτοί δεν είναι παρά ακόμα ένα ταπεινό σχόλιο στην εξαιρετική ομιλία που έδωσε ο Μπασίλιο Μπαλτάσαρ στα τέλη Νοεμβρίου στο Μεξικό, με τον τίτλο «Ο επιθυμητός θάνατος του εκδότη», σε συνέχεια μιας άλλης συνέντευξης που έδωσε στην *El País* ο διάσημος λογοτεχνικός πράκτορας Άντριου Γουάιλι. Διάσημος, λέω, αν και όχι πάντα για τον καλύτερο λόγο. Δεν θα τολμούσα, ούτε θα ήταν αυτός ο κατάλληλος χώρος, να συνοψίσω τις εμβριθείς αναλύσεις του Μπασίλιο Μπαλτάσαρ με αφετηρία την άνοη δήλωση του εν λόγω Γουάιλι ότι «ο εκδότης είναι ένα τίποτα, τίποτα...», που μου θυμίζει τα λόγια του Ρολάν Μπαρτ όταν ανήγγελλε το θάνατο του συγγραφέα... Εντέλει ο συγγραφέας δεν πέθανε, και η επάνοδος του εκδότη που αγαπά τη δουλειά του βρίσκεται στα χέρια του εκδότη, αν το θελήσει. Κι επίσης στα χέρια των συγγραφέων, στους οποίους συστήνω θερμά την ανάγνωση της ομιλίας του Μπασίλιο Μπαλτάσαρ, που θα πρέπει να δημοσιευτεί, και την παρόμοιή της συζήτηση.

22 Δεκεμβρίου

Γ Α Ζ Α

Το ακρωνύμιο ΟΗΕ, όλος ο κόσμος το ξέρει, σημαίνει Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, δηλαδή, υπό το φως της πραγματικότητας, τίποτα ή πολύ λίγα. Ας το πουν κι οι Παλαιστίνιοι της Γάζας, που σιγά σιγά τους εξαντλούνται τα τρόφιμα, ή εξαντλήθηκαν ήδη, γιατί έτσι το επέβαλε ο ισραηλινός αποκλεισμός, αποφασισμένος, κατά τα φαινόμενα, να καταδικάσει σε πείνα τους 750.000 ανθρώπους που είναι εκεί εγγεγραμμένοι ως πρόσφυγες. Δεν υπάρχει ούτε ψωμί, το αλεύρι τελείωσε, και το ελαιόλαδο, οι φακές και η ζάχαρη προς τα εκεί οδεύουν. Από τις 9 Δεκεμβρίου τα φορτηγά του ΟΗΕ, φορτωμένα με τρόφιμα, περιμένουν να τους επιτρέψει ο ισραηλινός στρατός την είσοδο στη Λωρίδα της Γάζας, μια άδεια που και πάλι θα τους αρνηθούν ή θα την καθυστερήσουν μέχρι την έσχατη απελπισία και την έσχατη εξάντληση των Παλαιστινίων που λιμοκτονούν. Ηνωμένα Έθνη; Ηνωμένα; Υπολογίζοντας στη διεθνή συνενοχή ή τη δειλία, το Ισραήλ περιγελά συστάσεις, αποφάσεις και διαμαρτυρίες, κάνει ό,τι καταλαβαίνει, όταν το καταλαβαίνει και όπως το καταλαβαίνει. Φτάνει στο σημείο να εμποδίζει την είσοδο βιβλίων και μουσικών οργάνων σαν να επρόκειτο για προϊόντα που βάζουν σε κίνδυνο την ασφάλεια του Ισραήλ. Αν η γελοιότητα σκότωνε, δεν θα έμενε όρθιος ούτε ένας Ισραηλινός πολιτικός, ούτε ένας Ισραηλινός στρατιώτης, οι ειδικοί αυτοί στη σκληρότητα, οι διδάκτορες στην περιφρόνηση που κοιτάζουν τον κόσμο απ' την κορυφή της αφερέγγυότητας που είναι η βάση της εκπαίδευσής τους. Καταλαβαίνουμε καλύτερα τον βιβλικό θεό όταν γνωρίζουμε τους οπαδούς του. Ο Ιεχωβάς, ή Γιαχβέ, ή όπως τον λένε, είναι ένας θεός μνησίκακος και άγριος που οι Ισραηλινοί κρατούν διαρκώς επίκαιρο.

23 Δεκεμβρίου

Ε Ν Α Χ Ρ Ο Ν Ο Μ Ε Τ Α

«Πέθανα» τη νύχτα της 22ας Δεκεμβρίου 2007, στις τέσσερις τα ξημερώματα, για να «αναστηθώ» εννιά ώρες αργότερα. Μια συνολι-

κή οργανική κατάρρευση, μια διακοπή των λειτουργιών του σώματος, με οδήγησαν στο τελευταίο κατώφλι της ζωής, εκεί όπου είναι πια πολύ αργά για αποχαιρετισμούς. Δεν θυμάμαι τίποτα. Η Πιλάρ ήταν εκεί, ήταν επίσης και η Μαρία, η κουνιάδα μου, κι οι δυο τους μπροστά σ' ένα αδρανές σώμα, εγκαταλεημένο απ' όλες του τις δυνάμεις κι απ' όπου το πνεύμα έμοιαζε να απουσιάζει, γιατί περισσότερο θύμιζε πια αμετάκλητο πτώμα παρά έμβιο ον. Εκείνες μου διηγούνται σήμερα πώς ήταν εκείνες οι ώρες. Η Άνα, η εγγονή μου, έφτασε το απόγευμα της ίδιας μέρας, η Βιολάντε την επομένη. Ο πατέρας και παππούς τους ήταν ακόμα σαν μια ωχρή φλόγα κεριού που απειλούσε να σβηστεί στο φύσημα της ίδιας του της αναπνοής. Έμαθα αργότερα πως το σώμα μου επρόκειτο να εκτεθεί στη βιβλιοθήκη, περιτριγυρισμένο από βιβλία, και, ως το πούμε έτσι, άλλα λουλούδια. Γλίτωσα. Ένας χρόνος ανάληψης, αργής, πολύ αργής, όπως με προειδοποίησαν οι γιατροί ότι θα ήταν, μου έδωσε πίσω την υγεία μου, την ενέργεια, την οξύτητα της σκέψης, μου επέστρεψε επίσης το παγκόσμιο αυτό φάρμακο, τη δουλειά. Με κατεύθυνση όχι προς το θάνατο, αλλά προς τη ζωή, έκανα το δικό μου «ταξίδι του ελέφαντα», και να με εδώ. Στις υπηρεσίες σας.

24 Δεκεμβρίου

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ

Χριστούγεννα. Χιονίζει στην επαρχία
Σε σπίτια στριμωγμένα
ένα συναίσθημα συντηρεί
συναισθήματα παλιά.

Καρδιά αντίθετη στον κόσμο,
πώς η οικογένεια είναι αλήθεια!
Η σκέψη μου είναι βαθιά,
γι' αυτό και νιώθω νοσταλγία.

Και πόσο είναι ανώφελα λευκό
το τοπίο που δεν γνωρίζω,
ιδωμένο πίσω απ' το τζάμι
του σπιτιού που ποτέ δεν θ' αποκτήσω!

Φερνάντο Πεσσόα

25 Δεκεμβρίου

Δ Ε Ι Π Ν Ο

Πριν πολλά χρόνια, πίσω στο 1993, έγραψα στα *Τετράδια του Λανθαρότε* μερικές λέξεις που ευαρέστησαν μερικούς θεολόγους της από δω πλευράς της Ιβηρικής, ειδικότερα τον Χουάν Χοσέ Ταμάγιο, που από τότε, γενναιόδωρα, μου χάρισε τη φιλία του. Ήταν οι εξής: «Ο Θεός είναι η σιωπή του σύμπαντος, και ο άνθρωπος η κραυγή που δίνει νόημα σ' αυτή τη σιωπή». Ας αναγνωρίσουμε πως δεν είναι κακή η διατύπωση της σκέψης, με *quantum satis* ποίησης, την ελαφρώς προκλητική της πρόθεση και το υπονοούμενο ότι οι άθεοι είναι καθ' όλα ικανοί να περιπλανηθούν στους κακοτράχαλους δρόμους της θεολογίας, έστω της απολύτως στοιχειώδους. Τις μέρες αυτές που γιορτάζεται η γέννηση του Χριστού μού ήρθε ακόμα μια ιδέα, ίσως ακόμα πιο προκλητική, θα έλεγα επαναστατική ακόμα, και που με ελάχιστες λέξεις διατυπώνεται. Ιδού. Αν είναι αλήθεια πως ο Ιησούς, στον μυστικό δείπνο, είπε στους μαθητές, αναφερόμενος στο ψωμί και στο κρασί που βρίσκονταν πάνω στο τραπέζι: «Ιδού το σώμα μου, ιδού το αίμα μου», θα ήταν τότε εύλογο να συμπεράνουμε πως τα αναρίθμητα δείπνα, τα γαργαντουικά φαγοπότια, τα ομηρικά μπουχτίσματα στα οποία τόσα εκατομμύρια στομάχια χρειάζεται να φτάσουν για να ξεγελάσουν τους κινδύνους μιας μοιραίας συμφοράς, δεν είναι παρά το πολυπληθές αντίγραφο, ταυτοχρόνως πραγματικό και συμβολικό, του μυστικού δείπνου: οι πιστοί τρέφονται με το θεό τους, τον κατασπαράζουν, τον χωνεύουν, τον εξαφανίζουν, μέχρι τα επόμενα Χριστούγεννα, μέχρι το επόμενο δείπνο, στην τελετουργία μιας υλικής και μυστικιστικής πείνας ανικανοποίητης πάντα. Για να δούμε τώρα τι θα πουν οι θεολόγοι.

29 Δεκεμβρίου

Κ Ο Υ Ν Ι Α Δ Ο Ι

Είναι τέλειοι. Τέλος πάντων, σχεδόν. Μιλάνε δυνατά και χωρίς ανάπαυση, παθιάζονται με τη συζήτηση για τη συζήτηση, είναι πολλές φορές φανατικοί, βίαιοι στα λόγια, στον τρόπο περισσό-

τερο παρά στο περιεχόμενο πάντως. Οι γυναίκες, που είναι πέντε, κάνουν εξίσου θόρυβο, αν όχι και περισσότερο από τους άντρες, που είναι δέκα. Για τους μεν και για τις δε κανένα θέμα ποτέ δεν έχει συζητηθεί αρεκτά. Ποτέ δεν τα παρατάνε. Η προφορά της Γρανάδας κάνει συχνά ακατάληπτα αυτά που λένε. Δεν έχει σημασία. Παρότι έχω τις αμφιβολίες μου, διαβεβαιώνουν ότι κατανοούν ο ένας τον άλλον απολύτως. Έχουν μια ιδιαίτερη αίσθηση του χιούμορ που πολλές φορές με ξεπερνά και που συχνά με κάνει να παραμιλάω ρωτώντας πού είναι το αστείο. Οι γαμπροί και οι νύφες, οι σύζυγοι, ομάδα στην οποία κι εγώ περιλαμβάνομαι, παρακολουθούν κατάπληκτοι και, καθώς δεν μπορούν να τους νικήσουν, τελικά ενώνονται μαζί τους στη χορωδία, εκτός από κάποια σπάνια περίπτωση που θα προτιμήσει τη διακριτική σιωπή. Στα είκοσι χρόνια ποτέ δεν είδα από κάποια απ' αυτές τις συζητήσεις να προκύψει ένας τσακωμός, μια σύγκρουση που να χρειάζεται οικογενειακό συμβούλιο και συμφιλίωση. Όσο κι αν βρέχει κι αστραφάει, στο τέλος ο ουρανός είναι πάντα καθαρός από σύννεφα. Τέλειοι μπορεί να μην είναι, είναι όμως καλοί άνθρωποι.

30 Δεκεμβρίου

B I B Λ I O

Έχω καταπιαστεί μ' ένα καινούργιο βιβλίο. Όταν, μέσα σε μια κουβέντα, αφήνω να πέσει η είδηση, η ερώτηση που μου κάνουν είναι αναπόφευκτη (μου την έκανε κι ο ανιψιός μου ο Όλμο χθες): και ποιος θα είναι ο τίτλος; Η πιο βολική λύση για μένα θα ήταν ν' απαντήσω πως ακόμα δεν τον έχω, πως θα χρειαστεί να φτάσω ως το τέλος για ν' αποφασίσω ανάμεσα στις επιλογές που θα μου προκύψουν (αν υποθέσουμε ότι θα γίνει έτσι) στη διάρκεια της δουλειάς μου. Βολική οπωσδήποτε, αλλά ψεύτικη. Η αλήθεια είναι πως δεν είχε ακόμα γραφτεί καν η πρώτη αράδα του βιβλίου κι εγώ ήδη ήξερα, εδώ και τρία χρόνια σχεδόν (όταν ενέσκηψε η ιδέα), πώς θα το έλεγαν. Θα ρωτήσει κανείς: προς τι τόση μυστικότητα; Γιατί η λέξη του τίτλου (είναι μόνο μία λέξη) θα διηγόταν από μόνη της όλη την ιστορία. Συνηθίζω να λέω πως όποιος δεν έχει την υπομονή να διαβάσει τα βιβλία μου ας ρίξει τουλάχισ-

113

στον μια ματιά στα μότο τους, γιατί απ' αυτά θα τα μάθει όλα. Δεν ξέρω αν το βιβλίο που τώρα δουλεύω θα φέρει μότο. Ίσως όχι. Ο τίτλος του αρκεί.

31 Δεκεμβρίου

Ι Σ Ρ Α Η Λ

Δεν είναι άριστος οiwνός που ο μελλοντικός πρόεδρος των ΗΠΑ επαναλαμβάνει ξανά και ξανά, χωρίς να τρέμει η φωνή του, πως θα διατηρήσει με το Ισραήλ την «ειδική σχέση» που ενώνει τις δύο χώρες, συγκεκριμένα την άνευ όρων υποστήριξη που έχει παράσχει ο Λευκός Οίκος στην καταπιεστική πολιτική (το «καταπιεστική» δεν είναι αρκετό) με την οποία οι κυβερνώντες (και γιατί όχι επίσης οι κυβερνώμενοι;) Ισραηλινοί επιμένουν να τυραννούν με όλους τους τρόπους και τα μέσα τον παλαιστινιακό λαό. Αν τον Μπαράκ Ομπάμα δεν τον απωθεί να πίνει το τσάι του με δήμιους και εγκληματίες πολέμου, καλή του όρεξη, ας μην υπολογίζει όμως στην έγκριση των τίμιων ανθρώπων. Το έκαναν κι άλλοι συνάδελφοί του πρόεδροι παλιότερα, χωρίς να χρειαστούν άλλη δικαιολογία πέρα από την εν λόγω «ειδική σχέση» με την οποία δόθηκε κάλυψη στις τόσες ατιμίες που στήθηκαν κι απ' τις δυο χώρες ενάντια στα εθνικά δικαιώματα των Παλαιστινίων.

Στη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας του Μπαράκ Ομπάμα, είτε από προσωπικό βίωμα είτε από πολιτική στρατηγική, μπόρεσε να δώσει για τον εαυτό του την εικόνα ενός στοργικού πατέρα. Αυτό με κάνει να του προτείνω να διηγηθεί απόψε μια ιστορία στις κόρες του προτού αποκοιμηθούν, την ιστορία ενός πλοίου που μετέφερε τέσσερις τόνους με φάρμακα για να συνδράμουν την τρομερή υγειονομική κατάσταση του πληθυσμού της Γάζας, και πως το πλοίο αυτό, *Αξιοπρέπεια* το όνομά του, καταστράφηκε από μια επίθεση των δυνάμεων του ισραηλινού ναυτικού με το πρόσχημα πως δεν είχε άδεια για να αράξει στις ακτές τους (νόμιζα εγώ, ο αδαής εντέλει, πως οι ακτές της Γάζας ήταν παλαιστινιακές...). Κι ας μην εκπλαγεί αν κάποια απ' τις κόρες του, ή κι οι δυο μαζί εν χορώ, του πουν: «Μην κουράζεσαι, μπαμπά, ξέρουμε πια τι θα πει ειδική σχέση, έτσι λέγεται η συνενοχή στο έγκλημα».

Ιανουάριος 2009

5 Ιανουαρίου

ΠΛΑΣΤΙΓΓΑ

Άξιζε τον κόπο; Άξιζαν τον κόπο αυτά τα σχόλια, οι γνώμες, οι κριτικές; Έγινε ο κόσμος καλύτερος από πριν; Κι εγώ τι έγινα; Αυτό περίμενα; Ικανοποιημένος με τη δουλειά μου; Αν απαντήσω «ναι» σ' όλες αυτές τις ερωτήσεις, ή έστω και σε κάποιες απ' αυτές, θα είναι ξεκάθαρη επίδειξη ασυγχώρητης πνευματικής τυφλότητας. Κι αν απαντήσω «όχι» ανεξαιρέτως, τι μπορεί να είναι; Υπερβολική μετριοφροσύνη; Ή υπερβολική παραίτηση; Ή απλώς η συναίσθηση πως οποιοδήποτε ανθρώπινο έργο δεν είναι παρά σκιά που ωχριά του έργου που είχαμε προηγουμένως ονειρευτεί; Λένε πως ο Μιχαήλ Άγγελος, όταν τελείωσε τον *Μουσή* που βρίσκεται στη Ρώμη, στην Εκκλησία Σαν Πιέτρο ιν Βίνκολι, έδωσε μια σφυριά στο γόνατο του αγάλματος και φώναξε: «Μίλα!» Περιστό να πούμε πως ο Μωυσής δεν μίλησε. Ο Μωυσής ποτέ δεν μιλά. Έτσι κι αυτά που γράφτηκαν σ' αυτό εδώ το μέρος στη διάρκεια των τελευταίων μηνών δεν περιέχουν περισσότερες λέξεις ούτε πιο εύγλωττες απ' όσες μπόρεσαν να γραφτούν, ακριβώς εκείνες στις οποίες ο συγγραφέας θα ήθελε να ζητήσει, μουρμουρίζοντας μονάχα: «Μιλήστε, σας παρακαλώ, πείτε μου τι είστε, σε τι χρησιμεύσατε, αν χρησιμεύσατε σε κάτι». Σωπαίνουν, δεν απαντούν. Τι να κάνω λοιπόν; Η ανάκριση των λέξεων είναι το πεπρωμένο όσων γράφουν. Ένα άρθρο; Ένα χρονογράφημα; Ένα βιβλίο; Ας είναι, αφού το ξέρουμε πια πως ο Μωυσής δεν θ' απαντήσει.

6 Ιανουαρίου

ΣΑΡΚΟΖΙ, Ο ΑΝΕΥΘΥΝΟΣ

Ποτέ μου δεν εκτίμησα αυτό τον κύριο, και νομίζω πως από σήμερα και στο εξής θα τον εκτιμώ ακόμα λιγότερο, αν είναι δυνατόν. Κι αυτό συμβαίνει γιατί, όπως με ενημέρωσε μόλις το Διαδίκτυο, ο εν λόγω κύριος Σαρκοζί περιφέρεται σε αποστολή ειρήνης στα βασανισμένα χώματα της Παλαιστίνης, προσπάθεια αξιέπαινη που, με μια πρώτη ματιά, θ' άξιζε εγκώμια και ευχές για μέγιστη επιτυχία. Από τη δική μου πλευρά, όλα αυτά θα τα είχε αν δεν χρησιμοποιούσε, για άλλη μια φορά, την παλιά στρατηγική των δύο μέτρων και των δύο σταθμών. Σε μια ώθηση αξιοσημείωτης πολιτικής υποκρισίας, ο Σαρκοζί κατηγορεί τη Χαμάς ότι έχει διαπράξει ανεύθυνες και ασυγχώρητες πράξεις ρίχνοντας ρουκέτες στο έδαφος του Ισραήλ. Δεν θα είμαι εγώ αυτός που θα δώσει άφεση στη Χαμάς για τέτοιες πράξεις, εξάλλου, απ' ό,τι διαβάζω διαρκώς, τιμωρούνται από την απόλυτη σχεδόν αναποτελεσματικότητα της πολεμικής επιχείρησης, που το μόνο που πετυχαίνει είναι να φέρει ζημιές σε μερικά σπίτια και να γκρεμίσει μερικά τείχη. Ο κύριος Σαρκοζί δεν τα μασάει τα λόγια του, θα πρέπει να καταδικαστεί η Χαμάς. Με έναν όρο ωστόσο. Ότι τα δίκαια επικριτικά λόγια θα έχουν εξίσου εφαρμογή στα τρομερά εγκλήματα πολέμου που διαπράττονται από τον ισραηλινό στρατό και την αεροπορία, σε αδιανόητες διαστάσεις, ενάντια στον άμαχο πληθυσμό της Λωρίδας της Γάζας. Γι' αυτή την ντροπή ο κύριος Σαρκοζί φαίνεται πως δεν βρήκε στο Λαρούς του εκφράσεις κατάλληλες. Καημένη Γαλλία.

7 Ιανουαρίου

«NO NOS ABANDONES»*

Ο τίτλος είναι στα καστιλιάνικα γιατί έτσι ειπώθηκε η φράση. Αυτό το γραπτό θα μπορούσε να ονομαστεί και «Οι σιωπές του Μάρ-

* «Μη μας εγκαταλείψεις». (Σ.τ.Μ.)

κος», κι αυτό ξεκαθαρίζει τα πάντα. Η σημερινή κουβέντα αναφέρεται στον μυθικό, αν και πολύ πραγματικό, υποδιοικητή. Λίγους ανθρώπους θαύμασα στη ζωή μου τόσο, και από ελάχιστους περιμένα τόσα πολλά. Ποτέ δεν του το είπα, για τον απλό λόγο ότι αυτά τα πράγματα δεν λέγονται, τα νιώθει κανείς κι εκεί μένουν. Ζήτημα συστολής, φαίνεται. Όταν οι ζαπατίστας βγήκαν από τη Ζούγκλα Λακαντόνα για να φτάσουν στο Ζόκαλο* αφού διέσχισαν το μισό Μεξικό, εγώ βρισκόμουν εκεί, ένας μέσα σ' ένα εκατομμύριο. Ένωσα την ανάταση, τον παλμό της ελπίδας σ' όλο το κορμί, τη θέληση ν' αλλάξω για να γίνω καλύτερος, λιγότερο εγωιστής, πιο ικανός ν' αφήνομαι. Ο Μάρκος μίλησε, ονομάτισε όλες τις εθνότητες των Τσιάπας, και σε κάθε μία ήταν σαν να ξεσηκώθηκαν απ' τους τάφους οι στάχτες εκατομμυρίων Ινδιάνων και να ενσαρκώθηκαν ξανά. Δεν κάνω φτηνή λογοτεχνία, προσπαθώ αδέξια να βάλω σε λέξεις αυτό που καμία λέξη δεν μπορεί να εκφράσει: τη στιγμή που το ανθρώπινο γίνεται υπεράνθρωπο και, ταυτόχρονα, επιστρέφει στην πιο αγνή του ανθρωπιά.

Την επομένη, σε μια ταπεινή πανεπιστημιούπολη, έλαβε χώρα μια συνέλευση που συγκέντρωσε μερικές χιλιάδες ανθρώπους κι εκεί έγινε λόγος για το παρόν και το μέλλον των Τσιάπας, για την υποδειγματική πάλη των ινδιάνικων κοινοτήτων που εγώ ονειρευόμουν να δω κάποια μέρα να εξαπλώνεται σε ολόκληρη την Αμερική (ας ησυχάσουν οι άτολμοι, δεν συνέβη). Στο βήμα βρέθηκαν, μεταξύ άλλων, ο Κάρλος Μονσιβιάς, η Έλενα Πονιατόφσκα, ο Μανουέλ Βάθκεθ Μονταλμπάν κι εγώ ο ίδιος. Μιλήσαμε όλοι, αλλά ο κόσμος ήθελε ν' ακούσει τον Μάρκος. Η ομιλία του ήταν σύντομη, αλλά έντονη, σχεδόν αβάσταχτη για το συγκινησιακό σύστημα του καθενός μας. Όταν τελείωσε η συνέλευση πήγα ν' αγκαλιάσω τον Μάρκος, και τότε εκείνος μου είπε στο αυτί, με φωνή μόλις ψιθυριστή: «Μη μας εγκαταλείψεις». Του απάντησα στο ίδιο ύφος: «Θα πρέπει να εγκαταλείψω τον εαυτό μου για να συμβεί αυτό». Δεν τον ξαναείδα μέχρι σήμερα.

Σκέφτηκα, και το 'πα, πως ο Μάρκος έπρεπε να είχε μιλήσει στο Κογκρέσο. Με απόφαση της Κομαντάτσια παρέμβαση έκανε η διοικητής Εστέρ, και την έκανε αξιοθαύμαστα. Συγκίνησε το Μεξικό ολόκληρο, όμως, επαναλαμβάνω, κατά την κρίση μου ο Μάρ-

* Κεντρική πλατεία της Πόλης του Μεξικού. (Σ.τ.Μ.)

κος έπρεπε να είχε μιλήσει. Η πολιτική σημασία μιας δικής του παρέμβασης θα ήταν το πιο αποτελεσματικό αποκορύφωμα της ζαπατίστικης πορείας. Αυτό πίστευα κι αυτό εξακολούθω να πιστεύω. Ο καιρός πέρασε, η επαναστατική διαδικασία άλλαξε ρότες, ο Μάρκος βγήκε από τη Ζούγκλα Λακαντόνα. Στη διάρκεια του τελευταίου χρόνου ο Μάρκος τήρησε απόλυτη σιωπή, μας άφησε ορφανούς από τις λέξεις που μόνο εκείνος ήξερε να λέει ή να γράφει. Νιώθουμε την έλλειψή του. Την πρώτη του μηνός έγινε στο Οβεντίκ συνάντηση για να γιορτάσουν και να θυμηθούν την αρχή της επανάστασης, την κατάληψη του Σαν Κριστόμπαλ ντε las Κάσας, τα σκαμπανεβάσματα ενός δύσκολου δρόμου. Ο Μάρκος δεν πήγε καν στο Οβεντίκ, δεν έστειλε καν ένα μήνυμα, μια λέξη.* Δεν το κατανόησα, κι εξακολούθω να μην το κατανοώ. Ο Μάρκος πριν λίγες μέρες ανήγγειλε για το χρόνο που μπήκε μια νέα πολιτική στρατηγική. Μακάρι, αν η παλιά έχασε τις αρετές της. Μακάρι, κυρίως, να μη σιωπήσει ξανά. Με ποιο δικαίωμα το λέω αυτό; Με το απλό δικαίωμα εκείνου που δεν εγκατέλειψε. Μάλιστα, εκείνου που δεν εγκατέλειψε.

8 Ιανουαρίου

Το άρθρο αυτό δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά πριν από μερικά χρόνια. Το πλαίσió του είναι η δεύτερη παλαιστινιακή Ιντιφάντα, το 2000. Είχα το θράσος να σκεφτώ πως το κείμενο δεν έχει γεράσει υπερβολικά και πως αυτή του η «ανάσταση» δικαιολογείται από την εγκληματική δράση του Ισραήλ ενάντια στον πληθυσμό της Γάζας. Ορίστε λοιπόν.

* Ωστόσο ο Μάρκος βρισκόταν στο Σαν Κριστόμπαλ ντε las Κάσας στο τέλος Δεκεμβρίου και μίλησε στις 2 Ιανουαρίου. Οι πρώτες λέξεις της ομιλίας του ήταν στα ελληνικά: «Συντρόφισσα, σύντροφε. Εξεγερμένη Ελλάδα. Εμείς οι ζαπατίστας, οι πιο μικροί, απ' αυτή τη γωνιά του κόσμου σε χαιρετάμε. Δέξου το σεβασμό μας και το θαυμασμό μας γι' αυτό που κάνεις και σκέφτεσαι. Από μακριά μαθαίνουμε από σένα. Σ' ευχαριστούμε». Το σχετικό βίντεο μπορεί να αναζητήσει κανείς στο Διαδίκτυο. (Σ.τ.Μ.)

ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΕΤΡΕΣ ΤΟΥ ΔΑΥΙΔ
ΣΤΑ ΤΑΝΚΣ ΤΟΥ ΓΟΛΙΑΘ

Ισχυρίζονται ορισμένες αυθεντίες σε βιβλικά θέματα πως το Πρώτο Βιβλίο του Σαμουήλ γράφτηκε την εποχή του Σολομώντα ή την αμέσως επόμενη περίοδο, και σε κάθε περίπτωση πριν την αιχμαλωσία στη Βαβυλώνα. Άλλοι ειδήμονες, εξίσου αρμόδιοι, επιχειρηματολογούν πως όχι μόνο το Πρώτο αλλά και το Δεύτερο Βιβλίο συντάχθηκαν μετά την εξορία της Βαβυλώνας, και η σύνθεσή τους υπακούει σε αυτό που καθορίζεται ως ιστορικό-πολιτικο-θρησκευτική δομή του διαγράμματος του *Δευτερονόμου*, δηλαδή, διαδοχικά, τη συμμαχία του Θεού με το λαό του, την απείθεια του λαού, την τιμωρία του Θεού, την ικεσία του λαού, τη συγχώρηση του Θεού. Αν το σεβάσιμο γραπτό έρχεται από την εποχή του Σολομώντα, θα μπορούσαμε να πούμε πως από πάνω του πέρασαν μέχρι σήμερα, με στρογγυλά νούμερα, κάπου τρεις χιλιάδες χρόνια. Αν οι συντάκτες του πραγματοποίησαν το έργο τους αφού επέστρεψαν οι Ιουδαίοι από την εξορία, τότε θα πρέπει να αφαιρέσουμε από το νούμερο αυτό πεντακόσια χρόνια, ένα μήνα πάνω, ένα μήνα κάτω.

Αυτή η έγνοια για τη χρονική ακρίβεια έχει ως μόνη πρόθεση να προσφέρει στην κατανόηση του αναγνώστη τη σκέψη πως ο περιφημος βιβλικός μύθος της μάχης (που δεν πρόλαβε να δοθεί) ανάμεσα στον μικρό Δαβίδ και τον Φιλισταίο γίγαντα Γολιάθ εξιστορείται άσχημα στα παιδιά εδώ και τουλάχιστον είκοσι ή τριάντα αιώνες. Στη διάρκεια του χρόνου τα διάφορα ενδιαφερόμενα για το θέμα μέρη ανέπτυξαν, με την άκριτη συγκατάθεση περισσότερων από εκατό γενεών πιστών, τόσο Εβραίων όσο και χριστιανών, μια εντελώς δόλια εξαπάτηση σε σχέση με την ανισότητα δυνάμεων που χώριζε τα κτηνώδη τέσσερα μέτρα ύψους του Γολιάθ από την εύθραυστη σωματική διάπλαση του ξανθού και λεπτεπίλεπτου Δαβίδ. Η τόση ανισότητα, τεράστια σύμφωνα με όλα τα φαινόμενα, αναπληρωνόταν, και γυρνούσε αμέσως υπέρ του Ισραηλίτη, λόγω του γεγονότος ότι ο Δαβίδ ήταν ένας πανούργος πιτσιρίκος και ο Γολιάθ μια ηλίθια μάζα κρέατος, τόσο πανούργος μάλιστα ο μεν που, προτού πάει να αντιμετωπίσει τον Φιλισταίο, έπιασε στην όχθη ενός μικρού ποταμού που υπήρχε εκεί γύρω πέντε λείες πέτρες και τις έβαλε στο δισάκι του, και τό-

σο ηλίθιος ο δε ώστε δεν αντιλήφθηκε πως ο Δαβίδ ερχόταν οπλισμένος με πιστόλι. Που δεν ήταν πιστόλι, θα διαμαρτυρηθούν οι εραστές της μυθικής υπέρτατης αλήθειας, ήταν απλώς μια σφεντόνα, μια ταπεινότατη σφεντόνα βοσκού, όπως ήδη τις χρησιμοποιούσαν σε αμνημόνευτους καιρούς οι δούλοι του Αβραάμ που οδηγούσαν και φυλούσαν τα κοπάδια του. Πράγματι, δεν έμοιαζε με πιστόλι, δεν είχε κάνη, δεν είχε υποκόπανο, δεν είχε σκανδάλη, δεν είχε φυσίγγια, είχε μόνο δυο λεπτά και ανθεκτικά σκοινιά δεμένα στις άκρες μ' ένα μικρό κομμάτι ελαστικό δέρμα, στην κοιλότητα του οποίου το έμπειρο χέρι του Δαβίδ θα τοποθετούσε την πέτρα που, από απόσταση, θα πεταγόταν, ταχεία και πανίσχυρη σαν σφαίρα, πάνω στο κεφάλι του Γολιάθ και θα τον έριχνε κάτω, παραδίνοντάς τον στο έλεος της λεπίδας του ίδιου του σπαθιού του, που είχε ήδη αδράξει ο επιδέξιος σφενδονιστής. Ο Ισραηλίτης δεν κατόρθωσε να σκοτώσει τον Φιλισταίο και να δώσει τη νίκη στο λαό του ζώντος Θεού και του Σαμουήλ επειδή ήταν πιο πανούργος, αλλά γιατί απλώς είχε πάνω του ένα όπλο μεγάλου βεληνεκούς κι ήξερε να το κουμαντάρει. Η ιστορική αλήθεια, ταπεινή και καθόλου ευφάνταστη, αρκείται να μας διδάξει πως ο Γολιάθ δεν είχε καν τη δυνατότητα ν' απλώσει χέρι πάνω στον Δαβίδ, η μυθική αλήθεια, επαΐουσα κατασκευάστρια φαντασιοπληξίας, μας νανουρίζει εδώ και τριάντα αιώνες με το θαυμαστό παραμύθι του θριάμβου του μικρού βοσκού πάνω στην κτηνωδία ενός γιγαντιαίου πολεμιστή που σε τίποτε τελικά δεν του χρησίμευε ο βαρύς χαλκός της περικεφαλαίας, του θώρακα, των περικνημίδων και της ασπίδας. Απ' όσο έχουμε τη δικαιοδοσία να συμπεράνουμε από την εξέλιξη αυτού του ηθοπλαστικού επεισοδίου, ο Δαβίδ, στις πολλές μάχες που τον έκαναν βασιλιά του Ιούδα και της Ιερουσαλήμ και επεξέτειναν την εξουσία του στη δεξιά όχθη του ποταμού Ευφράτη, ποτέ ξανά δεν χρησιμοποίησε τη σφεντόνα και τις πέτρες.

Ούτε και τώρα τις χρησιμοποιεί. Τα τελευταία πενήντα χρόνια έχουν τόσο πολύ αυξηθεί οι δυνάμεις και το μέγεθος του Δαβίδ που ανάμεσα σ' εκείνον και στον υπερόπτη Γολιάθ είναι πια αδύνατο να αναγνωρίσει κανείς οποιαδήποτε διαφορά, θα μπορούσε μάλιστα να πει κανείς, χωρίς να προσβάλει τη φαιά καθαρότητα των γεγονότων, πως έχει μετατραπεί σε έναν νέο Γολιάθ. Ο Δαβίδ σήμερα είναι ο Γολιάθ, ένας Γολιάθ όμως που έπαψε να

φορτώνεται με βαριά και εντέλει ανώφελα χάλκινα όπλα. Ο Ξανθός Δαβίδ τού πάλαι ποτέ πετά με ελικόπτερο πάνω απ' τα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη και εξαπολύει πυραύλους ενάντια σε άμαχους στόχους, εκείνος ο λεπτεπίλεπτος Δαβίδ τού άλλοτε οδηγεί τα πιο ισχυρά τανκς του κόσμου και συνθλίβει και ανατινάζει ό,τι βρεθεί μπροστά του, ο λυρικός εκείνος Δαβίδ που τραγουδούσε εγκώμια στη Βηρσαβεέ, ενσαρκωμένος τώρα στη γαργαντουική μορφή ενός εγκληματία πολέμου που ονομάζεται Αριέλ Σαρόν, ρίχνει το «ποιητικό» του μήνυμα πως πρώτα είναι ανάγκη να συνθλίψει τους Παλαιστίνιους και μετά να διαπραγματευτεί με ό,τι απομείνει απ' αυτούς. Με λίγα λόγια, σ' αυτό συνίσταται από το 1948, με ελαφρές παραλλαγές καθαρά τακτικής φύσης, η ισραηλινή πολιτική στρατηγική. Μεθυσμένοι απ' τη μεσσιανική ιδέα ενός Μεγάλου Ισραήλ που πραγματοποιεί επιτέλους τα επεκτατικά όνειρα του πιο ακραιφνούς σιωνισμού· μιασμένοι από την τερατώδη και ριζωμένη «βεβαιότητα» πως σ' αυτό τον καταστροφικό και παράλογο κόσμο υπάρχει ένας λαός εκλεγμένος απ' το Θεό και του οποίου, επομένως, αυτόματα δικαιολογούνται και εξουσιοδοτούνται, στο όνομα επίσης φρικαλεοτήτων του παρελθόντος και φόβων του σήμερα, όλες οι ενέργειες που προκύπτουν από έναν έμμονο ρατσισμό, ψυχολογικά και παθολογικά μονοπωλιακό· εκπαιδευμένοι και ασκημένοι στην ιδέα πως οτιδήποτε οι ίδιοι έχουν υποφέρει, στο ίδιο υπέβαλαν ή θα υποβάλουν και τους άλλους, και συγκεκριμένα τους Παλαιστίνιους, θα υπολείπεται πάντα αυτών που υπέφεραν στο Ολοκαύτωμα, οι Εβραίοι ξύνουν ατέρμονα την ίδια τους την πληγή για να μη σταματήσει να ματώνει, για να την κάνουν αγιάτρευτη, και τη δείχνουν στον κόσμο σαν να επρόκειτο για σημαία. Το Ισραήλ έκανε κτήμα του τα τρομερά λόγια του Ιεχωβά στο *Δευτερονόμιο*: «Η εκδίκηση είναι δική μου και θα τη ρίξω πάνω σας». Το Ισραήλ θέλει να αισθανθούμε ένοχοι, όλοι μας, αμέσως ή εμμέσως, για τη φρίκη του Ολοκαυτώματος, το Ισραήλ θέλει να αποκηρύξουμε την πλέον στοιχειώδη κρίση και να μεταμορφωθούμε σε πειθήνιο αντίλαλο της θέλησής του, το Ισραήλ θέλει να αναγνωρίσουμε de jure αυτό που για εκείνους είναι ήδη άσκηση de facto: την απόλυτη ατιμωρησία. Από την οπτική γωνία των Εβραίων, το Ισραήλ ποτέ δεν θα υποβληθεί σε κρίση, αφού βασανίστηκε, δηλητηριάστηκε με αέρια και κήκε στο Άουσβιτς. Αναρωτιέμαι αν οι Εβραίοι αυτοί

που πέθαναν στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, αυτοί που σφαγιάστηκαν στα πογκρόμ, αυτοί που σάπισαν στα γκέτο, αναρωτιέμαι αν το αμέτρητο αυτό πλήθος δυστυχισμένων δεν θα αισθανόταν ντροπή για τις άτιμες ενέργειες που διαπράττουν οι απόγονοί τους. Αναρωτιέμαι αν το γεγονός ότι υπέφεραν τόσο δεν είναι ο καλύτερος λόγος για να μην κάνουν άλλους να υποφέρουν.

Οι πέτρες του Δαβίδ άλλαξαν χέρια, τώρα τις ρίχνουν οι Παλαιστίνιοι. Ο Γολιάθ βρίσκεται απ' την άλλη πλευρά, εξοπλισμένος και εφοδιασμένος όσο κανένας άλλος στρατιώτης στην ιστορία των πολέμων, εκτός, βέβαια, από τον Βορειοαμερικανό φίλο του. Α ναι, οι φριχτές δολοφονίες πολιτών που προκαλούν οι τρομοκράτες αυτόχειρες... Φριχτές, ναι, αναμφίβολα, καταδικαστές, ναι, αναμφίβολα, όμως το Ισραήλ έχει ακόμα πολλά να μάθει αν δεν είναι ικανό να καταλάβει τους λόγους που μπορεί να οδηγήσουν ένα ανθρώπινο ον να μεταμορφωθεί σε βόμβα.

11 Ιανουαρίου

Μ Ε Τ Η Γ Α Ζ Α

Τα λαϊκά συλλαλητήρια δεν εκτιμώνται από την εξουσία, που συχνά τα απαγορεύει ή τα καταστέλλει. Ευτυχώς αυτό δεν συμβαίνει στην Ισπανία, όπου είδαμε να κατεβαίνουν στο δρόμο μερικά από τα μεγαλύτερα συλλαλητήρια που πραγματοποιήθηκαν στην Ευρώπη. Τα εύσημα γι' αυτό πηγαίνουν στους κατοίκους μιας χώρας όπου η διεθνιστική αλληλεγγύη δεν υπήρξε ποτέ κενή λέξη και που ασφαλώς θα την εκφράσει στην πολυπληθή εκδήλωση που προγραμματίζεται για την Κυριακή στη Μαδρίτη. Ο άμεσος στόχος αυτής της διαδήλωσης είναι η αδιάκριτη εγκληματική στρατιωτική δράση ενάντια στα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα που αναπτύσσει η κυβέρνηση του Ισραήλ ενάντια στον πληθυσμό της Γάζας, ο οποίος υποβάλλεται σε αδυσώπητο αποκλεισμό, στερούμενος τα στοιχειώδη μέσα για τη ζωή, από τα τρόφιμα ως την ιατρική περίθαλψη. Άμεσος στόχος, όχι όμως μοναδικός. Ας έχει στο νου του ο κάθε διαδηλωτής πως διαρκούν ήδη εξήντα χρόνια χωρίς διακοπή η βία, ο εξευτελισμός και η περιφρόνηση, θύματα των οποίων υπήρξαν οι Παλαιστίνιοι από την πλευρά

των Ισραηλινών. Και πως στις φωνές τους, στις φωνές του πλήθους που χωρίς αμφιβολία θα δώσει το παρών, θα ξεσπάσει η αγανάκτηση για τη γενοκτονία, αργή αλλά συστηματική, που το Ισραήλ έχει επιχειρήσει πάνω στον μαρτυρικό παλαιστινιακό λαό. Και πως οι φωνές αυτές, αφού ακουστούν σε όλη την Ευρώπη, θα φτάσουν επίσης σε ολόκληρη τη Λωρίδα της Γάζας και τη Δυτική Όχθη. Είναι το ελάχιστο που περιμένουν από μας όσοι σ' εκείνα τα μέρη υποφέρουν μέρα και νύχτα. Αδιάκοπα.

12 Ιανουαρίου

Α Σ Φ Α Ν Τ Α Σ Τ Ο Υ Μ Ε

Ας φανταστούμε πως τη δεκαετία του '30, όταν οι ναζί ξεκίνησαν το κυνήγι των Εβραίων, ο γερμανικός λαός είχε κατέβει στο δρόμο, σε μεγαλειώδεις διαδηλώσεις που θα έμεναν στην Ιστορία, για να απαιτήσει από την κυβέρνησή του το τέλος της καταδίωξης και την έκδοση νόμων που προστατεύουν όλες και κάθε μία απ' τις μειοψηφίες, είτε αυτές είναι Εβραίοι, ή κομμουνιστές, Τσιγγάνοι ή ομοφυλόφιλοι. Ας φανταστούμε πως, υποστηρίζοντας αυτή την αξιοπρεπή και γενναία δράση ανδρών και γυναικών της χώρας του Γκαίτε, οι λαοί της Ευρώπης παρήλθαν στις λεωφόρους και τις πλατείες των πόλεών τους και ένωσαν τις φωνές τους στο χορό διαμαρτυριών που είχε υψωθεί στο Βερολίνο, στο Μόναχο, στην Κολονία, στη Φραγκφούρτη. Ξέρουμε πως κάτι τέτοιο ούτε συνέβη ούτε θα μπορούσε να είχε συμβεί. Από αδιαφορία, απάθεια, από τακτική ή έκδηλη συνενοχή με τον Χίτλερ, ο γερμανικός λαός, εκτός από σπανιότατες εξαιρέσεις, δεν έκανε ένα βήμα, δεν έκανε μία χειρονομία, δεν είπε μία λέξη για να σώσει αυτούς που θα γίνονταν κρέας για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τους φούρνους των κρεματορίων, και στην υπόλοιπη Ευρώπη, για τον έναν ή τον άλλο λόγο (λόγου χάρι, οι ανατέλλοντες φασισμοί), μια ανοιχτή συνέργεια με τους δήμιους ναζί πειθαρχούσε ή τιμωρούσε κάθε απόπειρα διαμαρτυρίας.

Σήμερα είναι διαφορετικά. Έχουμε ελευθερία έκφρασης, ελευθερία να διαδηλώνουμε και δεν ξέρω ακόμα πόσες άλλες ελευθερίες. Μπορούμε να βγούμε στο δρόμο κατά χιλιάδες ή κατά εκα-

τομύρια, αφού η ασφάλειά μας θα είναι εξασφαλισμένη από τα συντάγματα που μας κυβερνούν, μπορούμε να απαιτήσουμε το τέλος των δεινών της Γάζας ή την αποκατάσταση της εθνικής κυριαρχίας του παλαιστινιακού λαού και την αποκατάσταση της ηθικής και υλικής βλάβης που υπέφερε στη διάρκεια αυτών των εξήντα χρόνων, χωρίς άλλη συνέπεια για μας από τις προσβολές και τις προκλήσεις της ισραηλινής προπαγάνδας. Οι φανταστικές διαδηλώσεις της δεκαετίας του '30 θα είχαν κατασταλεί βίαια, και σε κάποιες περιπτώσεις άγρια, οι δικές μας το πολύ πολύ να έχουν την ανοχή των μέσων μαζικής επικοινωνίας και αμέσως θα τεθούν σε δράση οι μηχανισμοί της λησμονιάς. Ο γερμανικός ναζισμός δεν θα έκανε ούτε βήμα πίσω κι όλα θα γίνονταν όμοια όπως έγιναν τελικά και τα κατέγραψε η Ιστορία. Με τη σειρά του, ο ισραηλινός στρατός, αυτός που ο φιλόσοφος Γεσαγιάχου Λίμποβιτς το 1982 τον κατηγορήσε ότι έχει «ιουδαιο-ναζί» νοοτροπία, ακολουθεί πιστά, εκτελώντας διαταγές των διαδοχικών κυβερνήσεων και αρχηγών, τα δόγματα γενοκτονίας αυτών που βασάνισαν, δηλητηρίασαν με αέρια και έκαψαν τους προγόνους τους. Μπορεί μάλιστα να πει κανείς πως σε κάποια θέματα οι μαθητές ξεπέρασαν τους δασκάλους τους. Όσο για μας, θα συνεχίσουμε να διαμαρτυρόμαστε.

13 Ιανουαρίου

ΑΝΧΕΛ ΓΚΟΝΘΑΛΕΘ

Πριν από ένα χρόνο, ακριβώς στις 12 Ιανουαρίου, σ' ένα νοσοκομείο της Μαδρίτης πέθανε ο Άνχελ Γκονθάλεθ. Κι εγώ ο ίδιος, νοσηλευόμενος στο Λανθαρότε εξαιτίας μιας παρόμοιας ασθένειας με αυτή που τον πήρε, δέχτηκα το τηλεφώνημα μιας εφημερίδας που ήθελε να δημοσιεύσει μερικά λόγια για την πένθιμη είδηση. Με κουβέντες που μετά βίας πρέπει να άκουσε ο συνομιλητής μου, τόσο έντονη ήταν η συγκίνησή μου, του είπα πως είχα χάσει ένα φίλο που ήταν, ταυτόχρονα, ένας απ' τους μεγαλύτερους ποιητές της Ισπανίας. Στη μνήμη του παραθέτω εδώ σήμερα ένα ποίημα δικό του, που το μεταφράζω από τα ισπανικά στα πορτογαλικά.

ΕΤΣΙ ΦΑΙΝΕΤΑΙ

Ενώ με κατηγορήσαν οι κριτικοί της λογοτεχνίας ως ρεαλιστή,
 οι γονείς μου, από την άλλη, μου αποδίδουν
 το αντίθετο ελάττωμα:
 βεβαιώνουν πως δεν έχω
 καμία αίσθηση της πραγματικότητας.
 Είμαι γι' αυτούς, δίχως άλλο, ένα θλιβερό θέαμα:
 αναλυτές κεμιένων, συγγενείς από την επαρχία,
 προφανώς όλους τους απογοήτευσαν
 τι να γίνει!
 Παραθέτω μερικές περιπτώσεις:
 κάποιες θρησκευόμενες θείες δεν μπορούν να κρατηθούν
 και κλαίει μόλις με δουν.
 Άλλες, πολύ πιο συγκρατημένες, μου φτιάχνουν ρυζόγαλο,
 όπως όταν ήμουν μικρός,
 και χαμογελούν συντετριμμένες, λέγοντάς μου
 πώς ψήλωσες
 να σ' έβλεπε ο πατέρας σου...,
 κι απομένουν μετέωρες, δεν ξέρουν τι άλλο να πουν.
 Κι ωστόσο γνωρίζω
 πως στις αμφίσημες χειρονομίες τους
 υποκρύπτουν
 μια αθεράπευτη ειλικρινή συμπόνια
 που λάμπει υγρά στο βλέμμα τους
 και στα ευσπλαχνικά και ψεύτικα σαν κουνελιού δόντια τους.
 Και δεν είναι μόνο αυτές.
 Τη νύχτα
 η γριά θεία μου Κλοτίλντε επιστρέφει απ' τον τάφο
 για να κουνήσει μπροστά στο πρόσωπό μου τα κοκαλιάρικα
 δάχτυλα
 και να επαναλάβει με ύφος επιτιμητικό:
 Η ομορφιά δεν τρώγεται! Τι θαρρείς πως είναι η ζωή;
 Απ' τη μεριά της,
 η μακαρίτισσα η μάνα μου, με φωνή αδύναμη και θλιμμένη,
 προοιωνίζεται στην ύπαρξή μου τέλος αξιοθρήνητο:
 τρελοκομεία, άσυλα, φαλάκρα, βλεννόρροια.
 Εγώ δεν ξέρω τι να τους πω, κι εκείνες
 επιστρέφουν στη σιωπή τους.
 Το ίδιο όπως τότε.
 Όπως όταν ήμουν μικρός.
 Φαίνεται
 πως από μας δεν πέρασε ο θάνατος.

14 Ιανουαρίου

ΠΡΟΕΔΡΟΙ

Ο ένας, ο Μπους, που φεύγει και που δεν έπρεπε ποτέ να είχε έρθει, ο άλλος, ο Ομπάμα, που ετοιμάζεται ν' αναλάβει και μακάρι να μη μας απογοητεύσει, κι άλλος ένας, ο Μπάρτλετ, που, δεν έχω αμφιβολία, θα παραμείνει για καιρό. Σ' αυτόν αφιερώσαμε αυτές τις μέρες, η Πιλάρ κι εγώ, μερικές ώρες, απολαμβάνοντας τα τελευταία επεισόδια της σειράς *Η Δυτική Πτέρυγα*, που στην Πορτογαλία προτίμησαν να ονομάσουν *Οι άντρες του Προέδρου*, τίτλος υπέρτατα σεξιστικός, μιας και μερικά από τα πιο σημαντικά πρόσωπα της σειράς είναι γυναίκες. Τζεντ Μπάρτλετ είναι το όνομα του προέδρου, τον υποδύεται ο Μάρτιν Σιν (θυμάστε το *Αποκάλυψη τώρα*), που παρακολούθησαμε με αμείωτο ενδιαφέρον, τόσο για την δραματική ένταση των συγκρούσεων όπως επίσης και για μερικές διδακτικές πτυχές που παρουσιάζονται πάντα στον βορειοαμερικανικό τρόπο άσκησης της πολιτικής, είτε για καλό είτε για κακό και χειρίστο. Ο Μπάρτλετ έφτασε στο τέλος της δεύτερης εντολής του και επομένως βρίσκεται στην έξοδο. Βρισκόμαστε σε πλήρη προεδρική εκστρατεία, μια εκστρατεία που δεν της λείπουν τα χτυπήματα κάτω απ' τη μέση, αλλά που θα λήξει (το ξέρουμε ήδη) με τη νίκη του καλύτερου υποψήφιου, ενός Λατίνου με ξεκάθαρες ιδέες και άμεμπτη δεοντολογία που λέγεται Μάθιου Σάντος. Φυσικά, δεν μπορεί κανείς ν' αντισταθεί και να μη σκεφτεί τον Μπαράκ Ομπάμα. Μήπως οι συγγραφείς της ιστορίας διαθέτουν το χάρισμα της προφητείας; Γιατί μεταξύ ενός Λατίνου κι ενός μαύρου η διαφορά δεν είναι τόσο μεγάλη.

15 Ιανουαρίου

ΛΙΘΟΒΟΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΦΡΙΚΑΛΕΟΤΗΤΕΣ

Η είδηση καίει. Ο μουφτής της Σαουδικής Αραβίας, η ύπατη θρησκευτική αρχή της χώρας, μόλις εξέδωσε ένα φετβά που επιτρέπει (επιτρέπει είναι ευφημισμός, η ακριβής λέξη είναι επιβάλλει) το γάμο σε κορίτσια ηλικίας 10 ετών. Ο εν λόγω μουφτής (μη τυ-

χόν και δεν τον θυμηθώ στις προσευχές μου) εξηγεί γιατί: γιατί η απόφαση είναι «δίκαιη» για τις γυναίκες, σε αντίθεση με το φετβά που ίσχυε προηγουμένως και είχε ορίσει τα 15 χρόνια ως ελάχιστο όριο ηλικίας γάμου, πράγμα που ο Αμπντελαζίζ Αλ Σεζί (αυτό είναι το όνομα) θεωρούσε «άδικο». Σχετικά με τους λόγους αυτού του «δίκαιου» και του «άδικου» ούτε λέξη, δεν μας λείπει καν αν τα 10χρονα κορίτσια θα ερωτώνται. Είναι βέβαιο πως η δημοκρατία λάμπει διά της απουσίας της στη Σαουδική Αραβία, όμως σ' ένα τόσο λεπτό θέμα θα μπορούσε να γίνει μια εξαίρεση. Επιτέλους οι παιδόφιλοι θα πρέπει να είναι ευχαριστημένοι: η παιδεραστία είναι νόμιμη στη Σαουδική Αραβία. Άλλες ειδήσεις που καίνε. Στο Ιράν λιθοβολήθηκαν δύο άντρες για μοιχεία, στο Πακιστάν πέντε γυναίκες θάφτηκαν ζωντανές επειδή θέλησαν να παντρευτούν με πολιτικό γάμο τους άντρες της επιλογής τους... Σταματώ εδώ. Δεν αντέχω περισσότερο.

19 Ιανουαρίου

Η ΑΛΛΗ ΚΡΙΣΗ

Κρίση χρηματοοικονομική, κρίση οικονομική, κρίση πολιτική, κρίση θρησκευτική, κρίση περιβαλλοντική, κρίση ενεργειακή, αν δεν τις απαριθμήσω όλες πιστεύω ότι ανέφερα τις βασικές. Λείπει μία, η πιο βασική απ' όλες κατά τη γνώμη μου. Αναφέρομαι στην ηθική κρίση που ισοπεδώνει τον κόσμο και παίρνω την άδεια να δώσω μερικά παραδείγματά της. Ηθική κρίση είναι αυτή απ' την οποία υποφέρει η ισραηλινή κυβέρνηση, αλλιώς πώς μπορεί κανείς να κατανοήσει τη σκληρότητα της δράσης της στη Γάζα, ηθική κρίση είναι αυτή που χτυπά τα μυαλά των Ουκρανών και Ρώσων κυβερνώντων που καταδικάζουν, χωρίς τύψη, τη μισή ήπειρο να πεθάνει απ' το κρύο, ηθική κρίση έχει και η Ευρωπαϊκή Ένωση, ανίκανη να επεξεργαστεί και να θέσει σε δράση μια εξωτερική πολιτική συνεκτική και πιστή σε μερικές βασικές δεοντολογικές αρχές, από ηθική κρίση υποφέρουν οι άνθρωποι που εκμεταλλεύτηκαν τα εκμαυλιστικά προνόμια ενός παραβατικού καπιταλισμού και τώρα παραπονούνται για μια καταστροφή που θα έπρεπε να είχαν προβλέψει. Αυτά είναι μερικά μόνο παραδείγ-

ματα. Ξέρω πολύ καλά πως το να μιλάς για ήθος και ηθική στους καιρούς μας ισοδυναμεί με κανονική παράδοση στη χλεύη των κυνικών, των καιροσκοπών ή των ξύπνιων απλώς. Ό,τι ήταν να πω όμως το είπα, βέβαιος πως κάποιες κουβέντες έχουν βάση. Ας βάλει ο καθένας το χέρι στη συνείδηση κι ας πει τι βρήκε εκεί.

20 Ιανουαρίου

Ο Μ Π Α Μ Α

Τον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ τον σκότωσαν. Σαράντα χιλιάδες αστυνομικοί επαγρυπνούν στην Ουάσιγκτον για να μη γίνει σήμερα το ίδιο με τον Μπαράκ Ομπάμα. Δεν θα συμβεί, λέω εγώ, σαν να 'χα στο χέρι μου τη δύναμη να ξεορκίσω τη χειρότερη συμφορά. Θα 'ταν σαν να σκοτωνόταν δυο φορές το ίδιο όνειρο. Ίσως να είμαστε όλοι πιστοί αυτής της νέας πολιτικής πίστης που ξέσπασε στις ΗΠΑ σαν ευεργετικό τσουνάμι που τα παίρνει όλα και τα σηκώνει ξεχωρίζοντας την ήρα από το στάρι και το στάχυ απ' τον καρπό, ίσως τελικά να εξακολουθούμε να πιστεύουμε στα θαύματα, σε κάτι που θα έρθει απ' έξω για να μας σώσει την τελευταία στιγμή, μεταξύ άλλων, κι απ' αυτό το άλλο τσουνάμι που ισοπεδώνει τον κόσμο. Ο Καμύ έλεγε πως αν κάποιος θέλει να τον αναγνωρίσουν αρκεί να πει ποιος είναι. Δεν είμαι τόσο αισιόδοξος, αφού, κατά τη γνώμη μου, η μεγαλύτερη δυσκολία βρίσκεται ακριβώς στη διερεύνηση αυτού που είμαστε, στους τρόπους και στα μέσα για να το φτάσουμε. Ωστόσο, είτε απλώς λόγω συγκυρίας είτε λόγω προμελέτης, ο Ομπάμα στις πολλαπλές του ομιλίες και συνεντεύξεις είπε τόσα για τον εαυτό του, με τόση πεποίθηση και φαινομενική ειλικρίνεια, που σε όλους μας φαίνεται πια πως τον γνωρίζουμε στενά και από πάντα. Ο πρόεδρος των ΗΠΑ που σήμερα αναλαμβάνει την εξουσία θα επιλύσει ή θα αποπειραθεί να επιλύσει τα τρομερά προβλήματα που τον περιμένουν, ίσως να πετύχει, ίσως όχι, κι ίσως κάποια από τις αδυναμίες του, που σίγουρα θα έχει, θα του τη συγχωρήσουμε, γιατί το σφάλλιν ανθρώπινο, όπως μας δίδαξε εις βάρος μας η εμπειρία. Αυτό που ουδέποτε πρόκειται να του συγχωρήσουμε είναι να απαρητηθεί, να παραποιήσει ή να νοθεύσει έστω και μία από τις λέξεις που πρόφε-

ρε ή έγγραψε. Μπορεί να μην καταφέρει να οδηγήσει σε ειρήνη τη Μέση Ανατολή, λόγου χάρη, δεν θα του συγχωρήσουμε όμως να καλύψει την αποτυχία, αν αυτή συμβεί, με μια παραπλανητική ομιλία. Γνωρίζουμε τα πάντα περί παραπλανητικών ομιλιών, κύριε πρόεδρε, προσέξτε πού πάτε να μπλέξετε.

21 Ιανουαρίου

Α Π Ο Π Ο Υ ;

Από πού βγήκε αυτός ο άνθρωπος; Δεν ζητώ να μου πείτε πού γεννήθηκε, ποιο ήταν οι γονείς του, τι σπουδές έκανε, ποιο πλάνο ζωής σχεδίασε για τον εαυτό του και την οικογένειά του. Λίγο ως πολύ αυτά τα ξέρουμε, έχω εδώ την αυτοβιογραφία του, βιβλίο σοβαρό και ειλικρινές και, επιπλέον, ευφυώς γραμμένο. Όταν ρωτώ από πού βγήκε ο Μπαράκ Ομπάμα δηλώνω απλώς την αμηχανία μου γ' αυτή την εποχή που ζούμε, κυνική, απέλπιδα, ζοφερή και τρομερή από χίλιες απόψεις, και που γέννησε έναν άνθρωπο (είναι άντρας, αλλά θα μπορούσε να είναι γυναίκα) που υψώνει τη φωνή για να μιλήσει για αξίες, για προσωπική και συλλογική ευθύνη, για σεβασμό στην εργασία, και επίσης εις μνήμην εκείνων που προηγήθηκαν στη ζωή. Οι έννοιες αυτές, που υπήρξαν κάποτε το θεμέλιο της καλύτερης εποχής στην ανθρώπινη συμβίωση, υπέστησαν για πολύ την περιφρόνηση των κραταιών, των ίδιων αυτών που από σήμερα (γ' αυτό να 'στε βέβαιοι) θα ντυθούν βιαστικά το καινούργιο φιγουρίνι και θα διακηρύξουν σε όλους τους τόνους: «Κι εγώ, κι εγώ». Ο Μπαράκ Ομπάμα στην ομιλία του μας έδωσε λόγους (τους λόγους) για να μην ξεγελαστούμε. Ο κόσμος μπορεί να είναι καλύτερος απ' αυτόν στον οποίο έμοιαζε να έχουμε καταδικαστεί. Κατά βάθος, ο Ομπάμα ήρθε να μας πει πως ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός. Ίσως είναι καλή η συγκυρία για να αποπειραθούμε να συμφωνήσουμε σε σχέση με το μέσο και τον τρόπο. Για αρχή.

22 Ιανουαρίου

ΤΟ ΙΣΡΑΗΛ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΡΑΓΩΓΑ ΤΟΥ

Η διαδικασία βίαιου εξοβελισμού των βασικών δικαιωμάτων του παλαιστινιακού λαού και των εδαφών του από πλευράς του Ισραήλ έχει προχωρήσει ανενόχλητη μπροστά στη συνενοχή ή την αδιαφορία της κακώς επονομαζόμενης διεθνούς κοινότητας. Ο Ισραηλινός συγγραφέας Ντάβιντ Γκρόσμαν, του οποίου οι κριτικές, προσεκτικές εν πάση περιπτώσει, προς την κυβέρνηση της χώρας του έχουν ανεβάσει τους τόνους, έγραψε σ' ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε πριν κάμποσο καιρό πως το Ισραήλ δεν γνωρίζει από συμπόνια. Αυτό το ξέραμε. Με την Τορά για φόντο, αποκτά πλήρως το νόημά της η τρομερή και αξέχαστη εκείνη εικόνα ενός Ισραηλινού στρατιώτη να σπάει με σφυριές τα κόκαλα του χεριού ενός νεαρού Παλαιστίνιου που αιχμαλωτίστηκε στην πρώτη Ιντιφάντα γιατί πετούσε πέτρες στα ισραηλινά τανκς. Πάλι καλά που δεν του το έκοψε. Τίποτα και κανείς, ούτε καν οι διεθνείς οργανώσεις που θα είχαν υποχρέωση, όπως είναι η περίπτωση του ΟΗΕ, δεν κατάφεραν μέχρι σήμερα να ανακόψουν τις εξαιρετικά αυταρχικές, εγκληματικές δράσεις των διαδοχικών κυβερνήσεων του Ισραήλ και των ενόπλων του δυνάμεων εναντίον του παλαιστινιακού λαού. Βλέποντας ό,τι συνέβη στη Γάζα, η κατάσταση δεν φαίνεται να βελτιώνεται. Τουναντίον. Αντιμέτωπες με την ηρωική παλαιστινιακή αντίσταση, οι ισραηλινές κυβερνήσεις τροποποίησαν κάποιες αρχικές τους στρατηγικές, θεωρώντας πλέον πως όλα τα μέσα μπορούν και πρέπει να χρησιμοποιούνται, ακόμα και τα πιο σκληρά, ακόμα και τα πιο αυθαίρετα, από τις επιλεκτικές δολοφονίες μέχρι τους αδιάκριτους βομβαρδισμούς, για να λυγίσει και να ταπεινωθεί η μυθική πλέον καρδιά του παλαιστινιακού λαού, που καθημερινά προσθέτει καινούργιους στο ατέρμονο άθροισμα των νεκρών της και καθημερινά τους ανασταίνει στην άμεση απάντηση αυτών που παραμένουν ζωντανοί.

23 Ιανουαρίου

ΤΙ;

Οι ερωτήσεις «Ποιος είσαι;» ή «Ποιος είμαι;» έχουν εύκολη απάντηση: διηγείται ο άνθρωπος τη ζωή του κι έτσι παρουσιάζεται στους άλλους. Η ερώτηση που δεν έχει απάντηση διατυπώνεται αλλιώς: «Τι είμαι;» Όχι «ποιος», αλλά «τι». Αυτός που θα κάνει την ερώτηση θα βρεθεί αντιμέτωπος με μια λευκή σελίδα, και το χειρότερο είναι πως δεν θα μπορέσει να γράψει ούτε μια λέξη.

26 Ιανουαρίου

ΚΛΙΝΤΟΝ;

Ποιος Κλίντον; Ο σύζυγος, που πέρασε ήδη στην ιστορία; Ή η γυναίκα, της οποίας η ιστορία, κατά τη γνώμη μου, τώρα μόλις αρχίζει, κι ας έχει υπάρξει γεροϋσιαστής; Θ' ασχοληθούμε με τη γυναίκα. Προσκεκλημένη από τον Μπαράκ Ομπάμα ν' αναλάβει το Υπουργείο Εξωτερικών, θα έχει για πρώτη φορά τη μεγάλη της ευκαιρία να δείξει στον κόσμο και στον εαυτό της τι πραγματικά αξίζει. Προφανώς θα την είχε επίσης, και για περισσότερους λόγους, αν είχε κερδίσει τις εκλογές για την προεδρία των ΗΠΑ. Δεν κέρδισε. Εν πάση περιπτώσει, όπως λένε στον τόπο μου, όποιος δεν έχει σκύλο βγαίνει κυνήγι με γάτο, και πιστεύω πως όλοι θα συμφωνήσουμε πως η Βορειοαμερικανίδα υπουργός Εξωτερικών γάτα δεν είναι, είναι όμως τίγρη, αιλουροειδή και τα δύο. Παρότι ως πρόσωπο δεν μου ήταν ποτέ ιδιαίτερα συμπαθής, εύχομαι στη Χίλαρι Νταϊάν Ρόνταμ μεγάλους θριάμβους, ο πρώτος από τους οποίους θα είναι να βρίσκεται πάντα στο ύψος των ευθυνών και της αξιοπρέπειας που το αξίωμα κατεξοχήν απαιτεί.

Τα παραπάνω δεν είναι παρά μια εισαγωγή στο θέμα που αποφάσισα να πραγματευτώ σήμερα. Ο προσεκτικός αναγνώστης θα παρατήρησε πως έγραφα ολόκληρο το όνομα της νέας υπουργού Εξωτερικών, δηλαδή Χίλαρι Νταϊάν Ρόνταμ. Όχι τυχαία. Το έκανα για να καταστήσω σαφές πως το επώνυμο Κλίντον δεν της δόθηκε εκ γενετής, και το γεγονός πως το έχει, είτε λόγω κοινω-

νικής σύμβασης, είτε λόγω πολιτικής σκοπιμότητας, σε τίποτα δεν αλλάζει την αλήθεια των πραγμάτων: λέγεται Χίλαρι Νταϊάν Ρόνταμ ή, αν προτιμάτε εν συντομία, Χίλαρι Ρόνταμ, πολύ πιο ελκυστικό από το φθαρμένο και κουρασμένο Κλίντον. Ούτε ο ένας ούτε ο άλλος με γνωρίζουν, δεν διάβασαν ποτέ μια λέξη μου, παίρνω όμως το θάρρος να δώσω μια συμβουλή, όχι στον πρώην πρόεδρο, που ποτέ δεν έδωσε σημασία ιδιαίτερη στις συμβουλές, και μάλιστα στις καλές. Μιλώ κατευθείαν στην υπουργό Εξωτερικών. Αφήστε το επώνυμο Κλίντον, που μοιάζει πια με σακάκι τριμμένο με φαγωμένους αγκώνες, αποκαταστήστε το επώνυμό σας, Ρόνταμ, που υποθέτω πως ήταν του πατέρα σας. Αν είναι ακόμα ζωντανός, σκέφτεστε πόση περηφάνια θα αισθανθεί; Φανείτε καλή κόρη, δώστε αυτή τη χαρά στην οικογένειά σας. Και, εν παρόδω, σε όλες τις γυναίκες που θεωρούν πως η υποχρέωση να φέρουν το επώνυμο του συζύγου υπήρξε και εξακολουθεί να είναι ένας ακόμα τρόπος, και όχι ασήμαντος, μείωσης της προσωπικής ταυτότητας και τονισμός της υποταγής που αναμένεται πάντα από τις γυναίκες.

27 Ιανουαρίου

P O N T A M

Το τόλμημα δεν είχε άλλες συνέπειες παρά το (μη) αναμενόμενο ενδιαφέρον που ξύπνησε το blog χθες σχετικά με τη Χίλαρι Κλίντον και την υπόδειξη να επαναφέρει το αρχικό της επώνυμο, Ρόνταμ. Δεν υπήρξαν διπλωματικές διαμαρτυρίες, το Υπουργείο Εξωτερικών δεν εξέδωσε ανακοινωθέν, ούτε απαντάται στους *Νιου Γιορκ Τάιμς* κάποιος απόηχος του γραπτού μου. Αύριο θ' αλλάξω θέμα. Στο μεταξύ αναπαύομαι και περισυλλογίζομαι.

28 Ιανουαρίου

Χ Ε Ρ Β Α Σ Ι Ο Σ Α Ν Τ Σ Ε Θ

Τα δικά μου μάτια δεν μου έχουν χρησιμεύσει πολύ. Βλέπω τα γράμματα που πετώ, το ένα μετά το άλλο, στη λευκή σελίδα του

υπολογιστή, σχηματίζω λέξεις που, καλώς ή κακώς, εκφράζουν κάθε φορά σ' αυτόν που με διαβάσει κάποιες απόψεις, κάποιες ιδέες που εγώ αποκαλώ δικές μου, οράματα του κόσμου θα τις ονόμαζα ρητορικά αν ο κόσμος μάς επέτρεπε να τον γνωρίσουμε από τόσο λίγο. Πολλά απ' αυτά που βλέπω τα βλέπω μόνο και μόνο επειδή άλλοι τα είδαν νωρίτερα. Με πονά μέχρι τύψεων πόσο λίγες ήταν οι φορές στη ζωή μου που υπήρξα εκείνος που είδε. Με την αυστηρή σημασία, δεν ζω σε μια προστατευτική φούσκα, αντιλαμβάνομαι όμως πως είμαι περικυκλωμένος από ανθρώπους που έχουν βαλθεί να με γλιτώσουν από σοκ που, όπως λένε, κι ίσως να έχουν κάποιο δίκιο, θα μπορούσαν να επηρεάσουν αρνητικά τη δουλειά μου. Δεν ξέρω. Αυτό που ξέρω όμως είναι πως στο τείχος απ' το οποίο νιώθω κάποιες φορές περικυκλωμένος, εντέλει πολύ πιο εύθραυστο απ' ό,τι έμοιαζε, προσκρούουν συχνά, με ιδιαίτερη βιαιότητα, οι ωμές επιθέσεις της πραγματικότητας. Το πρόσφατο βιβλίο στο οποίο ο φωτογράφος Χερβάσιο Σάντσεθ έδωσε τον τίτλο *Σεράγεβο* είναι μια τέτοια περίπτωση. Εδώ του δηλώνω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη που μου επέτρεψε να δω με τα μάτια του, μιας και τα δικά μου λίγο μου έχουν χρησιμέψει. Και τον ευχαριστώ επίσης για την προσωπική και επαγγελματική αφοσίωση που τον οδήγησε να γράψει πως «τον πόλεμο δεν μπορείς να τον διηγηθείς». Για να μην έχουμε αυταπάτες εμείς που γράφουμε.

29 Ιανουαρίου

Σ Κ Υ Τ Α Λ Η

Απ' ό,τι φαίνεται, τα πράγματα έχουν πάρει καλό δρόμο. Ο πρόεδρος των ΗΠΑ, που δεν ονομάζεται Μεσσίας αλλά Μπαράκ Ομπάμα, υπέγραψε χθες νόμο επονομαζόμενο της Ισότητας ή της Κοινωνικής Δικαιοσύνης. Η άμεση «υπεύθυνη» για το έγγραφο εαυτό ήταν μια γυναίκα, μια εργαζόμενη που, ανακαλύπτοντας πως πέρασε όλη της τη ζωή κερδίζοντας λιγότερα ακριβώς επειδή ήταν γυναίκα, υπέβαλε μήνυση εναντίον της εταιρείας και κέρδισε την υπόθεση. Όπως στους αγώνες σκυταλοδρομίας, αυτή η λευκή γυναίκα, που λέγεται Λίλι Λεντμπέτερ, πέρασε τη σκυτά-

λη στον επόμενο δρομέα, έναν μαύρο με μουσουλμανικό όνομα, τον 44ο πρόεδρο του βορειοαμερικανικού έθνους. Ξαφνικά ο κόσμος μού φαίνεται πιο καθαρός, περισσότερα υποσχόμενος. Σας παρακαλώ, μη μου κλέψετε αυτή την ελπίδα.

Φεβρουάριος 2009

2 Φεβρουαρίου

Ψ Ω Μ Ι

Να έχει άραγε διαβάσει ο αξιότιμος εισαγγελέας της Μπανταλόνα τους *Αθλίους* του Βικτόρ Ουγκό, ή ανήκει σ' εκείνο το κομμάτι της ανθρωπότητας που πιστεύει πως η ζωή μαθαίνεται στους κώδικες; Η ερώτηση είναι προφανώς ρητορική και την κάνω μόνο και μόνο για να διευκολύνει την είσοδό μου στο ζήτημα. Έτσι, ο ενήμερος αναγνώστης ήδη γνωρίζει πως ο εν λόγω εισαγγελέας θα μπορούσε να είναι, με απόλυτη δικαιοσύνη, ένας από τους χαρακτήρες που ο Βικτόρ Ουγκό τοποθέτησε στο βιβλίο του, αυτός του δημόσιου κατήγορου. Ο πρωταγωνιστής της ιστορίας Γιάννης Αγιάννης (σας αγγίζει αυτό το όνομα, κύριε εισαγγελέα;) κατηγορήθηκε ότι έκλεψε (και έκλεψε πράγματι) ένα ψωμί, έγκλημα που του κόστισε μια ζωή σχεδόν εγκλεισμού μέσα από διαδοχικές καταδίκες που προκάλεσαν οι επανειλημμένες του απόπειρες να δραπετεύσει, κάποιες επιτυχημένες, άλλες όχι. Ο Γιάννης Αγιάννης υπέφερε από μια ασθένεια που χτυπά πολύ τον πληθυσμό των κάτεργων, τη λαχτάρα για ελευθερία. Το βιβλίο είναι τεράστιο, από κείνα που σήμερα λέμε πως έχουν παραπανίσιες σελίδες, και ασφαλώς δεν θα ενδιαφέρει τον κύριο εισαγγελέα, που πιθανότατα δεν είναι σε ηλικία να το διαβάσει: *Οι άθλιοι* είναι για να τους διαβάσει κανείς στα νιάτα του, μετά έρχεται ο κυνισμός κι είναι πια λίγοι οι ενήλικες που έχουν την υπομονή να ενδιαφερθούν για την αθλιότητα και τις περιπέτειες του Γιάννη Αγιάννη. Παρ' όλα αυτά, μπορεί και να έχω παρεξηγήσει: ίσως ο κύριος εισαγγελέας να έχει πράγματι διαβάσει τους *Αθλίους*... Αν είναι έτσι, ας μου

επιτρέψει μια ερώτηση: πώς τόλμησε (αν το ρήμα σάς φαίνεται υπερβολικά δυνατό, χρησιμοποιήστε κάποιο άλλο αντίστοιχό του) να ζητήσει ενάμιση χρόνο φυλακή για το ζητιάνο της Μπανταλόνα που προσπάθησε να κλέψει μια φρατζόλα, και λέω προσπάθησε, γιατί μόνο τη μισή κατάφερε να πάρει; Πώς έγινε αυτό; Είναι μήπως επειδή, αντί για εγκέφαλο, έχει μέσα στο κρανίο του, ως μοναδική επίπλωση, έναν κώδικα; Διαφωτίστε με, σας παρακαλώ, για ν' αρχίσω κι εγώ να ετοιμάζω τη δική μου υπεράσπιση αν καμιά φορά βρεθώ αντιμέτωπος με δείγμα τους είδους σας.

3 Φεβρουαρίου

ΝΤΑΒΟΣ

Διάβασα πως η συνάντηση στο Νταβός αυτής της χρονιάς δεν ήταν ακριβώς επιτυχής. Πολύς κόσμος απουσίασε, η σκιά της κρίσης πάγωσε ανελέητα τα χαμόγελα, απ' τις συνομιλίες έλειψε το πραγματικό ενδιαφέρον, ίσως επειδή κανείς δεν ήξερε καλά καλά τι να πει, φοβούμενος πως τα συγκεκριμένα γεγονότα της επόμενης μέρας θα έρθουν να γελοιοποιήσουν τις αναλύσεις και τις προτάσεις που με πολύ κόπο παράχθηκαν ώστε να ανταποκρίνονται, έστω κι αν πρόκειται για απλή συγκυρία, στις πιο μετριοπαθείς προσδοκίες που έχουν δημιουργηθεί. Κυρίως γίνεται λόγος για μια ανησυχητική έλλειψη ιδεών, φτάνοντας μάλιστα στο σημείο της παραδοχής πως το «πνεύμα του Νταβός» πέθανε. Προσωπικά ποτέ δεν αντιλήφθηκα να πλανάται εδώ γύρω κανένα «πνεύμα» ή κάτι που να αξίζει κατά προσέγγιση αυτό τον ορισμό. Όσο για την επικαλούμενη έλλειψη ιδεών, με εκπλήσσει που μόλις τώρα γίνεται αναφορά, μιας και ιδέες, αυτό που με κάθε σεβασμό ονομάζουμε έτσι, δεν βγήκαν από κει ποτέ ούτε μία για δείγμα. Το Νταβός υπήρξε για τριάντα χρόνια η ακαδημία του κατεξοχήν νεοσυντηρητισμού και, απ' όσο μπορώ να θυμηθώ, ούτε μια φωνή δεν ακούστηκε στο παραδείσιο ελβετικό ξενοδοχείο να επισημαίνει τους επικίνδυνους δρόμους που είχαν πάρει το χρηματοοικονομικό σύστημα και η οικονομία. Ενώ είχαν ήδη σπείρει θύελλες, κανείς δεν θέλησε να δει πως έρχονταν κιόλας οι καταγίδες. Και τώρα μας λένε πως δεν υπάρχουν ιδέες. Για να δούμε

αν θα προκύψουν τώρα, όταν η σκέψη δεν έχει πια άλλα ψέματα να μας προσφέρει.

4 Φεβρουαρίου

ΤΡΑΠΕΖΙΤΕΣ

Τι θα κάνουμε με τους τραπεζίτες; Δηγούνται πως στις απαρχές της τραπεζιτικής, κάπου τον 16ο και 17ο αιώνα, οι τραπεζίτες, τουλάχιστον στην Κεντρική Ευρώπη, ήταν εν γένει καλβινιστές, άνθρωποι με απαιτητικό ηθικό κώδικα που για ένα διάστημα είχαν το αξιόπαινο φιλότιμο να τον εφαρμόσουν στην εργασία τους. Διάστημα που πρέπει να ήταν σύντομο, λαμβάνοντας υπόψη την άπειρα εκμαυλιστική δύναμη του χρήματος. Εντέλει η τράπεζα άλλαξε πολύ, και πάντα προς το χειρότερο. Τώρα, μέσα σε πλήρη οικονομική κρίση και κρίση του παγκόσμιου χρηματοοικονομικού συστήματος, αρχίζουμε να έχουμε την ενοχλητική αίσθηση πως αυτός που θα τη γλιτώσει ευκολότερα από την καταιγίδα θα είναι ακριβώς οι κύριοι τραπεζίτες. Παντού οι κυβερνήσεις, ακολουθώντας τη λογική του παραλόγου, τρέχουν να σώσουν την τράπεζα από στενότητες για τις οποίες υπήρξε η ίδια, σε μεγάλο βαθμό, υπεύθυνη. Δισεκατομμύρια βγαίνουν από τα κρατικά χρηματοφυλάκια (ή από την τσέπη των φορολογούμενων) για να δώσουν ρευστότητα σε εκατοντάδες μεγάλες τράπεζες ούτως ώστε να αναλάβουν ξανά μία από τις βασικές τους λειτουργίες, την πιστοδοτική. Φαίνεται πως υπάρχουν σοβαρά σημάδια πως οι τραπεζίτες κουνούν την ουρά τους, θεωρώντας καταχρηστικά πως τα χρήματα αυτά, επειδή βρίσκονται στην κατοχή τους, τους ανήκουν κιόλας, και, σαν να μην ήταν αυτό αρκετό, αντιδρούν με ψυχρότητα στην πίεση των κυβερνήσεων για να τεθούν αυτά γρήγορα σε κυκλοφορία, ο μόνος τρόπος να σωθούν από την πτώχευση χιλιάδες επιχειρήσεις και από την ανεργία εκατομμύρια εργαζόμενοι. Είναι σαφές πως οι τραπεζίτες δεν είναι άνθρωποι για να τους εμπιστεύεται κανείς, και η απόδειξη είναι η ευκολία με την οποία δαγκώνουν το χέρι που τους τάζει.

5 Φεβρουαρίου

ΑΝΤΟΛΦ ΑΪΧΜΑΝ

Στις αρχές της δεκαετίας του '60, όταν δούλευα σ' έναν εκδοτικό οίκο της Λισαβόνας, είχα δημοσιεύσει ένα βιβλίο με τον τίτλο *Έξι εκατομμύρια νεκροί*, στο οποίο εξιστορείται η δράση του Άντολφ Άιχμαν ως βασικού εκτελεστή της επιχείρησης εξολόθρευσης των Εβραίων (έξι εκατομμύρια ήταν οι νεκροί), την οποία ολοκλήρωσε με συστηματικό τρόπο, επιστημονικό σχεδόν, στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης. Επικριτικός όπως ήμουν πάντα για την κατοποίηση και την καταπίεση που ασκεί το Ισραήλ πάνω στον παλαιστινιακό λαό, το βασικό μου επιχείρημα για την κατάδική αυτήν ήταν και συνεχίζει να είναι ηθικής τάξης: τα ανεκδιήγητα δεινά που υπέστησαν οι Εβραίοι στη διάρκεια της Ιστορίας, και ιδιαιτέρως στα πλαίσια της επονομαζόμενης «τελικής λύσης», θα έπρεπε να είναι για τους Ισραηλινούς τού σήμερα (των τελευταίων εξήντα χρόνων, για να είμαι ακριβέστερος) ο καλύτερος λόγος για να μη μμηθούν στην παλαιστινιακή γη τους δημίους τους. Αυτό που πραγματικά χρειάζεται το Ισραήλ είναι μια ηθική επανάσταση. Σταθερός σ' αυτή την πεποίθηση, δεν αρνήθηκα ποτέ το Ολοκαύτωμα, πήρα απλώς το θάρρος να διευρύνω την έννοια αυτή για να συμπεριλάβει τις ταπεινώσεις, τους εξευτελισμούς, τη βία κάθε τύπου στην οποία υποβάλλεται ο παλαιστινιακός λαός. Είναι δικαίωμά μου, και τα γεγονότα έχουν επιφορτιστεί να με δικαιώνουν.

Είμαι ένας ελεύθερος συγγραφέας που εκφράζεται τόσο ελεύθερα όσο το επιτρέπει η οργάνωση του κόσμου που έχουμε. Δεν διαθέτω τόση πληροφόρηση για το θέμα όση βρίσκεται στην ευχέρεια του πάπα και της Καθολικής Εκκλησίας εν γένει, αυτό που γνωρίζω για τα θέματα αυτά από τις αρχές της δεκαετίας του '60 μου φτάνει. Μου φαίνεται λοιπόν εξαιρετικά αποδοκιμαστέα η αμφίσημη συμπεριφορά του Βατικανού σε όλο αυτό το θέμα με τους επισκόπους της δικαιοδοσίας του αρχιεπισκόπου Λεφέβρ,*

* Πραγματική «Μαύρη Διεθνής» συστήθηκε στους κόλπους της Καθολικής Εκκλησίας ως απάντηση στις ρηξικέλευθες προτάσεις της Συνόδου «Βατικανό II». Της κίνησης αυτής ηγήθηκε ο Γάλλος επίσκοπος Μαρσέλ Λεφέβρ και η

που αρχικά αφορίστηκαν και είναι τώρα καθαροί από αμάρτημα με παπική απόφαση. Ο Ράτζινγκερ ποτέ δεν υπήρξε ανάμεσα στις πνευματικές μου συμπάθειες. Τον θεωρώ κάποιον που προσπαθεί να μεταμφιέσει και να κρύψει αυτό που πραγματικά σκέφτεται. Στα μέλη της Εκκλησίας αυτή είναι μια συχνή κατάσταση, από έναν πάπα όμως ακόμα κι ένας άθεος όπως εγώ έχει το δικαίωμα να απαιτεί ντομπροσύνη, συνοχή και κριτική συνείδηση. Και αυτοκριτική.

6 Φεβρουαρίου

Σ Α Μ Π Α Ϊ Ο

Χάρηκα που τον είδα. Είναι ο ίδιος άνθρωπος, νηφάλιος, ευφυής, ευαίσθητος. Πριν από είκοσι χρόνια ήμασταν μαζί στην εκστρατεία για τις δημοτικές εκλογές που επρόκειτο τότε να γίνουν και τις οποίες κερδίσαμε, εκείνος για την καινοτόμα και ικανή άσκηση του αξιώματός του ως Δημάρχου της Λισαβόνας, εγώ για την όχι πολύ ευτυχή εκτέλεση του έργου μου ως προέδρου κάποιου Δημοτικού Συμβουλίου που ποιος θυμάται. Περιπατήσαμε γενναία δρόμους, πλατείες και αγορές της Λισαβόνας ζητώντας ψήφους, ακόμα κι αν, πιστεύω από αιδώ, δεν το κάναμε ρητά. Όπως ειπώθηκε ήδη, κερδίσαμε, αυτός που στ' αλήθεια όμως κέρδισε ήταν η πόλη της Λισαβόνας, που μπόρεσε να κοιτάξει ξανά τον εαυτό της με περηφάνια στο πρόσωπο του ανώτατου αντιπροσώπου της Δημοκρατίας. Τον είχαμε αργότερα Πρόεδρο της Δημοκρατίας για δύο θητείες, όπου άφησε το σημάδι μιας προσωπικότητας γεννημένης για τον πολιτισμένο διάλογο, για την ελεύθερη αναζήτηση συναίνεσης, χωρίς ποτέ να ξεχνά πως η πολιτική ή είναι υπηρεσία προς την κοινωνία, υπηρεσία πιστή και συνεκτική, ή γίνεται τελικά όργανο προσωπικών και κομματικών συμφερόντων όχι απαραίτητα καθαρών. Βλεπόμεστε από καιρό σε καιρό, χαλαρά, μια αμοιβαία υπόσχεση που ελπίζω να δω να τηρείται πιστά στο

«Κοινότητα Πίος Ι», την οποία ίδρυσε το 1970. Οι τέσσερις επίσκοποι των οποίων τον αφορισμό ήρε στις αρχές της εβδομάδας ο πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ' ανήκουν στην κοινότητα αυτή. (Σ.τ.Μ.)

μέλλον, παρά την έντονη δραστηριότητα του προγράμματος Συμμαχία Πολιτισμών, του οποίου είναι εκπρόσωπος. Με τον Ζόρζε Σαμπάιο δεν υπάρχουν λόγια ψεύτικα, μπορούμε να εμπιστευτούμε αυτό που μας λέει, γιατί είναι η αποτύπωση αυτού που σκέφτεται.

9 Φεβρουαρίου

B A T I K A N I Σ Μ Ο Ι

Ἡ βατικανικότητα. Δεν υποφέρω να βλέπω τους κυρίους καρδινάλιους και τους κυρίους επισκόπους ντυμένους με πολυτέλεια που θα σκανδάλιζε τον φτωχό Ιησού της Ναζαρέτ, κακοτυλιγμένο στο χιτώνα του απ' το χειρότερο πανί, όσο μονοκόμματος που ασφαλώς δεν ήταν, για να μη θυμηθούμε την ντελiriaκή επίδειξη εκκλησιαστικής μόδας που ο Φελίνι ιδιοφυώς έβαλε στο *Οκτώμισι*, προς δική του και δική μας τέρψη. Οι κύριοι αυτοί θεωρούν τον εαυτό τους ενδεδυμένο μια εξουσία που μόνο η δική μας υπομονή τής επιτρέπει να συνεχίζεται. Αυτοαποκαλούνται αντιπρόσωποι του Θεού στη γη (ποτέ δεν τον είδαν και δεν έχουν την παραμικρή απόδειξη για την ύπαρξή του) και περιδιαβαίνουν τον κόσμο στάζοντας υποκρισία από κάθε πόρο τους. Ἴσως δεν ψεύδονται πάντα, όμως κάθε λέξη που λένε ή γράφουν φέρνει ξοπίσω της άλλη λέξη που την αρνείται ή την περιορίζει, ή τη μασκαρεύει, ή τη διαστρέφει. Σε όλα αυτά πολλοί από εμάς είχαμε λίγο ως πολύ συνηθίσει προτού περάσουμε στην αδιαφορία, αν όχι και στην απαξίωση. Λέγεται πως η συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές μειώνεται ταχύτατα, θα τολμήσω όμως να πω πως πρέπει ακόμα λιγότεροι να είναι οι άνθρωποι εκείνοι που, παρότι πιστοί, μπαίνουν σε μια εκκλησία για να απολαύσουν την αρχιτεκτονική ομορφιά, τη ζωγραφική και τα γλυπτά, τέλος πάντων, ένα σκηνικό που η πλαστότητα του δόγματος που το υποστηρίζει εντέλει δεν αξίζει.

Οι κύριοι καρδινάλιοι και οι κύριοι επίσκοποι, συμπεριλαμβανομένου προφανώς του πάπα που τους κυβερνά, δεν είναι καθόλου ήσυχοι. Παρότι ζουν ως παράσιτα της κοινωνίας, οι λογαριασμοί δεν τους βγαίνουν. Μπροστά στην αργή αλλά άτεγκτη βύ-

θιση της Καθολικής Εκκλησίας ως άλλου *Τιτανικού*, ο πάπας και οι ακόλουθοί του, νοσταλγοί της εποχής που ηγεμόνευαν, σε εγκληματική συνενοχή, στο θρόνο και στην ιερή τράπεζα, ανατρέχουν τώρα σε όλα τα μέσα, μαζί και σ' αυτό του ηθικού εκβιασμού, για να αναμιχθούν στη διακυβέρνηση των χωρών, και ιδιαιτέρως εκείνων που, για ιστορικούς ή κοινωνικούς λόγους, δεν τόλμησαν ακόμα να κόψουν τους δεσμούς υποτέλειας και επιμένουν δεμένες στον βατικανικό θεσμό. Με λυπεί αυτός ο (θρησκευτικός;) τρόμος που μοιάζει να παραλύει την ισπανική κυβέρνηση κάθε φορά που πρέπει να αντιμετωπίσει όχι μόνο τους παπικούς απεσταλμένους αλλά και τους εγχώριους «πάπες». Κι έχω ακόμα να πω: ως άνθρωπο, ως διανοούμενο, ως πολίτη, με προσβάλλει η απαρésκεια με την οποία ο πάπας και οι δικοί του συμπεριφέρονται στην κυβέρνηση του Ροντρίγκεθ Θαπατέρο, αυτή που ο ισπανικός λαός εξέλεξε έχοντας πλήρη συνείδηση. Όπως φαίνεται, μάλλον κάποιος πρέπει να βγάλει ένα παπούτσι* και να το πετάξει σε κάποιον απ' αυτούς τους καρδινάλιους.

10 Φεβρουαρίου

ΣΙΓΙΦΡΕΝΤΟ

Σιγφρέντο Λόπες είναι το όνομα ενός Κολομβιανού βουλευτή που είχαν απαγάγει εδώ και επτά χρόνια οι Επαναστατικές Ένοπλες Δυνάμεις της Κολομβίας και μόλις ανέκτησε την ελευθερία του χάρη στο κουράγιο και την επιμονή, μεταξύ άλλων, της γερουσιαστή Πιεδάδ ντε Κόρντομπα, βασικής διευθύνουσας του κοινωνικού και ανθρωπιστικού κινήματος «Κολομβιανοί για την Ειρήνη». Χάρη σε μια συγκυρία που έμοιαζε αδύνατη να συμβεί, ο Σιγφρέντο Λόπες, που συμμετείχε σε μια ομάδα έντεκα απαχθέντων βουλευτών, οι δέκα από τους οποίους δολοφονήθηκαν πριν λίγο καιρό από την τρομοκρατική οργάνωση, μπόρεσε να γλιτώσει από το μακελειό. Τώρα είναι ελεύθερος. Στη συνέντευξη τύπου που

* Ο συγγραφέας παίζει με το όνομα του Ισπανού πρωθυπουργού, που σημαίνει τσαγκάρης και στα πορτογαλικά προφέρεται Σαπατέρο (sapato/σαπάτο στα πορτογαλικά είναι το παπούτσι). (Σ.τ.Μ.)

πραγματοποιήθηκε αμέσως στο Κάλι αποφάσισε να εκδηλώσει την ευγνωμοσύνη του προς την Πιεδάδ Κόρντοβα με όρους που συγκίνησαν τον κόσμο. Έφτασαν εδώ σ' εμάς αυτά τα συνταρακτικά λόγια και οι εικόνες. Ποτέ δεν καυχήθηκα για τη συναισθηματική μου σταθερότητα. Κλαίω εύκολα, και δεν είναι λόγω ηλικίας. Αυτή τη φορά όμως υποχρεώθηκα να ξεσπάσω σε λυγμούς όταν ο Σιγφρέντο, για να εκφράσει την άπειρη ευγνωμοσύνη του στην Πιεδάδ Κόρντομπα, τη συνέκρινε με τη γυναίκα του γιατρού στο *Περί τυφλότητας*. Μπείτε στη θέση μου, χιλιάδες χιλιόμετρα με χωρίζαν από εκείνες τις εικόνες και τις λέξεις, κι εγώ ο φτωχός, αναλυμένος σε δάκρυα, δεν είχα άλλη επιλογή παρά να καταφύγω στον ώμο της Πιλάρ και να τ' αφήσω να τρέξουν. Ολόκληρη η ύπαρξή μου ως ανθρώπου και συγγραφέα δικαιούθηγε εκείνη τη στιγμή. Ευχαριστώ, Σιγφρέντο.

11 Φεβρουαρίου

A Θ Ε Ο Ι

Ας δούμε κατά πρόσωπο τα γεγονότα. Πριν από χρόνια (ήδη πολλά) ο περίφημος Γερμανός θεολόγος Χανς Κουνγκ έγραψε την εξής αλήθεια: «Οι θρησκείες ουδέποτε χρησίμεψαν στην προσέγγιση μεταξύ των ανθρώπινων όντων». Πιο μεγάλη αλήθεια δεν έχει ειπωθεί. Δεν αρνούμαστε εδώ (θα ήταν παράλογο και να το σκεφτούμε) το δικαίωμα να υιοθετεί ο καθένας τη θρησκεία που του κάνει όρεξη, από τις πιο γνωστές μέχρι τις λιγότερο συνηθισμένες, ν' ακολουθεί τους κανόνες ή δόγματα (όπου υπάρχουν), χωρίς καν ν' αμφισβητούμε την αναδρομή στην πίστη ως απώτατη δικαιολογία και, εξ ορισμού (όπως πολύ καλά ξέρουμε), κλειστή και στην πιο στοιχειώδη λογική επεξεργασία. Είναι πράγματι πιθανόν η πίστη να κινεί βουνά, δεν υπάρχει η πληροφορία ότι κάτι τέτοιο έχει συμβεί ποτέ, αλλά αυτό δεν αποδεικνύει τίποτα, δεδομένου ότι ο Θεός ουδέποτε θέλησε να δοκιμάσει τις δυνάμεις του με τέτοιου είδους γεωλογικές παρεμβάσεις. Αυτό που πράγματι ξέρουμε είναι ότι οι θρησκείες όχι μόνο δεν φέρνουν την προσέγγιση στα ανθρώπινα όντα, αλλά και ζουν, οι ίδιες, σε κατάσταση διαρκούς αμοιβαίας έχθρας, παρ' όλες τις ψευδοοικου-

μενικές ρητορείες που η μία ή η άλλη θεωρούν πρόσφορες και επωφελείς για περιστασιακούς και παροδικούς λόγους τακτικής φύσης. Έτσι είναι τα πράγματα από τότε που υπάρχει ο κόσμος, και δεν φαίνεται ο δρόμος που μπορεί να τα αλλάξει. Εκτός από την προφανή σκέψη πως ο πλανήτης θα ήταν πολύ πιο ειρηνικός αν ήμασταν όλοι άθεοι. Φυσικά, όντας η ανθρώπινη φύση αυτή που είναι, δεν θα μας έλειπαν οι αιτίες για όλες τις δυνατές διαφονίες που μπορεί κανείς να φανταστεί, θα απαλασσόμασταν όμως από αυτή την παιδιάστικη και γελοία ιδέα να πιστεύουμε πως ο θεός μας είναι ο καλύτερος απ' όλους τους θεούς τριγύρω και πως ο παράδεισος που μας περιμένει είναι ένα ξενοδοχείο πέντε αστέρων. Και, επιπλέον, πιστεύω πως θα επινοούσαμε ξανά τη φιλοσοφία.

12 Φεβρουαρίου

Λ Ε Μ Ε

Λέμε σε όσους βρίσκονται σε σύγχυση «Γνώθι σαυτόν», σαν να 'ταν η γνωριμία με τον εαυτό μας η πέμπτη και δυσκολότερη πράξη της ανθρώπινης αριθμητικής, λέμε στους άβουλους «Θέλω ίσον μπορώ», σαν να μη διασκεδάζουν καθημερινά οι κτηνωδίες του κόσμου αυτού αντιστρέφοντας τη σχετική θέση των ρημάτων, λέμε στους αναποφάσιτους «Ξεκίνα απ' την αρχή», σαν να 'ταν η αρχή η ορατή πάντα άκρη ενός κακοτυλιγμένου νήματος που αρκεί να το τραβήξει κανείς και να συνεχίσει να τραβά για να φτάσει στην άλλη άκρη, στο τέλος, και σαν ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη να είχαμε στα χέρια μια γραμμή ισόπεδη και συνεχή όπου δεν θα χρειαζόταν να διαλυθούμε εμείς, ούτε να ξετυλιχτούμε μπροδεδεμένοι, πράγμα απίθανο να συμβεί στη ζωή των κουβαριών και, αν μου επιτραπεί ακόμα μια κοινοτοπία, και στα κουβάρια της ζωής.

13 Φεβρουαρίου

ΚΙΝΕΖΙΚΑ ΠΟΥΠΟΥΛΑ

Τοποθετούμε τον αστακό ζωντανό σε καυτό νερό και τον μαγειρεύουμε επιτόπου, αυτή είναι μια παλιά μαγειρική πρακτική του δυτικού κόσμου. Φαίνεται πως, αν ο αστακός βαπτιστεί ήδη νεκρός, η τελική γεύση θα είναι διαφορετική, προς το χειρότερο. Κάποιοι μάλιστα λένε πως το ρουμπινί κόκκινο χρώμα με το οποίο βγαίνει απ' την κατσαρόλα το οστρακοειδές οφείλεται ακριβώς στην πολύ υψηλή θερμοκρασία του νερού. Δεν ξέρω, έτσι έχω ακούσει να λένε, είμαι ανίκανος να τηγανίσω ένα αυγό της προκοπής. Μια μέρα είδα σ' ένα ντοκιμαντέρ πώς ταΐζουν τα κοτόπουλα, πώς τα σκοτώνουν και τα κομματιάζουν, και παραλίγο να κάνω εμετό. Και μια άλλη μέρα, που δεν λέει να σβηστεί από τη μνήμη μου, διάβασα σ' ένα περιοδικό ένα άρθρο σχετικά με τη χρησιμότητα των κουνελιών στα εργοστάσια καλλυντικών, όταν έμαθα πως οι δοκιμές κάθε πιθανού ερεθισμού που προκαλείται από τα συστατικά των σαμπουάν γίνονται με απευθείας εφαρμογή στα μάτια των ζώων αυτών, σύμφωνα με το στυλ του καταραμένου Δρ. Θανάτου, που έκανε ενέσεις πετρελαίου στις καρδιές των θυμάτων του. Και τώρα μια σύντομη είδηση που εμφανίστηκε στις εφημερίδες με ενημερώνει πως στην Κίνα τα πούπουλα των πουλιών που προορίζονται για γέμιση σε μαξιλάρια ύπνου ξεριζώνονται έτσι ακριβώς, όντας αυτά ζωντανά, μετά καθαρίζονται, απολυμαίνονται και εξάγονται προς τέρψη των πολιτισμένων κοινωνιών, που ξέρουν τι είναι καλό και τι βρίσκεται στη μόδα. Δεν σχολιάζω, δεν αξίζει τον κόπο, τα πούπουλα φτάνουν.

16 Φεβρουαρίου

ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ

Είμαι γενικά γνωστός ως απαισιόδοξος. Αντίθετα με ό,τι μπορεί να φάνηκε κάποια φορά, δεδομένης της επιμονής με την οποία δηλώνω τον πλέον ριζοσπαστικό μου σκεπτικισμό σε σχέση με την πιθανότητα κάποιας πραγματικής και ουσιαστικής βελτίωσης του

είδους στα πλαίσια αυτού που σε καιρούς όχι τόσο μακρινούς ονομάζαμε ηθική εξέλιξη, θα προτιμούσα να ήμουν αισιόδοξος, ακόμα κι αν ήταν απλώς για να διατηρώ την ελπίδα πως ο Ήλιος, επειδή ανέτελλε καθημερινά ως σήμερα, θα ανατείλει κι αύριο. Θα ανατείλει, όμως θα έρθει επίσης η μέρα που κι αυτός θα τελειώσει. Η αιτία αυτών των συλλογισμών ως προλόγου είναι η συζυγική ή παρασυζυγική κακοποίηση, η τρελή καταδίωξη της γυναίκας από τον άντρα, είτε αυτός είναι σύζυγος, μνηστήρας ή εραστής. Η γυναίκα, ιστορικά υποταγμένη στην αρσενική εξουσία, έχει περιοριστεί σε κάτι άνευ άλλης αξίας πέρα απ' το να είναι υπηρέτρια του άντρα και απλή επαναφόρτιση της εργατικής του δύναμης, και τώρα ακόμα, όταν τη βλέπουμε παντού, ελεύθερη από κάποια δεσμά, να ασκεί δραστηριότητες που η αρσενική ματαιοδοξία θεωρούσε αποκλειστικό προνόμιο του άρρενος, φαίνεται πως δεν θέλουμε να αντιληφθούμε πως η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών εξακολουθεί να ζει σε ένα σύστημα σχέσεων μεσαιωνικό σχεδόν. Γρονθοκοπούνται, κακοποιούνται σεξουαλικά, υποδουλώνονται λόγω παράδοσης, εθίμων και υποχρεώσεων που δεν επέλεξαν οι ίδιες και που εξακολουθούν να τις κρατούν υποτελείς στην αρσενική τυραννία. Κι όταν έρθει η ώρα, τις σκοτώνουν.

Το σχολείο προσποιείται πως αγνοεί αυτή την πραγματικότητα, πράγμα που δεν πρέπει να μας εκπλήσσει, αν σκεφτούμε πως η παιδαγωγική ικανότητα της εκπαίδευσης έχει περιοριστεί στο απόλυτο μηδέν. Η οικογένεια, κατεξοχήν τόπος όλων των αντιφάσεων, απόλυτη φωλιά εγωισμών, επιχείρηση σε διαρκή πτώχευση, ζει την πιο σοβαρή κρίση της ιστορίας της. Τα κράτη ξεκινούν από την αλάνθαστη αρχή ότι όλοι κάποτε θα πεθάνουμε κι ότι οι γυναίκες δεν μπορεί να αποτελούν εξαίρεση. Σε κάποιες παραληρηματικές φαντασίες, πεθαίνοντας στα χέρια του συζύγου, του μνηστήρα ή του εραστή, από σφαίρα ή μαχαίριά, ίσως να είναι η μεγαλύτερη απόδειξη αμοιβαίας αγάπης, εκείνος σκοτώνει, εκείνη πεθαίνει. Για τα σκοτάδια του ανθρώπινου νου όλα είναι δυνατά.

Τι να κάνουμε; Κάποιοι θα το ξέρουν κι ας μην το λένε. Μιας και η ευαίσθητη κοινωνία στην οποία ζούμε θα σκανδαλιζόταν με μέτρα διαρκούς κοινωνικού αποκλεισμού για τέτοιου είδους εγκλήματα, ας βαρύνουν τουλάχιστον στο μέγιστο οι ποινές φυ-

λάκισης και ας αποκλειστούν αποφασιστικά οι μειώσεις ποινής λόγω καλής διαγωγής. Λόγω καλής διαγωγής, ας γελάσω.

17 Φεβρουαρίου

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΡΤΑ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

Στην πόρτα του Λανθαρότε, στην πόρτα του σπιτιού που, αν η τύχη βοηθούσε, θα μπορούσε ίσως να γίνει το νέο τους σπίτι. Στα είκοσι μέτρα από την ακτή, στην Κόστα Τεγκίσε, όταν ασφαλώς ήδη θ' αντάλλασσαν χαμόγελα και λέξεις χαράς που κατάφεραν να φτάσουν σε καλό λιμάνι, το κύμα αναποδογύρισε το καΐκι. Είχαν διασχίσει τα εκατό χιλιόμετρα που χώριζαν το νησί από τις αφρικανικές ακτές κι ήρθαν να πεθάνουν στα είκοσι μέτρα από τη σωτηρία τους. Από τους πάνω από τριάντα μετανάστες τους οποίους η ακραία ανάγκη υποχρέωσε να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους της θάλασσας, στην πλειοψηφία τους νέοι και έφηβοι, είκοσι τέσσερις πνίγηκαν, μεταξύ τους μια έγκυος γυναίκα και κάμποσα μικρά παιδιά. Έξι σώθηκαν χάρι στο κουράγιο και την αυταπάρανηση των δύο σέρφερ που ρίχτηκαν στο νερό και τους γλίτωσαν από ένα θάνατο που χωρίς την παρέμβασή τους ήταν αναπόφευκτος.

Αυτό είναι, με τα πιο απλά και άμεσα λόγια που μπόρεσα να βρω, το πλαίσιο αυτού που συνέβη εδώ. Δεν ξέρω τι άλλο θα μπορούσα να πω. Σήμερα μου λείπουν οι λέξεις και μου περισσεύουν τα συναισθήματα. Μέχρι τότε;

18 Φεβρουαρίου

ΤΙ ΘΑ ΚΑΝΟΥΜΕ ΜΕ ΤΟΥΣ ΙΤΑΛΟΥΣ;

Αναγνωρίζω πως η ερώτηση μπορεί να ηχεί με τρόπο κάπως προσβλητικό σ' ένα ευαίσθητο αυτί. Τι είναι αυτό; Ένας απλός ιδιώτης να ζητά εξηγήσεις από ολόκληρο λαό, να του ζητά το λογαριασμό για τη χρήση μιας ψήφου που, προς αγалλίαση μιας διαρκώς θρασύτερης Δεξιάς, έκανε τον Μπερλουσκόνι απόλυτο αφέ-

νη και κύριο της Ιταλίας και της συνείδησης εκατομμυρίων Ιταλών; Παρότι, στ' αλήθεια, θέλω να το πω από τώρα, ο πιο προσβεβλημένος είμαι εγώ. Μάλιστα, ακριβώς εγώ. Προσβεβλημένος για την αγάπη μου προς την Ιταλία, τον ιταλικό πολιτισμό, την ιταλική ιστορία, προσβεβλημένος, επίσης, για την πείσιμονα ελπίζω μου πως ο εφιάλτης θα έπαιρνε τέλος και πως η Ιταλία θα ξανάβρισκε το βερντικό πνεύμα ανάτασης που υπήρξε για μια εποχή ο καλύτερος ορισμός της. Και μη με κατηγορήσετε πως ανακατεύω άνευ λόγου τη μουσική με την πολιτική, κάθε καλλιιεργημένος και έντιμος Ιταλός ξέρει πως έχω δίκιο και ξέρει γιατί.

Μόλις έφτασε εδώ η είδηση της παραίτησης του Βάλτερ Βελτρώνι. Είναι καλοδεχόμενη. Το Δημοκρατικό Κόμμα του ξεκίνησε ως καρικατούρα κόμματος και τελείωσε, χωρίς λέξη ούτε πρόγραμμα, ως κομπάρσος στην πολιτική σκηνή. Οι ελπίδες που του καταθέσαμε εξαπατήθηκαν από την ιδεολογική του αοριστία και την προσωπική αδυναμία του χαρακτήρα του. Ο Βελτρώνι είναι υπεύθυνος, ασφαλώς όχι ο μόνος, αλλά στην παρούσα συγκυρία ο μεγαλύτερος, για την αποδυνάμωση της Αριστεράς, της οποίας είχε μάλιστα παρουσιαστεί ως σωτήρας. Αιωνία της η μνήμη.

Δεν χάθηκαν όλα ωστόσο. Αυτό έρχονται να μας πουν ο συγγραφέας Αντρέα Καμιλέρι και ο φιλόσοφος Πάολο Φλόρες ντ' Αρκάις σ' ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε πρόσφατα στην *Ελ Παΐς*. Μαζί με τα εκατομμύρια των Ιταλών που έχασαν πλέον την υπομονή τους βλέποντας τη χώρα τους να σύρεται καθημερινά σε δημόσιο σκώμμα υπάρχει δουλειά να γίνει. Το μικρό κόμμα του Αντόνιο ντι Πιέτρο, πρώην δικαστή των Καθαρών Χεριών, μπορεί να μετατραπεί στο αντίδοτο που χρειάζεται η Ιταλία για να φτάσει στη συλλογική κάθαρση που θα αφυπνίσει προς τη δράση των πολιτών το καλύτερο κομμάτι της ιταλικής κοινωνίας. Είναι ώρα. Ελπίζουμε να γίνει.

19 Φεβρουαρίου

Σ Ο Υ Ζ Ι

Αν μπορούσα, θα έκλεινα όλους τους ζωολογικούς κήπους του κόσμου. Αν μπορούσα, θα απαγόρευα τη χρήση των ζώων σε νού-

μερα του τσίρκου. Δεν πρέπει να είμαι ο μόνος που σκέφτεται έτσι, διακινδυνεύω όμως τη διαμαρτυρία, την αγανάκτηση, την οργή της πλειοψηφίας όσων γοητεύονται να βλέπουν ζώα πίσω από κάγκελα ή σε χώρους όπου μετά βίας μπορούν να κινηθούν όπως τους το ζητά η φύση τους. Αυτά ως προς τους ζωολογικούς κήπους. Ακόμα πιο καταθλιπτικά από αυτά τα πάρκα είναι μόνο τα νούμερα του τσίρκου, που πετυχαίνουν το κατόρθωμα να γελοιοποιήσουν τους συγκινητικούς σκύλους ντυμένους με φούστες, τις φώκιες που χτυπούν παλαμάκια με τα περὺγια, τα πλουμιστά άλογα, τους πιθήκους στα ποδήλατα, τα λιοντάρια που πηδάνε μέσ' από στεφάνια, τα μουλάρια που εκπαιδεύονται για να καταδιώκουν κομπάρσους ντυμένους στα μαύρα, τους ελέφαντες που μετά βίας ισορροπούν σε μεταλλικές κινούμενες σφαίρες. Είναι διασκεδαστικό και τα παιδιά το λατρεύουν, θα πουν οι γονείς, οι οποίοι, για την πλήρη εκπαίδευση των βλαστών τους, θα έπρεπε να τους συνοδέψουν επίσης στις προπονήσεις (ή βασανιστήρια;) που υπομένουν μέχρι τα όρια της αγωνίας τα ταλαίπωρα ζώα, αδρανή θύματα της ανθρώπινης σκληρότητας. Οι γονείς λένε επίσης πως οι επισκέψεις στον ζωολογικό κήπο είναι εξαιρετικά ενημερωτικές. Ίσως να υπήρξαν στο παρελθόν, που και γι' αυτό αμφιβάλλω, σήμερα όμως, χάρη στα αναρίθμητα ντοκιμαντέρ σχετικά με τη ζωή των ζώων που οι τηλεοράσεις μεταδίδουν όλη την ώρα, αν ο στόχος είναι η εκπαίδευση, εκεί είναι και περιμένουν.

Θα αναρωτηθεί κανείς με ποια αφορμή προέκυψε αυτό, κι εγώ απαντώ αμέσως. Στον ζωολογικό κήπο της Βαρκελώνης υπάρχει μια μοναχική ελεφαντίνα που πεθαίνει από τη λύπη και τις ασθένειες, κυρίως εντερικές μολύνσεις, που αργά ή γρήγορα χτυπούν τα ζώα που στερούνται την ελευθερία τους. Η λύπη απ' την οποία υποφέρει, δεν είναι δύσκολο να το φανταστεί κανείς, είναι συνέπεια του πρόσφατου θανάτου μιας άλλης ελεφαντίνας με την οποία η Σούζι (αυτό το όνομα έδωσαν στη δύστυχη εγκαταλεημένη) μοιραζόταν τον στενό χώρο. Το δάπεδο που πατά είναι τοιμέντο, το χειρότερο για τις ευαίσθητες πατούσες αυτών των ζώων, που ίσως να έχουν στη μνήμη τους το έδαφος της αφρικανικής σαβάνας. Ξέρω πως ο κόσμος έχει πιο σοβαρά προβλήματα απ' το να ανησυχεί τώρα για την ευζωία μιας ελεφαντίνας, όμως η καλή φήμη που απολαμβάνει η Βαρκελώνη περιλαμβάνει υποχρεώσεις, κι αυτή, ακόμα κι αν φαίνεται ως δική μου υπερβολή, είναι μία απ'

αυτές. Φροντίστε τη Σούζι, δώστε της ένα πιο αξιοπρεπές τέλος ζωής απ' το να βρίσκεται στριμωγμένη σ' ένα χώρο εξαιρετικά περιορισμένο και να πατά το έδαφος της κόλασης που είναι γι' αυτή το τσιμέντο. Σε ποιον πρέπει να απευθυνθώ; Στη διοίκηση του ζωολογικού κήπου; Στο δήμο; Στην κυβέρνηση της Καταλονίας;

20 Φεβρουαρίου

Π Α Κ Ο

Ιμπάνιεθ, ασφαλώς. Τη φωνή αυτή θα την αναγνώριζα σε οποιοσδήποτε συνθήκες και σε οποιοδήποτε μέρος μου χάιδευε τα αυτιά. Τη φωνή αυτή την αναγνωρίζω από τότε που στις αρχές της δεκαετίας του '70 ένας φίλος μου έστειλε από το Παρίσι ένα δίσκο του, ένα βινύλιο που ο χρόνος και η τεχνολογική πρόοδος έβγαλαν οριστικά εκτός μόδας, που όμως εγώ φυλώ σαν ανεκτίμητο θησαυρό. Δεν υπερβάλλω, εμένα, τα χρόνια εκείνα καταπίεσης στην Πορτογαλία, ο δίσκος αυτός μου φαινόταν μαγικός, σχεδόν υπερβατικός, μου έφερε το ηχητικό μεγαλείο της καλύτερης ισπανικής ποίησης και τη φωνή (αυτή την ξεχωριστή φωνή του Πάκο), το τέλει όχημα, το κατεξοχόν όχημα της βαθύτερης ανθρωπίνης αδελφοσύνης. Σήμερα, την ώρα που δούλευα στη βιβλιοθήκη, η Πιλάρ μου έβαλε ν' ακούσω την τελευταία ηχογράφηση των Ανδαλουσιανών ποιητών. Διέκοψα αυτό που έγραφα και παραδόθηκα στην απόλαυση της στιγμής και στην ηχογράφηση εκείνης της αξέχαστης ανακάλυψης. Με την ηλικία (που όλο και κάτι καλό θα έχει, και έχει) η φωνή έχει βρει ένα ιδιαίτερο βελούδο, καινούργιες εκφραστικές ικανότητες και μια θέρμη που φτάνει στην καρδιά. Αύριο, Σάββατο, ο Πάκο Ιμπάνιεθ θα τραγουδήσει στο Αρζέλ-σιρ-Μερ, στην ακτή της Προβηγκίας, ως φόρο τιμής στη μνήμη των δημοκρατών Ισπανών, μεταξύ των οποίων και ο πατέρας του, που υπέφεραν εκεί τόσα μαρτύρια, εξευτελισμούς, κακοποίηση κάθε είδους, στο στρατόπεδο συγκέντρωσης που είχαν στήσει οι γαλλικές αρχές. Η *douce France** υπήρξε γι' αυτούς τόσο πικρή σαν να ήταν ο χειρότερος εχθρός τους. Είθε η φωνή

* Γαλλικά: γλυκιά Γαλλία. (Σ.τ.Μ.)

του Πάκο να ειρηνέψει τον αντίλαλο αυτών των δεινών, να σταθεί ικανή ν' ανοίξει δρόμους ουσιαστικής αδελφοσύνης στο πνεύμα εκείνων που θα τον ακούσουν. Το χρειαζόμαστε όλοι πολύ.

22 Φεβρουαρίου

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ ANTONIO MATSÁΔO

Ο Αντόνιο Ματσάδο πέθανε σαν σήμερα πριν από εβδομήντα χρόνια. Στο νεκροταφείο του Κολιούρ, όπου αναπαύονται τα οστά του, ένα ταχυδρομικό κουτί παραλαμβάνει καθημερινά επιστολές γραμμένες από ανθρώπους προικισμένους με ακαταπρόσητη αγάπη που αγνούνται να αποδεχτούν πως ο ποιητής των «Κάμπων της Καστίλης» είναι νεκρός. Έχουν δίκιο, λίγοι είναι τόσο ζωντανοί. Με το κείμενο που ακολουθεί, γραμμένο επ' ευκαιρία της 50ής επετείου του θανάτου του Ματσάδο, και για το Διεθνές Συνέδριο που διοργανώθηκε στο Τορίνο, από τους Πάμπλο Λουίς Άβιλα και Τζιανκάλο Ντεπρέτις, πήρα την ταπεινή μου θέση στη σειρά. Άλλο ένα γράμμα για τον Αντόνιο Ματσάδο.

Θυμάμαι, τόσο καθαρία σαν να 'ταν σήμερα, έναν άντρα που τον έλεγαν Αντόνιο Ματσάδο. Την εποχή εκείνη ήμουν δεκαεσσάρων χρόνων και πήγαινα στο σχολείο για να μάθω μια τέχνη που λίγο επρόκειτο να μου χρησιμέψει. Στην Ισπανία υπήρχε πόλεμος. Στους μαχητές της μιας πλευράς έδωσαν το όνομα κόκκινοι, ενώ σε αυτούς της άλλης πλευράς, για τα καλά που άκουγα να λένε γι' αυτούς, έπρεπε να πάρουν ένα χρώμα σαν του ουρανού όταν έχει καλοκαιρία. Ο δικτάτορας της χώρας μου συμπαθούσε τόσο πολύ αυτό τον γαλάζιο στρατό που έδωσε διαταγή στις εφημερίδες να δημοσιεύουν τις ειδήσεις με τρόπο που να κάνουν τους αφελείς να πιστέψουν πως οι μάχες έληγαν πάντα με νίκες των φίλων του. Εγώ είχα ένα χάρτη όπου κάρφωνα σημαϊάκια φτιαγμένα από πινέζες και γκοφρέ χαρτί. Ήταν η γραμμή του μετώπου. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει πως γνώριζα όντως τον Αντόνιο Ματσάδο, χωρίς ωστόσο να τον έχω διαβάσει, πράγμα συγχωρητέο αν λάβουμε υπόψη τη μικρή μου ηλικία. Μια μέρα, όταν κατάλαβα πως είχα εξαπατηθεί από τους αξιωματικούς του πορτογαλικού στρατού που ήταν υπεύθυνοι για τη λογοκρισία στον

τύπο, πέταξα το χάρτη και τις σημαίες. Άφησα να με παρασύρει μια στάση αστόχαστη, νεανικής ανυπομονησίας, που ο Αντόνιο Ματσάδο δεν άξιζε και για την οποία σήμερα μετανιώνω. Πέρασαν τα χρόνια. Κάποια στιγμή, δεν θυμάμαι πότε ούτε πώς, ανακάλυψα πως ο άντρας αυτός ήταν ποιητής κι ένιωσα τόσο ευτυχής ώστε, χωρίς καμία πρόθεση μελλοντικής επιβράβευσης, βάλθηκα να διαβάσω ό,τι είχε γράψει. Μ' αυτή την ευκαιρία έμαθα πως είχε πεθάνει και, φυσικά, πήγα και τοποθέτησα μια σημαία στο Κολιούρ. Είναι ώρα, αν δεν κάνω λάθος, να καρφώσω τη σημαία αυτή στην καρδιά της Ισπανίας. Τα οστά μπορούν να μείνουν εκεί που είναι.

24 Φεβρουαρίου

ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Έχουμε δίκιο, το δίκιο που συντρέχει όποιον προτίθεται να χτίσει έναν καλύτερο κόσμο προτού να είναι πολύ αργά, ωστόσο ή δεν ξέρουμε να μεταδώσουμε στους ανθρώπους την ουσία των ιδεών μας, ή πέφτουμε πάνω σ' ένα τείχος καχυποψίας, ιδεολογικής ή ταξικής προκατάληψης που, αν δεν κατορθώνει να μας παραλύσει εντελώς, καταλήγει, στη χειρότερη των περιπτώσεων, να εγείρει σε πολλούς από μας αμφιβολίες και σύγχυση, κι αυτά είναι όντως παραλυτικά. Αν ο κόσμος καταφέρει ποτέ να γίνει καλύτερος, θα γίνει μόνο από μας και μαζί μ' εμάς. Ας είμαστε πιο συνειδητοί κι ας περηφανευόμαστε για το ρόλο μας στην Ιστορία. Υπάρχουν φορές που η ταπεινοφροσύνη δεν είναι καλός σύμβουλος. Ας προφέρουμε δυνατά τη λέξη Αριστερά. Για ν' ακουστεί και να μείνει γραμμένη.

Έγραψα τις σκέψεις αυτές για ένα εκλογικό φυλλάδιο της Ενωμένης Αριστεράς του Εουζκάντι,* τις έγραψα όμως σκεπτόμενος επίσης την Αριστερά της χώρας μου, την Αριστερά γενικότερα. Που, παρ' όλα όσα συμβαίνουν στον κόσμο, εξακολουθεί να μη σηκώνει το κεφάλι. Σαν να μην είχε δίκιο.

* Η χώρα των Βάσκων, στη βασκική γλώσσα. (Σ.τ.Μ.)

25 Φεβρουαρίου

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

Στις 22 Ιουλίου 2005 ένας Βραζιλιάνος πολίτης, ο Ζαν Σαρλ ντε Μενέζες, ηλεκτρολόγος το επάγγελμα, δολοφονήθηκε στο Λονδίνο, σ' ένα σταθμό του μετρό, από αστυνομικούς της μητροπολιτικής αστυνομίας της πόλης, που τον μπέρδεψαν, λένε, με τρομοκρατία. Μπήκε σ' ένα βαγόνι, κάθισε ήσυχα, φαίνεται μάλιστα πως πρόλαβε ν' ανοίξει τη δωρεάν εφημερίδα που είχε πάρει απ' το σταθμό, όταν οι αστυνομικοί όρμησαν και τον έσυραν στην αποβάθρα. Δεν τον σταμάτησαν, δεν τον συνέλαβαν, τον έριξαν κάτω βίαια και τον πυροβόλησαν δέκα φορές, επτά από τις οποίες στο κεφάλι. Από την πρώτη μέρα η Σκότλαντ Γιαρντ το μόνο που κάνει είναι να παρακολουθεί την έρευνα. Δεν υπήρξε δίκη. Η εισαγγελία απέτρεψε να ενοχοποιηθούν οι αστυνομικοί και ο δικαστής απαγόρευσε στο σώμα των ενόρκων να εκδώσει καταδικαστική απόφαση. Τώρα που το ξέρετε, αν κάποια απ' αυτές τις μέρες εμφανιστεί πουθενά μια λευκή περούκα, απ' αυτές που βγαίνουν στις ταινίες, πείτε στον φέροντα τι σκέφτονται οι τίμιοι άνθρωποι για τη δικαιοσύνη τους.

26 Φεβρουαρίου

ΣΚΥΛΟΣ ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑΣ

Όταν εμφανίστηκε εδώ ο Καμόες, πάνε δεκατέσσερα χρόνια, με το μαύρο του τρίχωμα και τη μοναδική του λευκή γραβάτα που τον διακρίνουν από κάθε άλλο υπόδειγμα του σκυλίσιου είδους, όλα τα ανθρώπινα όντα του σπιτιού αποφάνθηκαν σχετικά με την υποτιθέμενη ράτσα του νεοφερμένου: κανίς. Ήμουν ο μόνος που έλεγα πως δεν είναι κανίς αλλά σκύλος Πορτογαλίας. Μιας και δεν είμαι ιδιαίτερα ειδήμων στους σκύλους, δεν θα ήταν έκπληξη αν έκανα λάθος, όμως όσο οι υπόλοιποι πεισματικά τον ανακήρυσσαν κανίς, εγώ παρέμενα σταθερός στην πεποίθησή μου. Με το πέρασμα το χρόνου το ζήτημα έχασε το ενδιαφέρον του: κανίς ή πορτογαλικός σκύλος, ο σύντροφος των Πέπε και Γκρέτα

(που έχουν ήδη πάει στον παράδεισο των σκύλων) ήταν απλώς ο Καμόες. Οι σκύλοι ζουν λίγο σε σχέση με την αγάπη μας που κερδίζουν, κι ο Καμόες, τελικός παραλήπτης της αγάπης που είχαμε αφιερώσει και στους τρεις, έχει πια κλείσει τα δεκατέσσερα χρόνια, όπως ειπώθηκε παραπάνω, κι οι αδιαθεσίες που είναι ίδιων της ηλικίας αρχίζουν να τον απειλούν. Τίποτα το σοβαρό προς το παρόν, χθες όμως πήραμε τρομάρα: ο Καμόες είχε πυρετό, ήταν μαραμένος, χωνόταν στις γωνίες, τότε τότε έβγαξε ένα οξύ γάβγισμα και, περίεργο πράγμα, εκείνος, που έμοιαζε τόσο αδύναμος, κατέβηκε στον κήπο και βάλθηκε να σκάβει το χώμα, φτιάχνοντας ένα λάκκο που η φαντασία της Πιλάρ αντιλήφθηκε αμέσως ως τον πιο πένθιμο οινό. Ευτυχώς η κακιά ώρα πέρασε, τουλάχιστον προς το παρόν. Η κτηνίατρος δεν του βρήκε κάτι σοβαρό, και ο Καμόες, σαν για να μας καθησυχάσει, ανέκτησε τη σπιρτάδα του, την όρεξη και την ηρεμία διάθεσης που τον χαρακτηρίζει, και τριγυρνά εδώ ερωτοτροπώντας με τη φίλη του Μπόλι, που μένει κατά καιρούς στο σπίτι.

Κατά σύμπτωση, ήρθε σήμερα η είδηση πως ο σκύλος που υποσχέθηκε ο Ομπάμα στις κόρες του θα είναι ακριβώς ένας πορτογαλικός σκύλος. Πρόκειται, αναμφισβήτητα, για σημαντικό διπλωματικό θρίαμβο, από τον οποίο η Πορτογαλία θα πρέπει να πάρει το μεγαλύτερο κομμάτι για το καλό των διμερών σχέσεων με τις ΗΠΑ, που διευκολύνονται ξαφνικά από την παρουσία του άμεσου αντιπροσώπου μας, και πρέσβη μας θα έλεγα μάλιστα, στον Λευκό Οίκο. Νέοι καιροί ζυγώνουν. Έχω τη βεβαιότητα πως, αν η Πιλάρ κι εγώ πάμε στις ΗΠΑ, η συνοριακή αστυνομία δεν θα κρατήσει πλέον όμηρους τους υπολογιστές μας για να τους αντιγράψει τον σκληρό δίσκο.

Μάρτιος 2009

2 Μαρτίου

ΓΚΟΝΣΑΛΟ Μ. ΤΑΒΑΡΕΣ

Η νέα γενιά των Πορτογάλων μυθιστοριογράφων, αναφέρομαι σ' αυτούς που είναι τώρα μεταξύ 30 και 40 ετών, βρίσκει στον Γκονσάλο Ταβάρες έναν από τους πιο προικισμένους και πρωτότυπους αυθέντες. Συγγραφέας ενός έργου εκπληκτικού εύρους, καρπός, κατά μεγάλο μέρος, μιας μακράς και λεπτομερούς δουλειάς μακριά απ' τα βλέμματα του κόσμου, ο συγγραφέας τού *Ο κ. Βαλερί*, ενός μικρού βιβλίου που βρισκόταν για πολλούς μήνες στο κομοδίνο μου, όρμησε στην πορτογαλική λογοτεχνική σκηνή οπλισμένος με μια ολότελα ασυνήθιστη φαντασία, σπάζοντας όλους τους δεσμούς με τα δεδομένα του τρέχοντος φανταστικού, κατέχοντας εξάλλου μια γλώσσα πολύ ιδιαίτερη, όπου η τόλμη βαδίζει χέρι χέρι με την καθαρότητα, με τέτοιο τρόπο που δεν θα ήταν υπερβολή να πω, χωρίς να θίξω τους εξαιρετους νέους μυθιστοριογράφους, το ταλέντο των οποίων απολαμβάνουμε, πως στην εθνική παραγωγή μυθιστοριογραφίας υπάρχει ένα πριν κι ένα μετά τον Γκονσάλο Μ. Ταβάρες. Πιστεύω πως είναι το καλύτερο εγκώμιο που μπορώ να του κάνω. Προφητεύω γι' αυτόν το Βραβείο Νόμπελ σε τριάντα χρόνια, ή και νωρίτερα, και πιστεύω πως πέφτω μέσα. Λυπάμαι μόνο που δεν θα μπορέσω να τον αγκαλιάσω για να τον συγχαρώ όταν αυτό θα συμβεί.

3 Μαρτίου

ΕΚΛΟΓΕΣ

Όπως πάντα, κάποιοι κέρδισαν, κάποιοι έχασαν. Αυτές οι προεκλογικές εκστρατείες είναι μονότονες, επαναληπτικές και, ίσως το μεγαλύτερό τους αμάρτημα, προβλέψιμες. Όταν μετρηθούν οι ψήφοι, άλλοι γελάνε, άλλοι κλαίνε. Οι θριαμβευτές είναι γενναϊόδωροι, ευχαριστούν τους πάντες, οι ηττημένοι επίσης, παρότι ο πόνος τους φρενάρει τη ρητορική ορμή. Δεν ευχαριστούν το Θεό γιατί δεν συνηθίζεται πια, φιλούν όμως το χέρι του επισκόπου με την πρώτη ευκαιρία. Όσο για τους εκλογείς, αυτοί πια λίγη σημασία δίνουν στις υποσχέσεις. Μένουν όλα για την επόμενη προεκλογική εκστρατεία, όταν θ' ανεμίσει και πάλι η σημαία και, κάθε φορά και με λιγότερη φόρα, θα προσπαθήσουν ν' ανανεώσουν την ελπίδα. Έτσι προχωρούμε και, από τώρα και στο εξής, περιμένοντας τον Γκοντό του, δηλαδή τον Ομπάμα. Για να δούμε πόσο καιρό θα κρατήσει η μπουκάλα του οξυγόνου.

4 Μαρτίου

ΠΑΡΑΤΗΡΩΝΤΑΣ

Αν μπορείς να κοιτάξεις, δεξ.

Αν μπορείς να δεις, παρατήρησε.

Το έγγραφο για το *Περί τυφλότητας* πριν από κάμποσα χρόνια. Σήμερα, που βγαίνει στις αίθουσες η ταινία που βασίζεται σ' αυτό το μυθιστόρημα, συνάντησα τη φράση αυτή στις τσάντες του βιβλιοπωλείου Ότσο υ Μέδιο και στο εξώφυλλο του βιβλίου του Φερνάντο Μείρλες *Ημερολόγιο κινηματογράφησης*, που το ίδιο βιβλιοπωλείο-εκδοτικός οίκος εξέδωσε με φροντίδα. Λέω καμιά φορά πως με την ανάγνωση των μόνον των μυθιστορημάτων μου τα ξέρει κανείς όλα. Σήμερα, δεν ξέρω γιατί, βλέποντας τούτο δω, εγώ ο ίδιος είχα μια ξαφνική αντίληψη του επείγοντος να παρατηρήσουμε, να πολεμήσουμε την τυφλότητα. Μήπως επειδή την είδα γραμμένη πάνω σ' ένα βιβλίο διαφορετικό από αυτό στο οποίο

αντιστοιχούσε; Ή μήπως γιατί ο κόσμος μας χρειάζεται να πολεμήσει τις σκιές; Δεν ξέρω. Αλλά, αν μπορείς να δεις, παρατήρησε.

5 Μαρτίου

ΠΑΡΑΤΗΡΩΝΤΑΣ ΞΑΝΑ

Σε μια κουβέντα χθες με τον Λουίς Βάθκεθ, φίλο μου στενό και θεράποντα στις αδιαθεσίες μου, μιλήσαμε για την ταινία του Φερνάντο Μειρόλες, που τώρα κάνει προεμέρα στη Μαδρίτη, αλλά δεν μπορέσαμε να παρακολουθήσουμε, η Πιλάρ κι εγώ, όπως είχαμε πρόθεση, γιατί ένα ξαφνικό κρύωμα με υποχρέωσε να μείνω στο κρεβάτι, ή να παραμείνω κλινήρης, όπως κοιμώ λέγαμε σε εποχές όχι τόσο μακρινές. Η κουβέντα είχε αρχίσει να γυρίζει γύρω από τις αντιδράσεις του κοινού στη διάρκεια της προβολής της ταινίας και στο τέλος της, εξαιρετικά θετικές σύμφωνα με τον Λουίς και με άλλες αξιόπιστες μαρτυρίες που δικαιούνται εμπιστοσύνης και που μας επικοινωνήσαν τις εντυπώσεις τους. Αμέσως μετά, φυσικά, συνεχίσαμε μιλώντας για το βιβλίο, κι ο Λουίς μού ζήτησε να αναλύσουμε το μότο της εισαγωγής του («Αν μπορείς να κοιτάξεις, δες, αν μπορείς να δεις, παρατήρησε»), γιατί, κατά τη γνώμη του, η δράση τού βλέπω επικρατεί σε σχέση με τη δράση τού κοιτάζω και, επομένως, η αναφορά αυτή μπορούσε να παραλειφθεί χωρίς ζημία για τη σημασία της φράσης. Δεν μπορούσα παρά να αναγνωρίσω το δίκιο του, κατάλαβα όμως πως θα πρέπει να υπάρχουν κι άλλοι λόγοι για να ληφθούν υπόψη, για παράδειγμα, το γεγονός ότι η διαδικασία της όρασης περνά από τρεις χρόνους, επάλληλους αλλά κατά κάποιον τρόπο αυτόνομους, που μπορούν να μεταφραστούν ως εξής: μπορείς να κοιτάξεις και να μη δεις, μπορείς να δεις και να μην παρατηρήσεις, αναλόγως το βαθμό προσοχής που βάζουμε σε κάθε μία απ' αυτές τις ενέργειες. Είναι γνωστή η αντίδραση του ανθρώπου που, αφού μόλις συμβουλευτήκε το ρολόι του, το συμβουλευέται ξανά αν την ίδια εκείνη στιγμή κάποιος τον ρωτήσει τι ώρα είναι. Έτσι φώτισε στο μυαλό μου σχετικά με την πρώτη προέλευση του περιφημου μότο. Όταν ήμουν μικρός, η λέξη παρατηρώ, αν υποθέσουμε ότι τη γνώριζα ήδη, μάλλον δεν ήταν για μένα αντικείμενο πρώτης ανά-

γκης, μέχρι που μια μέρα ένας θεός μου (νομίζω πως ήταν ο Φρανσίσκο Ντινίς, για τον οποίο μίλησα και στις *Μικρές αναμνήσεις*) επέστησε την προσοχή μου για να κοιτάξω με συγκεκριμένο τρόπο τους ταύρους, που σχεδόν πάντα, το διαπίστωσα αργότερα, συνοδεύεται από ένα συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο σηκώνει κανείς το κεφάλι. Έλεγε ο θεός μου: «Εκείνος σε κοιτάξε, όταν σε κοιτάξε σε είδε, και τώρα είναι διαφορετικά, είναι άλλο πράγμα, σε παρατηρεί». Αυτό διηγήθηκα στον Λουίς, που αμέσως συμφώνησε πως έχω δίκιο, όχι τόσο, υποθέτω, γιατί τον είχα πείσει, αλλά γιατί η ανάμνηση τον έκανε να θυμηθεί μια παρόμοια περίπτωση. Επίσης τον κοιτούσε με προσήλωσή ένας ταύρος, κι αυτό δεν είναι απλώς βλέπω, είναι παρατηρώ. Επιτέλους ήμασταν σύμφωνοι.

9 Μαρτίου

8 ΜΑΡΤΙΟΥ

Είδα μόλις στις τηλεοπτικές ειδήσεις διαδηλώσεις γυναικών σε όλο τον κόσμο και αναρωτιέμαι για μια ακόμα φορά πόσο ατυχής είναι αυτός ο πλανήτης, όπου ακόμα ο μισός του πληθυσμός πρέπει να βγει στο δρόμο για να διεκδικήσει αυτό που θα 'πρεπε να είναι προφανές για όλους...

Φτάνουν σ' εμένα επίσημες πληροφορίες από σοβαρά ιδρύματα που λένε πως για την ίδια δουλειά η γυναίκα πληρώνεται δεκαέξι τοις εκατό λιγότερο, κι ασφαλώς αυτό το νούμερο είναι νοθευμένο για να αποφευχθεί η ντροπή μιας ακόμα μεγαλύτερης διαφοράς. Λένε πως τα διοικητικά συμβούλια λειτουργούν καλύτερα όταν αποτελούνται από γυναίκες, αλλά οι κυβερνήσεις δεν αποτολμούν να συστήσουν το σαράντα τοις εκατό, για να μην πούμε το πενήντα, να συσταθεί από γυναίκες, παρόλο που, όταν έρθει η κατάρρευση, όπως στην Ισλανδία, φωνάζουν τις γυναίκες για να διοικήσουν τη δημόσια ζωή και τα ταμεία. Λένε πως για να αποφύγουν τη διαφθορά στην οργάνωση των συγκοινωνιών στη Λίμα θα τοποθετήσουν γυναίκες φύλακες, γιατί αποδείχθηκε πως δεν εξαγοράζονται και δεν ζητούν λάδωμα. Ξέρουμε πως η κοινωνία δεν θα λειτουργούσε χωρίς την εργασία των γυναικών,

και πως χωρίς τη συζήτηση των γυναικών, όπως έγγραφα πριν καιρό, ο πλανήτης θα έβγαινε από την τροχιά του, ούτε το σπίτι ούτε όσοι μένουν σ' αυτό θα είχαν την ανθρώπινη ποιότητα που οι γυναίκες βάζουν μέσα, ενώ για τους άντρες περνούν απαρατήρητα, ή, ενώ το βλέπουν, δεν αντιλαμβάνονται πως αυτό είναι κάτι που γίνεται κι απ' τους δυο και πως το αρσενικό μοντέλο δεν λειτουργεί πια. Εξακολουθώ να βλέπω τις διαδηλώσεις των γυναικών στο δρόμο. Ξέρουν τι θέλουν, δηλαδή να μην εξευτελίζονται, να μη γίνονται αντικείμενα, να μην περιφρονούνται, να μη δολοφονούνται. Θέλουν να εκτιμώνται για τη δουλειά τους και όχι για τα ασήμαντα της καθημερινότητας.

Λένε πως οι καλύτεροι χαρακτήρες μου είναι γυναίκες και πιστεύω πως έχουν δίκιο. Μερικές φορές σκέφτομαι πως οι γυναίκες που περιέγραφα είναι προτάσεις που ο ίδιος θα ήθελα ν' ακολουθήσω. Ίσως να είναι μόνο παραδείγματα, ίσως να μην υπάρχουν, για ένα πράγμα όμως είμαι σίγουρος: μαζί τους δεν θα είχε εγκατασταθεί το χάος σ' αυτό τον κόσμο, γιατί ανέκαθεν γνώριζαν τη διάσταση του ανθρώπινου.

10 Μαρτίου

Ν Τ Ο Ρ Ο Υ - Ν Τ Ο Υ Ε Ρ Ο

Πριν από τριάντα χρόνια, όταν ακόμα ήμουν ένας νέος και ενδεχομένως ελπιδοφόρος συγγραφέας στα πρόθυρα ήδη να καταστώ εξηκονταετής, τριγυρνούσα στο Μιράντα ντου Ντόρου, που ήταν η αφετηρία της αξέχαστης περιπέτειας που θα εξελισσόταν σε προετοιμασία και επεξεργασία του βιβλίου *Ταξίδι στην Πορτογαλία*. Δεν ήταν τυχαίος ο τίτλος εκείνος. Μ' αυτόν ήθελα ο αναγνώστης, αμέσως από την πρώτη σελίδα, να καταλάβει πως επρόκειτο ακριβώς γι' αυτό, για ένα ταξίδι κάπου, στην Πορτογαλία για την ακρίβεια. Για να ενισχύσω στο νου μου ο ίδιος την ιδέα αυτή, βγήκα από τη χώρα από το Μονσάο και για μια βδομάδα τριγύρισα στη Γαλικία και στο Λεόν, μέχρι που, με τα μάτια πλέον καθαρά από τις συνηθισμένες εικόνες, προχώρησα στην ανακάλυψη της γης όπου γεννήθηκα. Θυμάμαι που είχα σταματήσει στη μέση μια γέφυρας που ενώνει τις δύο όχθες του ποτα-

μού, από τη μια πλευρά Ντόρου, από την άλλη Ντουέρο, κι είχα αναζητήσει μάταια, ή έκανα πως αναζητούσα, τη συνοριακή γραμμή, που, ενώ μοιάζει πως χωρίζει, εντέλει ενώνει τις δύο χώρες. Σκέφτηκα τότε πως ένας ωραίος τρόπος να ξεκινήσω το βιβλίο θα ήταν να παρωδήσω το περίφημο *Κήρυγμα του Αγίου Αντωνίου στα ψάρια* του πατρός Αντόνιο Βιέιρα,* απευθυνόμενος στα ψάρια που κολυμπούν στα νερά του Ντόρου και ρωτώντας τα ποιου το μέρος ένιωθαν, ίσως υπερβολικά προφανής έκφραση ενός αφελούς ονείρου φιλίας, συντροφικότητας, αμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ Πορτογαλίας και Ισπανίας. Δεν έπεσε στο κενό η ουτοπική πρόταση. Σ' εκείνο το σημείο του ποταμού, περιτριγυρισμένοι από το κοινό νερό, συγκεντρώθηκαν οι αντιπρόσωποι 175 παραποτάμιων δήμων και από τις δύο πλευρές για να συζητήσουν σχετικά με τη δημιουργία μιας ένωσης ικανής να συντονίζει δράσεις ανάπτυξης και να ορίζει πλάνα βιώσιμα στο μέλλον. Ίσως κανείς από τους παριστάμενους δεν είχε διαβάσει την εκδοχή μου για το κήρυγμα του πατρός Αντόνιο Βιέιρα, όμως το πνεύμα της τοποθεσίας τούς καλούσε ήδη πριν από τριάντα χρόνια, κι εκείνοι πήγαν. Καλώς όρισαν όλοι.

11 Μαρτίου

ΚΟΙΝΟ ΑΙΣΘΗΜΑ

Τα μέσα επικοινωνίας ολόκληρου του κόσμου δημοσίευσαν την είδηση: ο Ομπάμα εξήγγειλε το τέλος των ιδεολογικών φραγμών για την πρόοδο της έρευνας ασθενειών που αποτελούν πραγματικό μαρτύριο για τα ανθρώπινα όντα. Μερικοί εξαιρούν την απόφαση του προέδρου Ομπάμα να βασίσει τις επιστημονικές αποφάσεις στην επιστήμη, σε γνωμοδοτήσεις επιστημόνων με πιστοποιημένη γνώση και εμπειρία, και όχι για την πολιτική τους συγγένεια ή την ιδεολογία. Με αυτά περίπου τα λόγια, ο Ομπάμα θεωρεί

* Κληρικός του 17ου αιώνα τον οποίο ο Σαραμάγκου αναγνωρίζει ως σημαντική επιρροή στο έργο του. Το *Κήρυγμα του Αγίου Αντωνίου στα ψάρια* είναι το πιο αναγνωρισμένο έργο του. Υπήρξε ιεραπόστολος στη Βραζιλία με ανθρωπιστική δράση υπέρ των αυτόχθονων πληθυσμών. (Σ.τ.Μ.)

πως, όταν αποσιωπούνται ή αλλοιώνονται επιστημονικές ή τεχνολογικές ανακαλύψεις και συμπεράσματα με βάση τις ιδέες ή τις πεποιθήσεις, είναι αμάρτημα ενάντια στην ειλικρίνεια. Για άλλους ωστόσο το αμάρτημα είναι η έρευνα με μητρικά κύτταρα, γι' αυτό η ημερησία του Βατικανού, Λ' *Οσερβατόρε Ρομάνο*, υπενθύμιζε αμέσως μετά πως η αναγνώριση της προσωπικής αξιοπρέπειας θα πρέπει να εκτείνεται σε όλες τις φάσεις της ανθρωπίνης ύπαρξης, ό,τι κι αν σημαίνει αυτό, ενώ οι επίσκοποι των ΗΠΑ έλεγαν πως ήταν μια θλιβερή νίκη της πολιτικής πάνω στην επιστήμη και τη δεοντολογία, κι αυτό, οπωσδήποτε, δεν ξέρουμε πλέον τι σημαίνει, γιατί θα πρέπει να υπολογίσει κανείς μεταβλητές όπως δόγμα, πίστη, μυστήρια, και μάλιστα τώρα.

Μιας και βρισκόμαστε όμως σε θρησκευτικό περιβάλλον, οφείλω να ομολογήσω πως αυτό που πολύ θα μου άρεσε να διαβάσω σήμερα είναι οι εκδηλώσεις χαράς της λεγεώνας των ανθρώπων που έχουν πληγεί από αρρώστιες όπως Αλτσχάιμερ, Πάρκινσον και διαβήτη. Τι μεγάλη μέρα γι' αυτούς, τι μεγάλη μέρα για το κοινό αίσθημα.

12 Μαρτίου

ΦΙΛΩ ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

Όταν στην Αργεντινή εγκαινιάστηκε το μνημείο στα θύματα της δικτατορίας, οι μητέρες που ήταν οδηγοί μάς έδειχναν, θα μπορούσε να πει κανείς με την περηφάνια με την οποία συνήθως οι μητέρες μιλούν για τα παιδιά τους: «Κοιτάξτε, αυτός είναι γιος μου, εκεί είναι ο γιος του Χουάν Γέλμαν, αυτός είναι ο ανιψιός...» Ήταν απλώς ονόματα σκαλισμένα στην πέτρα, ονόματα φιλημένα χιλιάδες φορές, τα φίλησα κι ο ίδιος, όπως φιλούσαν στη Μαδρίτη τα ονόματα της χειρότερης επίθεσης που έχει συμβεί σήμερα στην Ευρώπη, στις 11 Μαρτίου, πέντε χρόνια μετά από μια μέρα που δύσκολα θα μπορέσουμε να ξεχάσουμε, γιατί ο τρόμος έσκαψε πολύ βαθιά, μέχρι την καρδιά της ισπανικής κοινωνίας. Για να κατορθώσει, ασφαλώς, να περιφρονήσουμε ακόμα περισσότερο τις αιτίες του και, μια για πάντα, τη μέθοδο που χρησιμοποιούν, τον τρόπο ως μοναδικό επιχείρημα, καταραμένοι να είναι.

Έβλεπα σήμερα τις μητέρες αγκαλιασμένες, τα θύματα να κοιτάζονται, θέλοντας ίσως να δουν στο βλέμμα των άλλων το βλέμμα των δικών τους αγνοούμενων. Θυμήθηκα πως πριν από καιρό είχα πει πως αυτή η εικόνα ήταν σπαρακτικά όμορφη. Η Πιλάρ ζητά να την ξαναβρεί. Με την αγκαλιά μου στα θύματα και τον ασπασμό μου στα ονόματα που είναι γραμμένα στη μνήμη μας.

Στην Ισπανία το «είμαι αλληλέγγυος» είναι μια φράση καθημερινή και κλίνεται ταυτόχρονα στους τρεις χρόνους: παρόν, παρελθόν και μέλλον. Η θύμηση της περασμένης αλληλεγγύης ενδυναμώνει την αλληλεγγύη που χρειάζεται το παρόν, κι οι δυο μαζί ετοιμάζουν το δρόμο ώστε η αλληλεγγύη στο μέλλον να εμφανιστεί ξανά σε όλο της το μεγαλείο. Η 11η Μαρτίου δεν υπήρξε μόνο μια μέρα πόνου και δακρύων, υπήρξε, επίσης, η μέρα που το αλληλέγγυο πνεύμα του ισπανικού λαού εξυψώθηκε στο απόλυτο με μια αξιοπρέπεια που με άγγιξε βαθιά και που σήμερα ακόμα με συγκινεί όταν το θυμάμαι. Το όμορφο δεν είναι απλώς μια αισθητική κατηγορία, μπορούμε να το συναντήσουμε και στην ηθική δράση. Γι' αυτό θα πω πως λίγες φορές, σε κάποιο μέρος του κόσμου, το πρόσωπο ενός λαού πληγωμένου από την τραγωδία είχε τόση ομορφιά.

13 Μαρτίου

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΟ ΤΑΞΙ

Ο επιφανής Ιταλός αξιωματούχος που απαντά στο όνομα Σίλβιο Μπερλουσκόνι, γνωστός επίσης με το παρατσούκλι Il Cavaliere, κατέβασε μόλις στον προικισμένο του εγκέφαλο μια ιδέα που τον τοποθετεί οριστικά επικεφαλής της ταξιαρχίας των μεγάλων πολιτικών στοχαστών. Θέλει λοιπόν, για να αποτρέψει τις μακρές, μονότονες και χρονοβόρες συζητήσεις και να ξυπνήσει τα κανάλια, μέσα σε δήμους, γερουσία και κοινοβούλιο, οι κοινοβουλευτικοί αρχηγοί να ασκούν την εξουσία της αντιπροσώπευσης, ώστε να ξεμπερδεύουν ταυτόχρονα με το νεκρό βάρος μερικών εκατοντάδων βουλευτών και γερουσιαστών που, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, δεν ανοίγουν το στόμα στη διάρκεια της θητείας τους παρά μόνο για να χασμουρηθούν. Αυτό, πρέπει να του το

αναγνωρίσω, μου φαίνεται καλό. Οι αντιπρόσωποι των μεγαλύτερων κομμάτων, τρεις ή τέσσερις ας πούμε, θα μαζεύονται σ' ένα ταξί καθ' οδόν προς το εστιατόριο όπου, πάνω από ένα ωραίο γεύμα, θα παίρνουν τις σχετικές αποφάσεις. Πίσω τους θα έρχονται, μετακινούμενοι όμως με ποδήλατο, οι αντιπρόσωποι των μικρότερων κομμάτων, που θα τρώνε στα όρθια, αν γίνεται, ή σε κάποιο πλησίον καφέ. Τι πιο δημοκρατικό. Εν παρόδω, θα μπορούσε μάλιστα ν' αρχίσει να σκέφτεται την κατεδάφιση των επιβλητικών, αλαζονικών και ξιπασμένων κτηρίων που ονομάζονται κοινοβούλιο και γερουσία, διαρκείς πηγές συζητήσεων και υψηλών εξόδων που δεν ωφελούν το λαό. Από μείωση σε μείωση πιστεύω πως θα φτάναμε στην αγορά των αρχαίων Ελλήνων. Φυσικά, με αγορά, αλλά χωρίς Έλληνες. Θα μου πείτε πως αυτό τον Cavaliere δεν πρέπει να τον παίρνω στα σοβαρά. Ναι, όμως ο κίνδυνος είναι πως τελικά δεν παίρνουμε στα σοβαρά αυτούς που τον εκλέγουν.

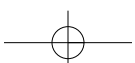
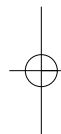
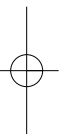
15 Μαρτίου

Η ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Το κείμενο αυτό κλείνει μισό χρόνο δουλειάς. Άλλες δουλειές και άλλοι χρόνοι θ' ακολουθήσουν τούτα εδώ αν το πεπρωμένο το θελήσει έτσι. Σήμερα, κατά σύμπτωση μέρα των γενεθλίων της, το θέμα μου είναι η Πιλάρ. Κανείς δεν θα εκπλαγεί αν θυμηθεί όσα γι' αυτήν έχω πει και γράψει στη διάρκεια ενός τετάρτου του αιώνα σχεδόν που είμαστε μαζί. Αυτή τη φορά ωστόσο θέλω να καταθέσω γραπτά, περισσότερο απ' όλα, τι σημαίνει εκείνη για μένα, όχι τόσο γιατί είναι η γυναίκα που αγαπώ (γιατί αυτά είναι χάντρες στο ιδιωτικό μας ροζάριο), αλλά γιατί χάρη στην ευφυΐα της, τη δημιουργική της ικανότητα, την ευαισθησία της και, επίσης, το πείσμα της, η ζωή τούτου εδώ του συγγραφέα έχει υπάρξει, περισσότερο κι απ' τη ζωή ενός συγγραφέα με σχετική επιτυχία, η ζωή μας διαρκούς ανθρώπινης ανόδου. Έλειπε, αλλά αυτό εγώ δεν μπορούσα να το φανταστώ, η σύλληψη και η πραγματοποίηση μιας ιδέας που ξεπερνούσε τη σφαίρα της επαγγελματικής δραστηριότητας ή που θα μπορούσε απ' αυτή να προκύψει

ως φυσική της προέκταση. Έτσι γεννήθηκε το Ίδρυμα,^{*} έργο καθ' όλα της Πιλάρ, του οποίου το μέλλον είναι αδιανόητο, για μένα, χωρίς τη δική της παρουσία, χωρίς τη δική της δράση, χωρίς την ιδιαίτερη ιδιοφυΐα της. Αφήνω στα χέρια της το πεπρωμένο του έργου που δημιούργησε, την πρόοδό του, την εξέλιξή του. Το αξίζει περισσότερο απ' όλους και μακράν. Το Ίδρυμα είναι ένας καθρέφτης όπου κοιταζόμαστε οι δυο μας, αλλά το χέρι που το στηρίζει, το σταθερό χέρι που το στηρίζει, είναι της Πιλάρ. Την εμπιστεύομαι όσο δεν θα μπορούσα να εμπιστευτώ κανέναν άλλον άνθρωπο. Σχεδόν μου ῥχεται να πω: ιδού η διαθήκη μου. Ας μην τρομάζουμε όμως, δεν θα πεθάνω, η Πρόεδρος δεν θα μου το επέτρεπε. Της χρωστούσα ήδη μια φορά τη ζωή μου, τώρα έχει τη ζωή του Ιδρύματος να προστατέψει και να υπερασπιστεί. Ενώντια σε όλα και ενάντια σε όλους. Χωρίς έλεος, αν χρειαστεί.

* Εννοεί το Ίδρυμα Ζοζέ Σαραμάγκου. (Σ.τ.Μ.)

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

ΤΟ ΤΕΤΡΑΔΙΟ

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΥ ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ ΓΙΑ ΤΟ BLOG,

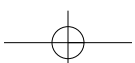
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2008 – ΜΑΡΤΙΟΣ 2009

ΣΕ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΘΗΝΑΣ ΨΥΛΛΙΑ

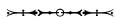
ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΝΟΥΣΗ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΜΕ TIMES & DIDOT ΚΑΙ ΣΕ
ΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΕΠΙΤΡΑΠΕΖΙΟ ΕΚΔΟΤΙΚΟ
ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ. ΤΗ ΜΑ
ΚΕΤΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΕ Ο ΑΝΤΩΝΗΣ
ΑΓΓΕΛΑΚΗΣ. ΤΑ ΦΙΛΜ ΚΑΙ ΤΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ
ΜΟΝΤΑΖ ΕΚΑΝΕ ΤΟ «ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ». Η ΠΡΩΤΗ ΕΚ
ΔΟΣΗ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗ «ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΥΚΑΡΗΣ
ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ Α.Ε.Β.Ε.» ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗ
ΚΕ ΑΠΟ ΤΗ «Θ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ – Π. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ
Ο.Ε.» ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ 2010 ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΞΕΝΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΑΠ' ΟΛΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

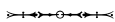
ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

Περί τυφλότητας

Μυθιστόρημα

Ένας άνθρωπος χάνει ξαφνικά το φως του. Τα περιστατικά αιφνίδιας τύφλωσης κλιμακώνονται και η κυβέρνηση αποφασίζει να βάλει σε καραντίνα τους τυφλούς.

Με γραφειοκρατική ακρίβεια, ο Σαραμάγκου έχει υπολογίσει όλα όσα θα μπορούσαν να συμβούν σ' έναν κόσμο που χάνει την όρασή του. Για πόσο καιρό η κίνηση στους δρόμους θα είναι ομαλή; Για πόσο καιρό θα επαρκούν τα τρόφιμα για τις πεινασμένες ορδές; Πόσος χρόνος χρειάζεται για να καταρρεύσει η παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, αερίου και νερού; Τι θ' απογίνουν τα κατοικίδια; Οι σεξουαλικοί φραγμοί; Πόσοι τυφλοί φτιάχνουν μια τυφλότητα;

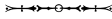
ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

Περί φωτίσεως

Μυθιστόρημα

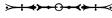
Σε κάποια χώρα γίνονται εκλογές. Η καταμέτρηση των ψήφων στην πρωτεύουσα αναδεικνύει πρώτη δύναμη το λευκό με ποσοστό περίπου 70%. Οι εκλογές επαναλαμβάνονται την επόμενη Κυριακή και το λευκό ξεπερνά το 80%. Μπροστά στο διαφαινόμενο κενό εξουσίας, τα δύο μεγάλα κόμματα, ο κρατικός μηχανισμός και οι δημόσιες υπηρεσίες εγκαταλείπουν την πόλη, καταστρώνοντας αστυνομικά σχέδια για να ανακαλύψουν τον υποκινητή. Μια έκπληξη όμως περιμένει τους κρατούντες: ο πληθυσμός της πόλης αφηνίζεται, «φωτίζεται» και ανακαλύπτει από την αρχή τις αξίες της αλληλεγγύης, της προσωπικής ευθύνης, της αλληλοβοήθειας. Το Κράτος όμως δεν έχει πει ακόμα την τελευταία λέξη.

ΞΕΝΗ ΠΙΕΖΟΓΡΑΦΙΑ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΑΠ' ΟΛΟΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ
Το κατά Ιησούν Ευαγγέλιον
Μυθιστόρημα

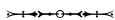
Κρατάτε στα χέρια σας ένα ευαγγέλιο. Η διαφορά του από τα γνωστά Ευαγγέλια είναι ότι ο «ευαγγελιστής» Σαραμάγκου έχει τη δική του αιρετική αλλά απολύτως αληθοφανή άποψη για τα γεγονότα της Καινής Διαθήκης. Το βιβλίο όμως αυτό δεν είναι μια θεολογική πρόταση. Είναι ένα συναρπαστικό, αντιδογματικό μυθιστόρημα, γεμάτο ευρήματα, ανατροπές και οικείους χαρακτήρες, που ο συγγραφέας παρακολουθεί άγρυπνα, αποκαλύπτοντάς μας τις πιο απίθανες λεπτομέρειες της ζωής τους.

ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ
Όλα τα ονόματα
Μυθιστόρημα

«Σκέφτομαι ξαφνικά όλους αυτούς τους ανθρώπους χωρίς όνομα στο *Περί τυφλότητας*, σκέφτομαι τον κατάλογο με τα ονόματα των εργατών που εμφανίζονται στο *Χρονικό του μοναστηριού*, και σε μια στιγμή εμφανίζεται μπροστά μου ο τίτλος *Όλα τα ονόματα*. Θα βγει άραγε κάτι απ' αυτόν;» αναρωτιέται ο νομπελίστας συγγραφέας. Ο ήρωάς του, ένας ταπεινός γραφέας του Γενικού Ληξιαρχικού Μητρώου του Κράτους, οδηγείται από την τύχη και την παρόρμηση σε μεγάλες περιπέτειες, αναζητώντας ονόματα και ταυτότητες. Περιπλανιέται στους ναούς της γραφειοκρατίας, έχει πολύτιμο συμβουλάτορα ένα... ταβάνι και αναμετριέται με όλα τα ερωτηματικά της ύπαρξης.

ΞΕΝΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΑΠ' ΟΛΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

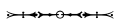
Ιστορία της Πολιορκίας της Λισαβόνας

Μυθιστόρημα

Ο Ραϊμόντο Σίλβα, ένας ευσυνείδητος επιμελητής βιβλίων, παραβαίνει το χρυσό κανόνα της επιμέλειας όταν αλλάζει ένα «ναι» με ένα «όχι» σε μια Ιστορία της Πολιορκίας της Λισαβόνας.

Μ' αυτή την ασήμαντη κίνηση ανατρέπεται η ιστορία του βιβλίου, συμπαρασύροντας και τη ζωή του.

«Κάθε λέξη είναι μια επικίνδυνη θητεία στη μαγεία» και ο Ραϊμόντο δεν έχει άλλη επιλογή από το να γίνει ο ίδιος συγγραφέας και να γράψει μια άλλη Ιστορία, που να υποστηρίζει την εξωφρενική του άρνηση, αλλά και να αντιμετωπίσει τόσο τις απαιτήσεις όσο και τις συγκινήσεις της ζωής, που ως τότε παρακολουθούσε από απόσταση παρατηρητή.

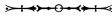
ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

Η πέτρινη σχεδία

Μυθιστόρημα

Τέσσερα πρόσωπα κι ένας σκύλος ζουν ταυτόχρονα μια μεταφυσική εμπειρία στις τέσσερις γωνιές της Ιβηρικής. Ακριβώς τότε η Χερσόνησος –η Πέτρινη Σχεδία– παρουσιάζει μια ανεξήγητη ρωγμή στα Πυρηναία και αποχωρίζεται από τη γηραιά ήπειρο. Η Ευρώπη, ανακουφισμένη, βλέπει τους απείθαρχους Ισπανούς και Πορτογάλους να απομακρύνονται, οι ΗΠΑ τους περιμένουν ν' αράξουν στη ζώνη επιρροής τους και η ευρωπαϊκή νεολαία βγαίνει στους δρόμους με το σύνθημα *Είμαστε Ίβηρες κι εμείς*. Στο μεταξύ τα τέσσερα πρόσωπα συναντιούνται, ταξιδεύουν με ένα περιεργό Δίπλο και ξαναγράφουν τη ζωή τους μέσα από αυτή τη συνάντηση.

ΞΕΝΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΑΠ' ΟΛΟΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

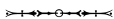
Η ιστορία της άγνωστης νήσου

Διηγήματα

Ένας άνθρωπος ζητάει ένα καράβι για να βρει την «άγνωστη νήσο». Ποια όμως είναι αυτή η άγνωστη νήσος; Πώς ο καθένας από εμάς μπορεί να την αναγνωρίσει; Πώς αναγνωρίζουμε τον ίδιο τον εαυτό μας; Ένας δικτάτορας πέφτει από την καρέκλα του. Ένας οδηγός προσπαθεί να βρει βενζίνη σε περίοδο κρίσης του πετρελαίου και μεταδίδει τη νευρώσή του στο αυτοκίνητό του. Ένας βασιλιάς προσπαθεί να αποκλείσει το θάνατο από την επικράτειά του. Κάποια αντικείμενα επαναστατούν στην ανατριχιαστικά γραφειοκρατική κοινότητα των ανθρώπων. Ένας κένταυρος νοσταλγεί το μυθικό παρελθόν του. Κι ένα εφηβικό άχτι εκδικείται τους ενήλικες για τον καταπιεστικό έλεγχο τους.

Επτά ιστορίες όπου το πραγματικό εισβάλλει στο φανταστικό, και το αντίστροφο. Επτά ιστορίες για εκείνο το κομμάτι της πραγματικότητας που διαφεύγει από κάθε λογική διεργασία. Επτά διηγήματα σ' ένα διάστημα είκοσι χρόνων, απαραίτητος σταθμός για την κατανόηση της τέχνης του μεγάλου νομπελίστα συγγραφέα.

ΞΕΝΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΑΠ' ΟΛΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

Η σπηλιά

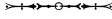
Μυθιστόρημα

Μια οικογενειακή χειροτεχνία που κλείνει. Ένα γιγάντιο εμπορικό Κέντρο-φρούριο που εξαπλώνεται. Αυτό είναι το σκηνηκό της *Σπηλιάς*, η αφορμή για να συμπληρώσει ο Πορτογάλος συγγραφέας την «ακούσια τριλογία» του (μαζί με τα έργα *Περί τυφλότητας* και *Όλα τα ονόματα*) και τον προβληματισμό του για τη νέα τάξη του κόσμου.

Ο Σαραμάγκου αφηγείται τις τύχες του Σιπριάνο Αλγκόρ, ενός κεραμοποιού που βλέπει την τέχνη του και την οικογενειακή ζωή του να αλλάζουν όταν το μυστηριώδες εμπορικό Κέντρο παύει να αγοράζει τα έργα του, ενώ η κόρη και ο γαμπρός του τον προσκαλούν να μετακομίσει μαζί τους μέσα στο άταρκες Κέντρο, όπου η κατανάλωση είναι υποχρεωτική και η δημιουργία ανεπιθύμητη.

Με τη γνωστή αφηγηματική συνοχή και δραματική ένταση, ο Σαραμάγκου χτίζει ένα παντοδύναμο και απειλητικό Κέντρο που καταπίνει την πόλη γύρω του, τις παραγκουπόλεις, τους αγρούς, τις παλιές τέχνες και τους πατροπαράδοτους τρόπους ζωής. Υπάρχει, αλήθεια, λύση; *Η σπηλιά* είναι το πρώτο μετά το Νόμπελ μυθιστόρημα που έγραψε ο συγγραφέας.

ΞΕΝΗ ΠΙΕΖΟΓΡΑΦΙΑ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΑΠ' ΟΛΟΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

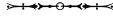
ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

Ο άνθρωπος αντίγραφο

Μυθιστόρημα

Ο Τερτουλιάνο Μάσιμο Αφόνσο, καθηγητής της Ιστορίας σε γυμνάσιο, ζει μόνος και πλήττει· υπήρξε παντρεμένος και δεν θυμάται τι τον οδήγησε στο γάμο, πήρε διαζύγιο και τώρα δεν θυμάται ούτε τους λόγους για τους οποίους χώρισε, ενώ την Ιστορία τη βλέπει εδώ και καιρό ως μια κόπωση χωρίς νόημα και μια αρχή χωρίς τέλος. Ένα βράδυ, παρακολουθώντας μια ταινία στο βίντεο, ανακαλύπτει ότι υπάρχει στην ίδια πόλη ένας απόλυτος δίδυμος, ένας σωσίας, ένα αντίγραφό του. Η αφήγηση αυτή είναι η ιστορία της αναζήτησης καθώς και της ανακάλυψης αυτού του άλλου, αλλά και των συνεπειών που έχει η υπόθεση αυτή για τον Τερτουλιάνο Μάσιμο Αφόνσο, ο οποίος δεν θα είναι ποτέ πια ο ίδιος... Για πολλούς το καλύτερο μυθιστόρημα της ωριμότητας του μεγάλου Νομπελίστα συγγραφέα.

ΞΕΝΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΑΠ' ΟΛΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

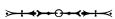
ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

Μικρές αναμνήσεις

Αυτοβιογραφία

Οι *Μικρές αναμνήσεις* είναι η εξιστόρηση των δεκαπέντε πρώτων χρόνων της ζωής του νομπελίστα συγγραφέα Ζοζέ Σαρμάγκου. Χρειάστηκαν είκοσι χρόνια ώστε να ολοκληρωθεί η πρώτη και μόνη—σύμφωνα με τον συγγραφέα—αυτοβιογραφία του που θα διαβάσουμε ποτέ. Ανάμεσα στην Αζινιάγκα και τη Λισαβόνα εξιστορούνται οι περιπέτειες, η οικογενειακή ζωή, τα πρώτα σινεμά, η σχέση με τη θρησκεία, με το σχολείο, οι πρώτοι έρωτες και οι πρώτες απογοητεύσεις. Η αφήγηση είναι γεμάτη από τη διαύγεια και την τρυφερότητα ενός ανθρώπου που συνεχίζει να διατηρεί την επαφή του με το παιδί που κάποτε υπήρξε. Οι *Μικρές αναμνήσεις* είναι ένα απολαυστικό κείμενο για τους αναγνώστες που «πιθανώς δεν διαβάζουν το μυθιστόρημα, αλλά τον μυθιστοριογράφο».

ΞΕΝΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ / ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΑΠ' ΟΛΟΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

ΖΟΖΕ ΣΑΡΑΜΑΓΚΟΥ

Το ταξίδι του ελέφαντα

Διήγημα

Στα μέσα του 16ου αιώνα ο βασιλιάς Ιωάννης Γ΄ της Πορτογαλίας δώρισε στον εξάδελφό του, τον αρχιδούκα Μαξιμιλιανό της Αυστρίας, γαμπρό του αυτοκράτορα Καρόλου Ε΄, έναν ελέφαντα που επί δύο χρόνια βρισκόταν στη Λισαβόνα, προερχόμενος από την Ινδία. Με βάση τα ελάχιστα στοιχεία που βρέθηκαν, αλλά κυρίως με την πανίσχυρη φαντασία του που μας έδωσε τόσα και τόσα αριστουργήματα, ο Ζοζέ Σαραμάγκου φτιάχνει μια ιστορία όπου η πραγματικότητα μπλέκεται με τη μυθοπλασία, η ειρωνική ματιά με το χιούμορ, η κριτική διάθεση με τη συμπάθεια για το ανθρώπινο γένος. *Το ταξίδι του ελέφαντα* συμπίπτει με την επέτειο των δέκα χρόνων μετά την απονομή του Νόμπελ λογοτεχνίας στο συγγραφέα.

